

**UNIVERSITATEA LIBERĂ INTERNAȚIONALĂ DIN MOLDOVA DIN
MOLDOVA**

**Cu titlu de manuscris
C.Z.U.: 342.7 (043.3)**

BAEȘU VALERIU

**REGLEMENTAREA JURIDICĂ A DREPTURILOR
ECONOMICE ALE OMULUI ÎN REPUBLICA MOLDOVA**

SPECIALITATEA: 552.01 – DREPT CONSTITUȚIONAL

Teză de doctor în drept

Conducător științific:

**ȚURCAN Serghei doctor în drept,
conferențiar universitar**

Autor:

BAEȘU Valeriu

CHIȘINĂU, 2017

© BAEȘU VALERIU, 2017

CUPRINS

ADNOTARE (în limba română, engleză și rusă)	5
LISTA ABREVIERILOR	8
INTRODUCERE.....	9
1. ANALIZA DOCTRINEI ȘI A PREVEDERILOR NORMATIVE PRIVIND DREPTURILE ECONOMICE ALE OMULUI.....	15
1.1. Investigarea gradului de cercetare a drepturilor economice ale omului în doctrina de specialitate.....	15
1.2. Investigarea gradului de reglementare a drepturilor economice ale omului în legislația Republicii Moldova, tratatele internaționale și jurisprudența Curții Europene a Drepturilor Omului.....	22
1.2.1. Reglementarea drepturilor economice ale omului în legislația Republicii Moldova.....	22
1.2.2. Reglementarea drepturilor economice ale omului în tratatele internaționale.....	27
1.2.3. Jurisprudența Curții Europene a Drepturilor Omului în domeniul drepturilor economice ale omului.....	34
1.3. Concluzii la Capitolul 1	38
2. GARANTAREA DREPTURILOR ECONOMICE ALE OMULUI - FUNDAMENT AL UNUI REGIM CONSTITUȚIONAL DIMOCRATIC.....	40
2.1. Conceptul, clasificarea și evoluția istorică a drepturilor economice ale omului.....	40
2.2. Corelația dintre drepturile economice ale omului și regimul constituțional	50
2.3. Natura juridică a drepturilor economice ale omului.....	58
2.4. Constituționalizarea drepturilor economice ale omului.....	69
2.5. Concluzii la Capitolul 2.....	74
3. CONȚINUTUL DREPTURILOR ECONOMICE INDIVIDUALE ALE OMULUI	76
3.1. Reglementarea dreptului la muncă și la protecția muncii.....	76
3.2. Reglementarea juridică a dreptului la proprietate privată	89
3.3. Reglementarea juridică a dreptului la moștenire.....	108
3.4. Concluzii la Capitolul 3.....	113
4. CONȚINUTUL DREPTURILOR ECONOMICE COLECTIVE ALE OMULUI	115
4.1. Reglementarea juridică a dreptului la grevă.....	115

4.2. Reglementarea juridică a dreptului de a se afilia la sindicate.....	121
4.3. Reglementarea juridică a libertății economice	130
4.4. Concluzii la Capitolul 4	139
CONCLUZII GENERALE ȘI RECOMANDĂRI.....	141
BIBLIOGRAFIE.....	146
DECLARAȚIA PRIVIND ASUMAREA RĂSPUNDERII	174
CV-UL AUTORULUI	175

ADNOTARE

Baeșu Valeriu. Reglementarea constituțională a drepturilor economice ale omului în Republica Moldova

Teză de doctor în drept. Specialitatea: 552.01 – Drept Constituțional. Chișinău, 2017

Structura tezei: introducere, patru capitole, concluzii generale și recomandări, bibliografie din 335 de titluri, 179 de pagini text științific. Rezultatele științifice sunt publicate în 22 lucrări științifice.

Cuvintele-cheie: drepturi economice ale omului, dreptul la muncă și la protecția muncii, dreptul la proprietate, dreptul la moștenire, dreptul la grevă, dreptul la asociere în sindicate, libertatea economică. **Domeniul de studiu:** Drept constituțional;

Scopul lucrării – rezidă în a face o cercetare complexă a drepturilor economice ale omului drept categorie distinctă a drepturilor fundamentale ale omului și elucidarea particularităților legate de structura și conținutul lor în vederea valorificării gradului de reglementare juridică a acestora în Republica Moldova.

Obiective ale lucrării: clarificarea noțiunii de drepturi economice ale omului și delimitarea lor de alte categorii de drepturi fundamentale ale omului; reliefa structura și conținutul drepturilor economice ale omului; reflectarea originii drepturilor economice ale omului și evidențierea evoluției reglementărilor constituționale cu privire la drepturile economice ale omului; relevarea interdependenței drepturilor economice ale omului ca bază a sistemului economic și regimul constituțional; analiza reglementărilor juridice din Republicii Moldova cu privire la drepturile economice ale omului cu scopul de a identifica lacunele legislative și a interveni cu propuneri de lege ferenda în vederea soluționării acestora.

Noutatea și originalitatea științifică a rezultatelor obținute este determinată de faptul că în lucrarea de doctorat sunt abordate în complex două componente interdependente: structura și conținutul drepturilor economice ale omului și mecanismul statal de consacrare și garantare a acestora, probleme fragmentar studiate în doctrină. Respectiv, prin cercetarea realizată, autorul conturează concepția teoretică a drepturilor economice ale omului, ca categorie distinctă a drepturilor fundamentale ale omului și precizează varietățile acestora în scopul facilitării procesului de protecție a drepturilor economice ale omului în Republica Moldova.

Problema științifică importantă soluționată rezidă în elucidarea drepturilor economice ale omului drept categorie distinctă a drepturilor fundamentale, fapt ce a contribuit la clarificarea aspectelor legate de structura și conținutul lor în vederea eficientizării reglementării și protecției juridice a acestora în Republica Moldova.

Semnificația teoretică și valoarea aplicativă a lucrării poate fi estimată sub următoarele aspecte: a fost realizat un comentariu al legislației în domeniul garantării drepturilor economice ale omului, cu scopul soluționării multiplelor probleme ce reies din lacunele reglementărilor naționale din domeniu; a fost fundamentată teoretic necesitatea perfecționării legislației naționale ce ține de garantarea drepturilor economice ale omului; a fost efectuată o analiză comparativă în domeniul garantării constituționale a drepturilor economice ale omului, rezultatele obținute fiind susceptibile de a fi aplicate în cercetările științifice de ramură; la perfecționarea reglementărilor legislative din domeniul garantării drepturilor economice ale omului; au fost înaintate propuneri de lege ferenda capabile, după părerea noastră, să contribuie la perfecționarea cadrului legislativ în domeniul garantării drepturilor economice ale omului în Republica Moldova.

Implementarea rezultatelor științifice. Rezultatele obținute au fost utilizate în cadrul procesului de instruire a studenților la ciclul I – licență, ciclul II – masterat și ciclul III - doctorat din cadrul Facultății Drept, ULIM. Au fost propuse recomandări de lege ferenda capabile, după părerea noastră, să contribuie la perfecționarea cadrului legislativ în domeniul garantării drepturilor economice ale omului în Republica Moldova, recomandări care vor contribui la ameliorarea și eficientizarea sistemului de asigurare a acestora.

Башу Валериу. Юридическое регулирование экономических прав человека в Республике Молдова

Диссертация на соискание учёной степени доктора юридических наук, специальность 552.01 – Конституционное право. Кишинэу, 2017.

Структура диссертации: основные разделы - 4 главы, общие выводы и рекомендации, Библиография из 335 источников, 179 страниц основного текста. Количество публикаций по теме диссертации: 22 научных работ.

Ключевые слова: экономические права человека, право на труд и охрану труда, право собственности, право наследования, право на забастовку, право на объединение в профсоюзы, право свободной экономической инициативы;

Область научного исследования: Конституционное право.

Цель работы: исследование экономических прав человека в качестве отдельной категории основных прав человека и выяснение особенностей, связанные с их структурой и содержанием для подчеркивания их степени правового регулирования в Республике Молдова.

Задачи работы: исследование значения экономических прав человека и их отличия от других категорий основных прав человека, изучение структуры и содержания экономических прав человека, определение происхождения экономических прав человека и подчеркивание эволюции правового регулирования экономических прав человека, подчеркивание взаимозависимости экономических прав человека в качестве основы экономической системы и конституционного режима государства, анализ нормативной базы Республики Молдова, с тем чтобы найти недостатки и внести предложения по изменению законодательства Республики Молдова в сфере экономических прав человека.

Новизна и научная оригинальность достигнутых результатов заключается в том, что в докторской диссертации были рассмотрены два компонента: структура и содержание экономических прав человека, как самостоятельная категория прав человека, и государственный механизм для их обеспечения. Данные проблемы в научной литературе изучены не в полном объёме и неоднозначно. Таким образом, в исследовании, проведенного автором излагаются теоретические концепции экономических прав человека, их разновидности, в целях усовершенствования процесса обеспечения экономических прав человека в правовом государстве.

Разрешенная научная проблема заключается в обосновании экономических прав человека в качестве отдельной категории основных прав человека, что помогло прояснить основные аспекты их структуры и содержания, с тем, чтобы усовершенствовать их правовое регулирование и защиту в Республике Молдова.

Теоретическая значимость вытекает из того что работа содержит анализ и синтез доктринальной материи, нормативной и институциональной базы понятия, структуры и содержания экономических прав человека, а также определяет механизм обеспечения экономических прав человека в правовом государстве. В целом, работа вносит вклад в развитие конституционного права и совершенствование национального законодательства в целях повышения качества механизма обеспечения и соблюдения экономических прав человека в Республике Молдова.

Практическое значение работы. Полученные результаты могут служить ориентирами для проведения дальнейших исследований рассматриваемой проблемы, а также в процессе обучения на юридических факультетах. Работа вносит соответствующий вклад в расширение и углубление теоретических знаний о содержании и структуре экономических прав человека и механизма их обеспечения в рамках правового государства.

Имплементация результатов научного исследования. Полученные результаты были использованы в обучении студентов, мастерандов и докторандов Юридического факультета Международного Независимого Университета Молдовы. Были выделены предложения по изменению законодательства в сфере экономических прав человека в Республики Молдова, которые на наш взгляд, будут способствовать совершенствованию законодательной базы, гарантирующая экономические права человека в Республики Молдове

ANNOTATION

Baeșu Valeriu. Constitutional regulation of the economic human rights in Republic of Moldova

Thesis of PhD in law, speciality 552.01 – Constitutional law; Chișinău, 2017.

Thesis structure: introduction, four chapters, conclusions and recommendations, bibliography of 335 titles, 179 pages of scientific text. The scientific results are published in 22 scientific papers.

The key words: human economic rights, right to work and labor protection, right to property, right to inherit, right to strike, right to union in trade unions, economic freedom.

The purpose of the paper: complex research of the economic human rights as a distinct category of fundamental human rights and elucidate the peculiarities related to their structure and content in order to identify the degree of the legal regulation of the economic human rights in Republic of Moldova.

Research objectives: clarifying the notion of the economic human rights and their delimitation from other categories of the fundamental human rights; highlighting the structure and content of the economic human rights; reflecting the origin of the economic human rights and emphasizing the evolution of constitutional regulations on economic human rights; emphasizing the interdependence of economic human rights as the basis of the economic system and the constitutional regime; analyzing the legal regulations in Republic of Moldova of the economic human rights in order to find gaps in legislation and interfere with legislative proposals.

Scientific novelty of the work lies in the fact that it contains a comprehensive approach to two components: the structure and the content of economic human rights and mechanism to guarantee those rights, the problems which are studied sporadic and fragmentary by the doctrine. Accordingly, the research conducted by the author summarizes ideas and visions set forth in doctrine and outlines the theoretical conception of human economic rights, their varieties states to facilitate the process of guarantee the economic rights of man in a state of law.

Important scientific problem solved: in elucidating the economic human rights as a distinct category of fundamental human rights, which has helped to clarify aspects of their structure and content in order to improve legal regulation and protection of the economic human rights in Republic of Moldova.

Theoretical value is determined from the fact that the work contains the analysis and synthesis of doctrinal matter, normative and institutional on legal status of economic human rights and identifies mechanism to guarantee them in the state of law. Overall, the work contributes to the development of constitutional law and improvement of national legislation in order to increase guaranteeing and respecting economic human rights in Moldova.

Applicative value of work. The results can serve as benchmarks for guidance the future research of the problem, as well as support in the teaching process. They will contribute to the amplification and deepening of theoretical knowledge on the economic human rights and its mechanism of ensuring in the rule of law.

Implementation of scientific results. The results obtained were used in the process of training students for the first cycle - Bachelor's, the second cycle - the Master's and the 3rd cycle - PhD from the Law Faculty of the Free International University of Moldova. We have proposed *lege ferenda* recommendations, in our opinion, to contribute to the improvement of the legislative framework in the field of guaranteeing the economic human rights in the Republic of Moldova, recommendations that will contribute to the improvement and efficiency of their insurance system.

LISTA ABREVIERILOR

1. UE – Uniunea Europeană
2. O.N.U. – Organizația Națiunilor Unite
3. O.I.M. – Organizația Internațională a Muncii
4. Ct.E.D.O. – Curtea Europeană a Drepturilor Omului
5. OSCE – Organizația pentru Securitate și Cooperare în Europa
6. C.E.D.H. – Comisia Europeană a Drepturilor Omului
7. Convenție Europeană – Convenția Europeană a Drepturilor Omului
8. D.U.D.O. – Declarația universală a drepturilor omului
9. Protocolul1 – Protocolul adițional Nr. 1 al Convenției Europene a Drepturilor Omului
10. CC – Curtea Constituțională
11. S.U.A – Statele Unite ale Americii
12. R.F.G – Republica Federală Germană
13. EESC - Comitetul European Economic și Social
14. Alin. – aliniat
15. Art.- articol
16. Lit.- litera
17. Sec. – secol
18. Nr. - număr
19. ICDPDO - Institutul Cercetări în Domeniul Protecției Drepturilor Omului, ULIM
20. CICR – Comitetul Internațional al Crucii Roșii
21. ULIM – Universitatea Liberă Internațională din Moldova
22. PIB – Produsul Intern Brut

INTRODUCERE

Actualitatea și importanța problemei abordate. Drepturile economice ale omului pot fi considerate ca drepturi fundamentale ce garantează bunăstarea persoanei, starea de prindoare a individului caracterizată printr-o satisfacție economică deplină ce permite acestuia să se afirme atât ca subiect separat, cât și ca membru colectiv a unei comunități organizate de oameni.

Drepturile economice ale omului sunt unele dintre cele mai importante și mai complicate instituții ale dreptului oricărui sistem de drept. Făcându-și apariția în epoca istorică în care încep a se isca primele conflicte în legătură cu repartiția bunurilor materiale, drepturile economice au rămas, de-a lungul istoriei civilizației, drepturi fundamentale de care a depins dezvoltarea proceselor economice și umanistice din societate. Instituția drepturilor economice ale omului a avut menirea să reglementeze conflictele de interese și să stabilească balanța dreptății în contextul unor împrejurări istorice concrete.

În pofida istoriei sale considerabile, trebuie de recunoscut că drepturile economice ale omului rămân a fi până în prezent una din cele mai disputate instituții ale dreptului. În societatea contemporană, și mai ales în Republica Moldova, ca, de altfel, și în alte țări aflate în perioada de tranziție spre o veritabilă economie de piață, spiritul timpului este agitat de chestiunea drepturilor omului. Acest lucru este de înțeles, căci în ultimele două secole atitudinea față de drepturile economice ale omului s-a schimbat radical de câteva ori: aceste instituții juridice reflectând particularitățile feudale de reglementare a drepturilor economice, apoi pe cele capitaliste, socialiste cu orientarea lor social-economică, iar azi au menirea să asigure o stabilitate durabilă în condițiile economiei de piață.

Astfel, noile cerințe ale dezvoltării sociale explică interesul sporit față de tema drepturilor economice ale omului, interes materializat cu o dorință de aderare la o comunitate economică, fapt ce implică punerea în acord a principiilor democrației statelor membre, cu principiile economice, sociale și politice ale statelor candidate. Dreptul, în general, și dreptul constituțional, în special, sunt factori primordialii care contribuie la armonizarea dintre aceste două concepții și sisteme, plecând de la premisa că uniunile economice urmăresc acțiunea în scopuri, interese și prin activități comune ale mai multor entități individuale, fiecare caracterizată ca stat.

Faptul că volumul noțiunilor și a metodelor de reglementare a drepturilor economice ale omului în diverse sisteme juridice sunt tratate diferit frânează în mod serios construirea unui spațiu economic și umanitar unic, cât și dezvoltarea proceselor transfrontaliere care au devenit iminente sub influența globalizării. Astfel, de exemplu, în Europa a apărut necesitatea de a

elabora, în cadrul Consiliului Europei și a Uniunii Europene, cu ajutorul mijloacelor juridice internaționale și pe baza celor mai performante realizări ale sistemelor de drept naționale, standarde unice în domeniul reglementării juridice a drepturilor economice.

Scopul și obiectivele tezei. Scopul prezentei teze de doctorat rezidă în a face o cercetare complexă a drepturilor economice ale omului drept categorie distinctă a drepturilor fundamentale și elucidarea particularităților legate de structura și conținutul lor în vederea valorificării gradului de reglementare juridică a acestora în Republica Moldova.

Întru realizarea scopului propus, ne-am stabilit următoarele **obiective**:

- Clarificarea noțiunii de drepturi economice ale omului și delimitarea lor de alte categorii de drepturi fundamentale ale omului.
- Reliefa structura și conținutul, drepturilor economice ale omului.
- Reflectarea originii drepturilor economice ale omului și evidențierea evoluției reglementărilor constituționale cu privire la drepturile economice ale omului.
- Relevarea interdependenței drepturilor economice ale omului ca bază a sistemului economic și regimul constituțional.
- Analiza reglementărilor juridice din Republicii Moldova cu privire la drepturile economice ale omului cu scopul de a identifica lacunele legislative și a interveni cu propuneri de lege ferenda în vederea soluționării acestora.

Noutatea și originalitatea științifică a rezultatelor obținute este determinată de faptul că în lucrarea de doctorat sunt abordate în complex două componente interdependente: structura și conținutul drepturilor economice ale omului și mecanismul statal de consacrare și garantare a acestora, probleme fragmentar studiate în doctrină. Respectiv, prin cercetarea realizată, autorul conturează concepția teoretică a drepturilor economice ale omului, ca categorie distinctă a drepturilor fundamentale ale omului și precizează varietățile acestora în scopul facilitării procesului de protecție a drepturilor economice ale omului în Republica Moldova.

Cercetarea temei ne-a permis să formulăm următoarele elemente de noutate:

1. Argumentarea drepturilor economice ca categorie distinctă a drepturilor fundamentale ale omului.
2. Elucidarea esenței și trăsăturilor caracteristice ale drepturilor economice ale omului, precum: dreptul la muncă și protecția muncii, dreptul la proprietate, dreptul la moștenire, dreptul la grevă, dreptul de asociere în sindicate și libertatea economică.
3. Identificarea lacunelor în legislația Republicii Moldova în domeniul protecției drepturilor economice ale omului și oferirea soluțiilor pentru îmbunătățirea și consolidarea mecanismelor de consacrare și garantare a acestei categorii de drepturi.

Problema științifică importantă soluționată rezidă în elucidarea drepturilor economice ale omului drept categorie distinctă a drepturilor fundamentale, fapt ce a contribuit la clarificarea aspectelor legate de structura și conținutul lor în vederea eficientizării reglementării și protecției juridice a acestora în Republica Moldova.

Semnificația teoretică și valoarea aplicativă a lucrării poate fi estimată sub următoarele aspecte:

- A fost realizat un comentariu al legislației în domeniul garantării drepturilor economice ale omului, cu scopul soluționării multiplelor probleme ce reies din lacunele reglementărilor naționale din domeniu.

- A fost fundamentată teoretic necesitatea perfecționării legislației naționale ce ține de garantarea drepturilor economice ale omului.

- A fost efectuată o analiză comparativă în domeniul garantării constituționale a drepturilor economice ale omului, rezultatele obținute fiind susceptibile de a fi aplicate în cercetările științifice de ramură; la perfecționarea reglementărilor legislative din domeniul garantării drepturilor economice ale omului.

- Au fost înaintate propuneri de lege ferenda capabile, după părerea noastră, să contribuie la perfecționarea cadrului legislativ în domeniul garantării drepturilor economice ale omului în Republica Moldova.

Rezultatele științifice principale pot fi concretizate în următoarele teze principale, înaintate spre susținere:

- drepturile economice ale omului sunt drepturi fundamentale ce garantează bunăstarea persoanei, starea de prinoare a individului caracterizată printr-o satisfacție economică deplină care permite acestuia să se afirme atât ca subiect separat, cât și ca membru colectiv a unei comunități organizate de oameni.

- din categoria distinctă a drepturilor economice ale omului, reieșind din caracteristicile sale specifice remarcăm: dreptul la proprietate, dreptul la moștenire, dreptul la grevă, dreptul la muncă și la protecția muncii, dreptul la asociere în sindicate și libertatea economică, care la rândul său se grupează în drepturi economice individuale: dreptul la proprietate, dreptul la moștenire, dreptul la muncă și la protecția muncii și drepturi economice colective: dreptul la grevă, dreptul de asociere în sindicate și libertatea economică.

- existența unei legături de interdependență între instituția drepturilor economice ale omului ca element al sistemului social și regimul constituțional statal, fapt ce justifică influența relațiilor economice asupra stabilității sociale, regimului politic, formei de guvernământ, cât și asupra nivelului de protecție a drepturilor omului la general și a drepturilor economice, în

special.

- mecanismul statal de garantare a drepturilor economice ale omului presupune un sistem complex de elemente, care indică caracterul statului de a fi unul de drept, cu un regim democratic, implicând consacrarea eficientă a drepturilor economice ale omului, realizarea lor practică efectivă și asigurarea garanțiilor reale pentru protecția drepturilor economice ale omului.

Rezultatele obținute au fost utilizate în cadrul procesului de instruire a studenților la ciclul I – licență, ciclul II – masterat și ciclul III - doctorat din cadrul Facultății Drept a Universității Libere Internaționale din Moldova.

Au fost propuse recomandări de lege ferenda capabile, după părerea noastră, să contribuie la perfecționarea cadrului legislativ în domeniul garantării drepturilor economice ale omului în Republica Moldova, recomandări care vor contribui la ameliorarea și eficientizarea sistemului de asigurare a acestora.

Aprobarea rezultatelor cercetării. Tezele cercetării efectuate au fost discutate și aprobate în cadrul ședințelor catedrei „Drept public” a Universității Libere Internaționale din Republicii Moldova și și-au găsit reflectarea în articolele publicate la tema tezei în reviste științifice de profil (Studii Juridice Universitare și Revista Națională de Drept) și în cadrul conferințelor teoretico-științifice internaționale și naționale. Lucrarea a fost discutată și recomandată spre susținere de Seminarul Științific Interuniversitar de Profil la specialitatea 552.01 – drept constituțional.

Sumarul compartimentelor tezei este determinat de scopul cercetării, de cercul problemelor abordate, de gradul de studiere a lor și cuprinde: adnotarea în limbile română, engleză și rusă, lista abrevierilor, introducerea, patru capitole, concluzii generale și recomandări, lista bibliografiei utilizate și CV autorului.

În **Introducere** se argumentează actualitatea și importanța problemei abordate, sunt determinate scopul și obiectivele tezei, noutatea științifică a rezultatelor obținute, se determina problema științifică soluționată, este menționată importanța teoretică și valoarea aplicativă a lucrării, sunt descrise modalitățile de aprobare a rezultatelor investigării și sunt formulate principalele teze propuse spre susținere.

Capitolul 1 „*Analiza doctrinei și a prevederilor normative privind drepturile economice ale omului*” este dedicat analizei literaturii de specialitate la tema de investigație: monografii, manuale, studii, articole publicate în Republica Moldova și în alte state. Se argumentează că în literatura juridică de specialitate din Republica Moldova tematica cu privire la drepturile economice ale omului este una discutată. S-a remarcat faptul că problematica drepturilor economice nu a fost analizată în deplina sa complexitate în doctrina de specialitate. Prin urmare,

este o temă care necesită o abordare mult mai largă, multi aspectuală, astfel ne-am propus să facem o cercetare complexă a drepturilor economice ale omului ca categorie distinctă a drepturilor fundamentale și elucidarea particularităților legate de conținutul și structura lor în vederea valorificării gradului de reglementare juridică a acestora în Republica Moldova.

Capitolul 2 „*Garantarea drepturilor economice ale omului - fundament al unui regim constituțional democratic*” este dedicat analizei evoluției esenței conceptului drepturilor economice ale omului ca bază a sistemului economic statal, ca element esențial al sistemului social și interdependența acestora cu regimul constituțional, natura juridică a acestora ca drepturi subiective și libertăți publice, precum și procesul de constituționalizare a drepturilor economice ale omului și elucidarea prezenței lor în conținutul legilor supreme ale statelor.

Capitolul 3 „*Conținutul drepturilor economice individuale ale omului*” este dedicat unui studiu fundamental și complex al legislației cu privire la drepturile economice individuale ale omului în Republica Moldova ca dreptul la muncă și protecția muncii, dreptul de proprietate și dreptul la moștenire. Sa arătat că dreptul la muncă și la protecția muncii reprezintă un drept fundamental economic complex care se manifestă prin activități conștiente îndreptate spre satisfacerea trebuințelor economice personale ale omului dând posibilitate individului să-și sporească bunăstarea sa economică prin prestarea anumitor activități, fapt pentru care este remunerat cu salariu. S-a stabilit că dreptul fundamental economic de proprietate conferă titularului său atributele de posesie, folosință și dispoziție, fiind consacrat de norme constituționale ce consfințesc principiile fundamentale ale relațiilor de proprietate, de norme administrative și civile, în materia dobândirii și încetării dreptului de proprietate, de norme civile, în materia stabilirii caracterului, conținutului și limitelor împuternicirilor proprietarului, de norme penale și contravenționale în materia apărării acestui drept. S-a elucidat că dreptul de moștenire ca drept fundamental economic asigură protecția și garantarea dreptului de proprietate privată prin posibilitatea persoanei de a obține patrimoniul pe cale succesorală, în condițiile legii.

Capitolul 4 „*Conținutul drepturilor economice colective ale omului*” este consacrat analizei drepturilor economice colective ale omului, întruchipate prin așa varietăți ca dreptul la grevă, dreptul de afiliere în sindicate și libertatea economică. S-a accentuat că dreptul fundamental economic la greva reprezintă încetarea colectivă și voluntară a exercitării atribuțiilor de muncă de către salariați, în limitele stabilite de lege, în vederea apărării intereselor sale profesionale, de ordin economic și social. S-a demonstrat că dreptul de a se afilia la sindicate ca drept fundamental economic reprezintă un drept colectiv care oferă salariaților posibilitatea de a întemeia și de a se asocia în organizații obștești, în scopul protejării intereselor sale profesionale, sociale și economice. Libertatea economică ca drept fundamental economic

reprezintă fundamentul economiei de piață și presupune oportunitatea individului de a iniția și exercita liber o activitatea economică privată cu scop lucrativ.

Concluziile generale și recomandările inserează ideile generalizatoare formulate ca rezultat al investigației desfășurate privind cercetarea științifică a modului de reglementare și asigurare a drepturilor economice ale omului ca categorie distinctă a drepturilor fundamentale.

1. ANALIZA DOCTRINEI ȘI A PREVEDERILOR NORMATIVE PRIVIND DREPTURILE ECONOMICE ALE OMULUI

1.1. Investigarea gradului de cercetare a drepturilor economice ale omului în doctrina de specialitate

Drepturile omului reprezintă „o realitate și o finalitate a întregii activități umane într-un stat de drept, deoarece scopul statului de drept este promovarea și asigurarea drepturilor oricărei persoane, fără nici o discriminare pe criterii de sex, rasă, naționalitate, origine etnică, cetățenie, origine socială, religie, convingeri, convingere educație, limbă, opinii, apartenență politică, stare a sănătății, dizabilitate, vârstă, orientare sexuală, stare civilă, stare materială ...” [41, p. 268], sau „prerogative naturale ale ființei umane, în temeiul cărora omul, conform voinței sale colective, poate desfășura sau refuza o acțiune, pentru exercitarea unei valori umane, în scopul coexistenței sale în societate” [268, p. 446].

Indiferent de viziunile conceptuale față de ele, drepturile și libertățile fundamentale ale omului devin actualmente din ce în ce mai mult o instituție sacralizată, dat fiind faptul că statul contemporan se afirmă ca garanție a drepturilor și libertăților individului uman, această îndatorire având un caracter juridico-internațional și constituțional [256, p. 249].

Drepturile și libertățile fundamentale ale omului la etapa actuală constituie valori supreme ale umanității și sunt garantate de Constituțiile statelor, precum și prin tratate internaționale ce poartă un caracter universal sau regional, consacându-le caracterul lor inalienabil, inviolabil și imprescriptibil [261, p. 94].

Constituția, pe lângă faptul că e legea supremă a statului este și „rezultatul transformărilor economice, politice, sociale și juridice, ea marchează o etapă din viața istorică a fiecărei țări, ea consfințește victoriile și dă expresie și stabilitate politico-juridică relațiilor etapei istorice în care a fost adoptată [129, p. 136],” iar „realizarea ei presupune un proces de transpunere în practică a valorilor democratice întru asigurarea drepturilor și libertăților cetățenești [130, p. 6]”.

Majoritatea constituțiilor statelor Uniunii Europene stipulează dreptul persoanelor la un nivel de trai decent ce corespunde demnității umane și îndatorirea statului de a contribui la bunăstarea economică, socială și culturală a poporului, la combaterea marginalizării sociale și a sărăciei [261, p. 235].

Dacă ar fi să examinăm esența conceptului statului de drept și a conceptelor de drepturi fundamentale ale omului atunci putem ferm afirma că fiecare din ele nu reprezintă decât un fragment rupt dintr-un întreg. Astfel, „statul de drept presupune respectarea legilor conform

Constituției, adică valorificarea unui stat constituțional fundamentat pe garantarea și protejarea drepturilor și libertăților individului” [255, p. 6].

Pe lângă semnificația tehnico-juridică, drepturile omului își dobândesc sensul lor plinar doar atunci când sunt înțelese semnificațiile lor politice și etico-filozofice. De aceea acolo unde s-a considerat potrivit, s-au făcut referiri de ordin istoric la contextul apariției și la evoluția anumitor instituții, iar uneori s-au căutat temeiurile acestora, propunându-se explicații de tip filozofic [37, p. 14].

Cadrul economic ce ar stimula constituirea statului de drept în țara noastră însă, rămâne foarte mult în urmă. Până la constituirea unei adevărate societăți bazate pe principiile democrației și relațiilor de piață, care să stimuleze interesele cetățeanului pentru o muncă cinstită care să-i aducă satisfacție lui și societății, mai este mult [130, p. 113], fapt ce a și servit la determinarea scopului de cercetare științifică asupra aspectelor legate de reglementarea constituțională a drepturilor economice ale omului în Republica Moldova.

Necesitatea unei clasificări a drepturilor fundamentale a apărut doar după ce acestea au fost proclamate prin declarații de drepturi, și, mai ales, prin constituții [41, p. 290].

Prof. univ. Victor Popa în lucrarea sa, a accentuat importanța clasificării drepturilor și libertăților fundamentale ale omului, care sunt înscrise în legea fundamentală a Republicii Moldova, menționând faptul că „este nevoie de o ordine în gruparea și enumerarea drepturilor pentru a le urmări evoluția, a le racorda la reglementările internaționale, a le ameliora, multiplica odată cu dezvoltarea socio-economică a statului” [243, p. 309].

Karel Vasak consideră că drepturile omului pot fi clasificate în următoarele categorii: protecția integrității persoanei, protecția libertății, protecția dreptului la justiție, protecția familiei și a intimității, protecția activității intelectuale și *sindicale*, *protecția activității economice*, restricții la drepturi civile și politice [331, p. 220].

Theodore C. Van Boven afirmă că ar exista trei categorii ale drepturilor omului, și anume: drepturi destinate să protejeze și să garanteze libertatea și integritatea fizică și morală a persoanei umane, drepturi politice și *drepturi economice, sociale și culturale* [330, p. 196].

Așadar, o categorie separată a drepturilor economice ale omului ca varietate sau ca clasificare a drepturilor fundamentale ale omului nu există, acestea fiind precăutate în categoria drepturilor sociale, economice și culturale.

În opinia noastră, drepturile economice ale omului pot fi considerate ca drepturi fundamentale care garantează bunăstarea persoanei, starea de prinoare a individului caracterizată printr-o satisfacție economică deplină ce permite acestuia să se afirme atât ca subiect separat, cât și ca membru colectiv al unei colectivități organizate de oameni, pe când

drepturile fundamentale ale omului ca drepturi subiective ale cetățenilor, esențiale pentru viața, libertatea și demnitatea acestora, indispensabile pentru libera dezvoltare a personalității umane [12, p. 233].

După criteriile nominalizate mai sus, precum și din lista șirului de drepturi social-economice și culturale susținute de I. Muraru [231, p. 175] considerăm că în subcategoria drepturilor economice ale omului din categoria drepturilor sociale, economice și culturale ale omului ar putea fi incluse așa drepturi fundamentale ale omului ca: *dreptul de proprietate, dreptul de moștenire, dreptul la muncă și la protecția muncii, dreptul la grevă, dreptul de asociere în sindicate* [12, p. 234].

După opinia d-lui Teodor Cârnaț dreptul de proprietate este un drept de tradiție veche în catalogul drepturilor și libertăților cetățenești ca garanție a fiecărui cetățean în conținutul căruia intră dreptul de a dobândi o proprietate, de a folosi și a dispune liber în legătură cu proprietatea sa și de a putea transmite dreptul său alteia [41, p. 301].

Proprietatea este un fenomen social care pe parcursul istoriei a precăutat atenția specialiștilor din domeniul dreptului și nu numai dat fiind faptul că ea s-a dezvoltat în mod diferit și în cadrul nor relații sociale cu totul diferite în fiecare epocă de dezvoltare a societății [184, p. 7], iar astăzi, în societățile contemporane, mai ales la noi în țară, spiritul timpului este agitat de chestiunea proprietății [29, p. 43].

Dreptul de proprietate, indiferent de epoca istorică, a coexistat cu apropierea privată a bunurilor care niciodată nu a putut fi distrusă, chiar dacă în timp raportul dintre aceste forme a fost variabil [229, p. 94] și s-a manifestat ca un drept istoric, fiind consacrat de normele juridice; apare odată cu statul și dreptul, urmând să dispară odată cu dispariția acestora [153, p. 171].

Un următor drept economic fundamental al omului, strâns legat cu dreptul de proprietate, atât prin faptul că este reglementat de același articol al Constituției Republicii Moldova [79, art. 46 alin. 6)], cât și prin conținutul său, este dreptul de moștenire, care, de fapt, „este dreptul în virtutea căruia o persoană poate dobândi pe cale succesorală, în condițiile legii, orice bun” [41, p. 301].

Într-o altă opinie, dreptul de moștenire reprezintă o transmisiune a patrimoniului sau a unei fracțiuni a acestuia care a aparținut unei persoane decedate și intră în posesia uneia sau mai multor persoane fizice în condițiile prevăzute de lege sau un ansamblu de bunuri morale, intelectuale, artistice, fenomenelor de cultură, drepturilor și obligațiilor care alcătuiesc patrimoniul lăsat de la defunct (decedat) [185, p. 37].

Nu putem să nu elucidăm geneza acestui drept, și anume perioada Romei Antice, unde romanii nu acceptau ideea transmiterii averii de la defunct către moștenitorii săi. Vechii romani

considerau că patrimoniul unei persoane dispare odată cu moartea sa. Despre persoanele care preluau averea defunctului se spunea că dobândesc un drept nou, de proprietate, și putere asupra lucrurilor. Numai astfel, se explică faptul că cel mai vechi termen care desemna pe moștenitor era *heres*, de la *herus*, adică stăpân, iar cuvintele moștenire și succesiune însemnând același lucru, ele fiind sinonime [185, p. 236]. Actualmente putem ferm afirma, că majoritatea normelor cu privire la moștenire din Roma Antică, s-au păstrat și au fost preluate de legislația atât civilă cât și constituțională a multor state democratice [229, p. 237], printre care și Republica Moldova.

Atunci când este vorba de drepturi ale omului ce garantează bunăstarea persoanei, starea de prinoare a individului caracterizată printr-o satisfacție economică deplină ce permite acestuia să se afirme atât ca subiect separat, cât și ca membru colectiv al unei colectivități organizate de oameni, în componente cărora pot fi incluse așa drepturi fundamentale ale omului ca dreptul la muncă „în conținutul căruia ar intra așa elemente definiții ca libertatea alegerii profesiei, libertatea alegerii locului de muncă, în sensul cetățeanului de a desfășura, potrivit pregătirii sale, o muncă liber aleasă sau acceptată în domeniul economic, administrativ, juridic, social sau cultural, posibilitatea garantării de către stat, retribuiția pentru munca depusă, ajutor de șomaj, securitatea și igiena muncii, măsuri specifice de ocrotire a muncii femeilor și tineretului” [41, p. 299] și dreptul la protecția muncii „caracterizat prin așa elemente definiții ca măsuri privind securitatea muncii, igiena muncii, regimul de muncă a femeilor și al tinerilor, instituirea unui salariu minim pe economie, odihna săptămânală, concediu de odihnă plătit, prestarea muncii în condiții grele etc.” [41, p. 299].

Eduard Boișteanu și Nicolae Romandaș tratează rolul muncii în societatea contemporană în funcție de implicarea creativității, a efortului intelectual în detrimentul celui manual și prin promovarea formelor atipice de ocupare a forței de muncă [248, p. 5].

Anume nerespectarea acestor drepturi fundamentale ale omului și adevărate afirmațiile lui Costache Gheorghe precum că „cadrul economic ce ar stimula constituirea statului de drept în țara noastră însă, rămâne foarte mult în urmă. Până la constituirea unei adevărate societăți bazate pe principiile democrației ale relațiilor de piață, care să stimuleze interesele cetățeanului pentru o muncă cinstită care să-i aducă satisfacție lui și societății mai este mult” [130, p. 113].

Suntem de acord cu opinia prevăzută de doctrina de specialitate [250, p. 76] potrivit căreia funcția statului ca partener social este o particularitate a statutului juridic al statului în ramura dreptului muncii, fapt ce distinge ramura dată de alte ramuri de drept. Conținutul acestei funcții este determinat de specificul relațiilor sociale, care fac obiectul ramurii dreptului muncii, de caracterul colectiv al muncii, de corelarea elementelor de egalitate a părților contractului de muncă cu necesitatea de a supune angajatul dispozițiilor angajatorului în cadrul procesului de

muncă. În calitate de partener social, statul îndeplinește două funcții: coordonează acțiunile comune ale partenerilor sociali (ale angajaților și ale angajatorilor prin intermediul reprezentanților lor); organizează concilierea părților din cadrul relațiilor de muncă, contribuind la aplanarea conflictelor.

Nu putem să nu enunțăm și opinia lui Teodor Negru și a Cătălinei Scorțescu precum că anume dezvoltarea social-economică și politică dinamică în cadrul economiei de piață, în condiții radical noi în comparație cu cele existente anterior, și-au pus amprenta asupra tuturor relațiilor sociale și, în primul rând, asupra relațiilor de muncă, care, evident, constituie forța motrice a progresului societății umane. Acest fenomen a și determinat explozia legislativă în țările postsocialiste, inclusiv în țara noastră, care și-a proclamat suveranitatea și independența [233, p. 5].

Un alt drept care după natura sa este un drept social-economic, ce atestă problemele cu care se confruntă întreprinderea și care preocupă în mod direct lucrătorii este *dreptul la grevă* [260, p. 266].

Ca drept fundamental al omului, dreptul la grevă are o istorie aparte, fiind ani buni considerat un mijloc important de obținere de către salariați a unor anumite drepturi sau ameliorarea unor anumite condiții de muncă, de salarizare și de viață, și care, fie că a fost reglementat prin constituții, fie că a fost pur și simplu uitat, aceasta echivalând-se cu nerecunoașterea sau, chiar, cu interzicerea sa.

Suntem de acord cu părerea lui Șerban Beligrădeanu care afirmă că greva reprezintă încetarea totală sau parțială a muncii de către salariați, în scopul obținerii unor revendicări economice și sociale legate de condițiile de muncă, de plată a muncii și de securitate socială [33, p. 17].

În același context Eduard Boișteanu afirmă că trăsătura caracteristică indispensabilă, inerentă oricărei democrații o constituie participarea membrilor la conducerea ei, atragerea cetățenilor în rezolvarea problemelor de organizare, strategie, congestiune și funcționare a tuturor organismelor și mecanismelor sociale din toate nivelurile, începând cu cele de grup, de întreprindere, de localitate, de unitate administrativ-teritorială și de stat [35, p. 5].

Teodor Cârnaț și Marina Cârnaț cu privire la grevă afirmă că aceasta reprezintă soluția extremă prin care administrația trebuie să fie convinsă că întreruperea lucrului se face cu intenția de a obliga patronul să satisfacă revendicările lucrătorilor precum și un drept pe care cetățeanul îl exercită în cazul în care un conflict de muncă nu este soluționat pe alte căi [42, p. 108].

Un alt drept fundamental, considerat după opinia noastră, ca fiind un drept economic al omului, este dreptul de asociere în sindicate. Sindicatele reprezintă un important factor de

echilibru social, una din instituțiile esențiale ale societății civile actuale și ale statelor democratice contemporane, unul dintre partenerii negocierilor colective și a dialogului social care au jucat, joacă și vor juca un rol deosebit în dezvoltarea dreptului muncii atât în Republica Moldova cât și peste hotarele ei.

Etimologic, termenul de sindicat provine din latinescul *syndicus* având semnificația de reprezentant în justiție al unei colectivități, avocatul acesteia și de la grecescul *syndikos*, ceea ce, la fel, ar însemna asistent de justiție [260, p. 149].

În sensul lor actual, sindicatele au apărut odată cu expansiunea industriei, din nevoia de organizare și solidarizare a muncitorilor, împotriva tendințelor industriașilor, precum și a altor categorii de patroni de a exploata munca salariaților fără limită și fără reguli, urmărind doar dezvoltarea propriei afaceri, activități și obținerea unor profituri tot mai mari [143, p. 139].

Sindicatele sunt definite ca organizații obștești fără scop patrimonial, din care fac parte, pe principii benevole, persoane fizice unite după interese comune, constituite în scopul apărării și promovării drepturilor colective și individuale, precum și a intereselor profesionale, economice, sociale, culturale și sportive ale membrilor lor [237, p. 20] .

Pe plan istoric, primele sindicate din Basarabia au fost înființate în anii 80-90 ai secolului XIX [230, p. 29], dat fiind faptul că în perioada țaristă asociațiile sindicale din Basarabia se instituiau doar cu acordul oficial al administrației și respectiv abia în 1906 a fost organizată Comisia gubernială cu privire la activitatea societăților și asociațiilor din Basarabia, care și executa controlul de stat asociațiilor și uniunilor profesionale ce activau sub denumirile de „comitete de grevă”, „case de ajutor reciproc”, „asociații”, „uniuni sindicale” etc.

Pe plan internațional, primele abordări referitoare la sindicate le-a efectuat Organizația Internațională a Muncii înființată în anul 1919 cu sediul în Geneva (Elveția) care, fiind o agenție specializată a Organizației Națiunilor Unite, se preocupa de problemele legate de muncă la standarde internaționale de muncă.

În urma cercetării profunde a drepturilor fundamentale ale omului, am ajuns la concluzia că, pe plan internațional, actul fundamental de la care a și pornit avântul spre o democrație bazată pe drepturile fundamentale ale omului la general, și pe drepturi economice prospere ale omului, în special, a fost Declarația drepturilor omului și ale cetățeanului din 26 august 1789 în Franța.

Ion Deleanu, analizând conceptul justiției constituționale și corelația ei cu garantarea drepturilor și libertăților individuale, a notat că în sensul Declarației franceze protecția drepturilor era considerată ca o consecință necesară a unei limitări a puterii obținută prin diviziunea sa, diviziune formală însă nu numai prin așezarea executivului și legislativului pe

același fundament electoral, dar și prin prefigurarea unui judecător „mecanic” inanimat, care, trebuind doar să rostească legea, nu poate modera nici forța, nici vigoarea ei [139, p. 111].

Andrei Smochină în același context afirma că procesele democratice în Europa Occidentală au demonstrat complexitatea evoluției drepturilor fundamentale ale omului – una din cele mai importante probleme ale civilizației, astfel în statele avansate, omul și cetățeanul a obținut drepturi fundamentale nevalorificate încă în istorie [253, p. 4].

În același context Teodor Cârnaț și Marina Cârnaț afirmă că ocupând un loc remarcabil în cadrul acțiunilor politice ale statelor, precum și a unor importante organisme și reuniuni internaționale, sfera drepturilor omului devine un subiect de cea mai largă circulație, de o importanță vitală a fiecărui stat. Doar respectând drepturile omului, triumfă pacea, liniștea și libertatea în lume [42, p. 9].

Împărtășim opinia precum că constituția fiind chiar de la bun început Legea Fundamentală a statului, în pofida tuturor revoluțiilor competițiilor puterilor politice, reformelor, particularităților dreptului în diferite țări, rămâne a fi principalul element a oricărui sistem de drept național [131, p. 135], iar principalul scop al unei Constituții constă în garantarea libertății și securității ființei umane sub toate aspectele sale [131, p. 135].

Nu putem să nu accentuăm și opinia lui Foca Marian precum că în cadrul procesului de integrare europeană, una din cerințele comune a statelor candidate a fost armonizarea propriei legislații cu principiile fundamentale ale drepturilor omului, în modul cum acestea au fost cristalizate în normele juridice dar și în practica organismelor juridice europene [151, p. 12], în contextul căreia libertatea de a constitui și de a se afilia la sindicate este analizată de politicile sociale ale statului în conformitate cu legile economiei de piață, având drept scop punerea imediată sub un numitor comun al intereselor partenerilor sociali, și ca finalitate – asigurarea unei păci sociale atât de necesare unei dezvoltări a societății și a principiilor statelor moderne în general, dar și a componentei fundamentale a acestora – omul, în special [147, p. 14].

O viziune interesantă este propusă de Carolina Cușmir care afirma că Constituția reprezintă nu numai o simplă totalizare a victoriilor și împlinirilor societății, dar și un program de activitate, consfințind principiile fundamentale ale întregii vieți economice, politice, sociale și juridice ale statului care nu poate trece sub tăcere tema proprietății, deoarece în orice societate, proprietatea, ca parte a relațiilor de producție, reprezintă o instituție esențială care-i definește sistemul economic și social, devenind unul dintre componentele indispensabile ale societății organizate în stat, de unde și are loc înscrierea ei în textul constituțional [133, p. 3].

Lilian Platon constata că dreptul la muncă, fiind unul dintre drepturile inalienabile ființei umane, este dreptul ce asigură în bună parte existența și dezvoltarea persoanei,

presupunând, în același timp, valorificarea aptitudinilor fizice și intelectuale, fapt ce permite obținerea unor beneficii materiale și încadrarea ei ulterioară în viața social-politică, problemă abordată cu perseverență de cele mai importante acte internaționale ca Declarația universală a drepturilor omului, care stipulează: „orice persoană are dreptul la muncă, la libera alegere a muncii sale, la condiții echitabile și satisfăcătoare de muncă, precum și la ocrotirea împotriva șomajului” sau, Pactului internațional cu privire la drepturile economice, sociale și culturale, care la rândul său prevede: „dreptul la muncă constituie dreptul pe care îl are fiecare persoană pentru a-și asigura existența printr-o muncă liber aleasă sau acceptată” [236, p. 3].

Reieșind din cele relatate în acest paragraf, conchidem că doctrina de specialitate, o categorie separată a drepturilor economice ale omului ca varietate sau ca clasificare distinctă a drepturilor fundamentale ale omului nu atestă, acestea fiind precăutate în categoria drepturilor social, economice și culturale, de aici rezultă și obiectivul propus noi, de a individualiza, caracteriza și localiza categoria drepturilor economice ale omului în conținutul drepturilor fundamentale ale omului, a reflecta originea lor și a reliefa conținutul, structura și varietățile lor.

1.2. Investigarea gradului de reglementare a drepturilor economice ale omului în legislația Republicii Moldova, tratatele internaționale și jurisprudența Curții Europene a Drepturilor Omului

1.2.1. Reglementarea drepturilor economice ale omului în legislația Republicii Moldova

Înainte de a fi consfințite expres în Constituția Republicii Moldova și în alte acte legislative, drepturile economice ale omului au avut de parcurs o etapă lungă, evoluând odată cu întregul fenomen de dezvoltare constituțională a Republicii Moldova. Susținem opinia acelor doctrinari care afirmă că conținutul reglementării constituționale este determinat de tradiția multiseculară a principiilor politico-juridice și sunt indispensabil legate de 7 etape ale constituționalismului din Republica Moldova [151, p. 187].

Din șirul amplu de documente în care sunt reglementate pe larg drepturile economice ale omului, indiscutabil, forța legislativă supremă îi revine Constituției Republicii Moldova, care face referire la drepturile economice ale omului în prevederile sale, după cum urmează:

- *dreptul de a întemeia și de a se afilia la sindicate* [79 art. 42];
- *dreptul la muncă și la protecția muncii* [79, art. 43];
- *libertatea economică* [79, art. 9; 79, art. 126].
- *dreptul la grevă* [79, art. 45];

- *dreptul la proprietate privată și protecția acesteia* [79, art. 46], *principiile fundamentale privind proprietatea* [79, art. 9], *proprietatea* [79, art. 127].

Faptul consacării drepturilor economice ale omului în legea supremă a statului printre drepturile fundamentale reprezintă o aliniere la constituțiile altor state europene și o recunoaștere expresă a importanței fundamentale a acestor drepturi. În scopul concretizării conținutului și a aspectelor multe aspectuale ale drepturilor economice ale omului au fost adoptate o serie de legi care se referă atât la conținutul material, cât și la cel de procedură a acestora, iar în continuare ne propunem să le elucidăm.

Ce ține de dreptul de proprietate, o importanță practică, în evoluția acesteia la noi în stat, a avut-o Legea cu privire la proprietate nr. 459 din 22.01.91, care conținea tot spectrul de reglementări ale proprietății care absentau în perioada de până la declararea independenței și suveranității Republicii Moldova, dar care a și fost abrogată prin Legea nr. 54-XVI din 02.03.07 [191].

Legea exproprierii pentru cauză de utilitate publică nr. 488 din 08.07.99 [194], Legea cu privire la rechizițiile de bunuri și prestările de servicii în interes public nr. 1384 din 11.10.2002 [193], Legea Republicii Moldova cu privire la programul de stat de privatizare pentru anii 1995-1996 nr. 390 din 15.03.95 [207], Legea Republicii Moldova cu privire la Programul de privatizare pentru anii 1997-1998 nr. 1217 [206] și Legea Republicii Moldova cu privire la privatizare nr. 627-XII din 04.07.91 în redacția Legii nr. 100-XV din 07.03.03, au reglementat sau reglementează modul și condițiile de încetare a dreptului de proprietate în anumite condiții stabilite de lege [203].

Legea Republicii Moldova cu privire la proprietatea publică a unităților administrativ-teritoriale, nr. 523-XIV din 16 iulie 1999 [208], Legea Republicii Moldova privind administrația publică locală, nr. 123-XV din 18.03.2003 [213], Legea Republicii Moldova privind taxele locale nr. 186-XIII din 19.07.94 legalizează anumite proceduri și aspecte cu privire la instituția proprietății aflate la dispoziția unităților administrativ-teritoriale [220].

Legea Republicii Moldova privind Codul funciar nr. 828 din 25.12.91 [214], Legea Republicii Moldova privind prețul normativ și modul de vânzare-cumpărare a pământului nr. 1308-XIII din 25.07.1997 [204], Legea Republicii Moldova privind terenurile proprietate publică și delimitarea lor nr. 981-XIV din 11.05.2000 stabilesc anumite aspecte ce țin de dreptul de proprietate asupra pământului pe teritoriul Republicii Moldova [221].

Cu privire la dreptul la muncă și la protecția muncii putem evidenția în primul rând Codul muncii al Republicii Moldova nr.154-XV din 28.03.2003 care este practic temeiul legislației muncii în Republica Moldova [53].

Legea Republicii Moldova pentru adoptarea Regulamentului Parlamentului nr. 797 din 02.04.1996 [212], Legea Republicii Moldova cu privire la Guvernul Republicii Moldova, adoptată la 31.05.1990 [200], Legea Republicii Moldova cu privire la Curtea Constituțională nr. 317 din 13.12.94 [199], Legea Republicii Moldova cu privire la procuratură nr. 294 din 25.12.2008 [205], Legea Republicii Moldova cu privire la statutul refugiaților nr. 1286–XV din 25 iulie 2002 [211], Legea Republicii Moldova cu privire la migrațiune nr. 1586-XV din 06.12.2002 [202] etc. reglementează anumite aspecte ale dreptului și protecției muncii în statului nostru.

Legea Republicii Moldova privind Inspekția Muncii nr. 140-XV din 10.05.2001 a legiferat activitatea acestei instituții întru promovarea unui sistem democratic în sfera muncii [217].

Legea Republicii Moldova cu privire la salarizare nr. 847-XV din 14.02.2002, Legea Republicii Moldova privind ocuparea forței de muncă și protecția socială a persoanelor aflate în căutarea unui loc de muncă nr. 102 – XV din 13 martie 2003 legiferează importante aspecte ale acestui drept pe teritoriul Republicii Moldova [218].

Instituția juridică a protecției muncii este reglementată prin următoarele acte normative: Codul muncii al Republicii Moldova [189]; Legea cu privire la protecția muncii [192]; Legea asigurării pentru accidente de muncă și boli profesionale [188]; Legea privind modul de recalculare a sumei de compensare a pagubei cauzate angajaților în urma mutilării sau a altor vătămări ale sănătății în timpul exercitării obligațiilor de serviciu [197]; Regulamentul privind modul de cercetare a accidentelor de muncă, aprobat prin Hotărârea Guvernului RM nr. 1361 [176]; Hotărârea Guvernului RM cu privire la aprobarea Listei-tip a lucrărilor și locurilor de muncă cu condiții grele și deosebit de grele, vătămătoare și deosebit de vătămătoare pentru care salariaților li se stabilesc sporuri de compensare [170]; Norme pentru elaborarea instrucțiunilor de protecție a muncii, aprobate prin Hotărârea Ministerului Muncii și Protecției Sociale [177]; Norme pentru organizarea instruirii în materie de protecție a muncii a personalului din întreprinderi, instituții, organizații, aprobate prin Hotărârea Ministerului Muncii și Protecției Sociale [178] ș. a.

Dreptul de asociere în sindicate se bucură de așa reglementări ca Legea Republicii Moldova cu privire la întrunire nr. 26 din 22.02.2008 [201], Legea Republicii Moldova privind contractul colectiv de muncă nr. 130 din 16.10.1996 [216], Legea Republicii Moldova cu privire la sindicate nr. 1129 – XIV din 7.07.2000 [210].

Așadar, patrimoniul sindicatului include întreprinderi, terenuri, clădiri de producție și nelegate de producție, instalații, instituții balneo-sanatoriale, turistice, sportive și alte instituții de

antrenare, instituții de culturalizare, științifică și de învățământ, fond locativ, bănci, tipografii, edituri, valori mobiliare, utilaj, inventar și alte bunuri. Patrimoniul sindicatelor este inviolabil, indivizibil și nu poate fi naționalizat, însușit, înstrăinat sau gestionat de alte persoane, inclusiv de autoritățile publice, fără acordul proprietarului [210, art. 25].

În vederea apărării drepturilor membrilor de sindicat și drepturilor sindicatelor, protejării de samavolnicia patronilor, influențării asupra autorităților publice pentru promovarea unei politici social-economice ce ar corespunde intereselor lucrătorilor, organul sindical, de sine stătător sau la decizia membrilor sindicatului respectiv, organizează și desfășoară, în modul stabilit de Legea nr. 26 cu privire la întrunire, publicat în Monitorul Oficial al Republicii Moldova, nr. 80 din 22.04.2008 *întruniri, mitinguri, demonstrații, manifestații, procesiuni, greve și alte acțiuni*, folosindu-le drept formă de luptă pentru *ameliorarea condițiilor de muncă, majorarea salariului, reducerea șomajului, întărirea solidarității lucrătorilor în lupta pentru drepturile și interesele lor profesionale, economice, de muncă și sociale* [210, art. 25].

Codul civil al Republicii Moldova este instrumentul care conține în prevederile sale posibilitățile pentru o persoană de: reparare a *prejudiciilor* [54, art. 14], apărare a *onoarei, demnității și reputației profesionale* [54, art. 16], dar și *modul de reparare a prejudiciului* [54, art. 14], *reparația prejudiciului moral* [54, art. 1422], precum și *mărimea compensației* pentru un prejudiciu moral [54, art. 1423]. Aceste prevederi vin să răspundă situațiilor când unei persoane i s-au încălcat alte drepturi sau sfera unui drept economic ale omului.

Codul penal al Republicii Moldova însă nu oferă moduri de reparare a prejudiciului cauzat persoanelor ce realizează drepturile sale economice, ci enunță acele sancțiuni care vor urma în legătură cu: *încălcarea regulilor de protecție a muncii* [55, art. 183], *violarea dreptului la libertatea întrunirilor* [55, art. 184], *încălcarea dreptului asupra obiectelor de proprietate industrială* [55, art. 185], *darea declarațiilor intenționat false în documentele de înregistrare ce țin de protecția proprietății intelectuale* [55, art. 182]; săvârșirea infracțiunilor contra patrimoniului ca: *furtul, jaful, tâlhăria, șantajul, escrocherie, delapidarea averii străine, pungășie, răpirea mijlocului de transport etc.* [55, art. 186-199].

Codul contravențional al Republicii Moldova conține sancțiuni pentru săvârșirea contravențiilor, iar faptele considerate contravenții în sfera drepturilor economice ale omului sunt: exercitarea fără drept a unei profesii sau activități [49, art. 54¹], încălcarea egalității în domeniul muncii [49, art. 54¹], încălcarea legislației muncii, a legislației cu privire la securitatea și la sănătatea în muncă [49, art. 55], utilizarea muncii nedeclarate [49, art. 55¹], încălcarea legislației privind ocuparea forței de muncă și protecția socială a persoanelor aflate în căutarea unui loc de muncă [49, art. 56], încălcarea termenelor de plată a salariilor, pensiilor, burselor,

indemnizațiilor și de efectuare a altor plăți cu caracter permanent, stabilite prin legislație [49, art. 57] etc.

Nu putem să nu remarcăm și o serie de Hotărâri ale Guvernului Republicii Moldova cu privire la reglementarea unor aspecte ale drepturilor economice ca: Hotărârea Guvernului Republicii Moldova nr. 1121 din 14 octombrie 2004 cu privire la aprobarea procedurii de antrenare a șomerilor la lucrările publice, Hotărârea Guvernului Republicii Moldova nr. 923/2001 cu privire la plasarea în câmpul muncii a absolvenților instituțiilor de învățământ superior de stat, Hotărârea Guvernului Republicii Moldova nr. 832 din 14 iulie 2003 cu privire la reorganizarea Serviciului de stat pentru utilizarea forței de muncă, Hotărârea Guvernului Republicii Moldova nr. 305 din 31.05.2007 pentru aprobarea Strategiei naționale privind politicile de ocupare a forței de muncă pe anii 2007-2015.

Din cele expuse mai sus, putem afirma că drepturile economice ale omului au cunoscut o evoluție condiționată de fenomenul constituționalității în Republica Moldova și s-au bucurat de o reglementare legală la o etapă destul de timpurie, chiar dacă au beneficiat în timpul existenței constituțiilor sovietice doar de exprimare formală, în prezent acestea și-au găsit un loc de frunte printre drepturile și libertățile fundamentale ale omului. Dovada acestui fapt este consfințirea expresă a lor în legea supremă a statului și reglementarea lor într-un șir de acte normative naționale: legi, coduri, hotărâri etc. Diversitatea instrumentelor naționale în care drepturile economice ale omului își găsesc consfințire confirmă încă o dată influența pe care le poate produce acestea asupra relațiilor sociale existente într-un stat de drept.

Elaborând o concluzie a celor relatate în acest subparagraf, putem ferm menționa că din categoria drepturilor social-economice și culturale [231, p. 175], despre care am și vorbit în paragraful precedent, în subcategoria drepturilor economice ale omului, reieșind reglementările normative ale Republicii Moldova și din caracteristicile specifice unui drept economic, putem accentua așa drepturi economice ale omului ca: *dreptul la proprietate, dreptul la moștenire, libertatea economică, dreptul la grevă, dreptul la muncă și la protecția muncii și dreptul de asociere în sindicate.*

De asemenea, din reglementările normative ale Republicii Moldova asupra drepturilor economice ale omului conchidem că sub aspect practic, conținutul lor trebuie privite ca instituții aflate în dinamică continuă, și care variază în funcție de categoriile acestora. De aici, deducem și un alt obiectiv propus de noi, la cercetarea realizată în această teză, de a accentua necesitatea de grupare a drepturilor economice ale omului în subcategorii distincte, ca drepturi economice individuale *dreptul la proprietate, dreptul la moștenire, dreptul la muncă și la protecția muncii* și drepturi economice colective *libertatea economică, dreptul la grevă și dreptul de asociere în*

sindicate întru facilitarea procesului de examinare a conținutului și structurii lor și de analiză a reglementărilor juridice din Republicii Moldova cu privire la drepturile economice ale omului cu scopul de a descoperi lacunele legislative și a interveni cu propuneri de lege ferenda.

1.2.2. Reglementarea drepturilor economice ale omului în tratatele internaționale

Sub aspectul *reglementării drepturilor economice ale omului în convențiile internaționale* putem afirma că drepturile economice ale omului au fost consacrate într-o multitudine de instrumente internaționale, atât cu caracter universal, cât cu caracter regional, care în principiu le-au și dat imbold pentru a fi promovate de legislațiile naționale a fiecărui stat. În continuare ne propunem să le analizăm succint întru evidențierea rolului acestora la promovarea imaginii statului de drept.

Dacă ar fi să recurgem la o sistematizare a acestor documente, primul grup ar include o sistematizare standard oferită de către Organizația Națiunilor Unite. Întemeierea ei a constat din semnarea, de către membrii ei fondatori, a Cărții Organizației Națiunilor Unite, document potrivit căruia ONU are misiunea de a asigura „pacea mondială”, „respectarea drepturilor omului”, „cooperarea internațională” și „respectarea dreptului internațional”.

Incontestabil, Declarația universală a drepturilor omului ocupă un loc prioritar în lista actelor internaționale. DUDO prevede: „orice persoană are dreptul la proprietate, atât singură, cât și în asociere cu alții. Nimeni nu poate fi lipsit de proprietatea sa; Orice persoană are dreptul la libertatea de întrunire și de asociere pașnică. Nimeni nu poate fi lipsit să facă parte dintr-o asociație. Orice persoana are dreptul la muncă, la libera alegere a muncii sale, la condiții echitabile și satisfăcătoare de munca, precum și la ocrotirea împotriva șomajului. Toți oamenii, fără nici o discriminare, au dreptul la salariu egal pentru munca egala. Orice om care muncește are dreptul la o retribuire echitabilă și satisfăcătoare care să-i asigure atât lui, cit și familiei sale, o existență conformă cu demnitatea umană și completată, la nevoie, prin alte mijloace de protecție socială. Orice persoană are dreptul de a întemeia sindicate și de a se afilia la sindicate pentru apărarea intereselor sale” [138, art.17; 138, art.20; 138, art. 23].

Universalismul drepturilor omului reprezintă un ideal spre care trebuie să tindă orice societate civilizată. Acest ideal inevitabil este „balansat” de factori obiectivi, care determină scopurile și efectele tratatelor în material drepturilor omului pentru beneficiarii acestora, în legătură cu obligațiile pe care și le asumă subiecții primari, iar universalismul drepturilor omului ar fi lipsit de orice valoare pragmatic, dacă reflectarea acestuia nu ar putea fi regăsită în documentele politice și juridice cu vocație internațională [241, p. 22].

Obligațiile statelor se află într-o strânsă legătură cu universalismul drepturilor omului, concept apărut odată cu adoptarea Cartei ONU în 1945 și a Declarației Universale, care denotă obligația *lato sensu* a statelor de a respecta și a proteja drepturile omului, prin cooperare și de sine stătător, limitele teritoriale ale statelor fiind irelevante în această privință [239, p. 12].

Următorul instrument internațional de o valoare incontestabilă întru promovarea drepturilor fundamentale ale omului, la general, și a drepturilor economice, în special, este Convenția pentru apărarea drepturilor omului și a libertăților fundamentale [100, p. 341-358], la conținutul căreia ne vom întoarce la caracterizarea în parte a fiecărui drept economic ale omului.

Dreptul de proprietate își denotă importanța sa din faptul că anume acesta este singurul drept cu caracter economic din Convenția Europeană a Drepturilor Omului și Libertăților Fundamentale care în Protocolul nr. 1 prevede că orice persoană fizică sau morală are dreptul de a-i fi respectate bunurile. Nimeni nu poate fi privat de proprietatea sa decât din motive de utilitate publică și în condițiile prevăzute de lege și de principiile de drept internațional. Dispozițiile precedente nu aduc atingere dreptului pe care îl au statele de a aplica legi pe care le consideră necesare, în scopul reglementării folosinței bunurilor, în conformitate cu interesul general sau pentru asigurarea plății impozitelor sau altor contribuții ori amenzi [245, art. 1].

Dreptul de proprietate nu face parte dintre drepturile și libertățile fundamentale ale omului reglementate inițial în Convenția pentru Apărarea drepturilor omului și a libertăților fundamentale, care pune în centrul prevederilor sale, după cum se arată în preambul, „libertățile fundamentale ce constituie temelia justiției și a păcii în lume, a căror menținere se bazează pe un regim politic cu adevărat democratic”, statele europene fiind „animate de același spirit și având un patrimoniu comun de idealuri și de tradiții politice” [32, p. 1644].

Aceasta nu este unica omisiune pe plan internațional a dreptului de proprietate, Pactul Internațional cu privire la Drepturile Economice, Sociale și Culturale [236], de asemenea nu prevede acest drept, totuși printr-o formulare proclamatorie a art. 47 din Pact dispune că nici o dispoziție a sa nu poate fi interpretată ca aducând atingere „dreptului inerent al tuturor popoarelor de a beneficia și de a folosi pe deplin și în mod liber de bogățiile și resursele lor naturale” [235, art. 47].

În același context, nu putem să nu pomenim de Protocolul Opțional la Pactul Internațional cu privire la Drepturile Economice, Sociale și Culturale [246] care stabilește cadrul normativ privind procedura de soluționare a cazurilor de încălcare a drepturilor fundamentale proclamate de Pact. Astfel, în art. 1 se stipulează că un stat parte la Pact care devine parte la prezentul Protocol recunoaște competența Comitetului de a primi și a examina adresările, conform dispozițiilor prezentului Protocol; în art. 2 se menționează că adresările pot fi depuse de

către sau din numele persoanelor sau grupurilor de persoane din jurisdicția statului parte, care susțin că sunt victime ale încălcării de către statul parte a oricărui dintre drepturile economice, sociale sau culturale enunțate în Pact, iar în cazurile în care adresarea este depusă din numele persoanei sau grupului de persoane, acest lucru se face cu acordul lor, cu excepția cazurilor, când autorul poate justifica acțiunea din numele lor fără acordul acestora; de asemenea admisibilitatea, măsurile provizorii, soluționare amiabilă, examinarea adresărilor, adresările inter-statale etc. își găsesc oglindire aici.

Carta Drepturilor Fundamentale a Uniunii Europene, un alt pilon al reglementărilor internaționale a drepturilor economice ale omului, conține așa reglementări ca: nimeni nu poate fi constrâns să efectueze o muncă forțată sau obligatorie [38, art. 5 alin. (2)], orice persoană are dreptul la libertatea de întrunire pașnică și la libertatea de asociere la toate nivelurile și în special în domeniile politic, sindical și civic, ceea ce implică dreptul oricărei persoane de a înființa împreună cu alte persoane sindicate și de a se afilia la acestea pentru apărarea intereselor sale [38, art. 12], orice persoană are dreptul la muncă și dreptul de a exercita o ocupație aleasă sau acceptată în mod liber, precum și orice cetățean al Uniunii are libertatea de a-și căuta un loc de muncă, de a lucra, de a se stabili sau de a presta servicii în orice stat membru, iar resortisanții țărilor terțe care sunt autorizați să lucreze pe teritoriul statelor membre au dreptul la condiții de muncă echivalente acelor de care beneficiază cetățenii Uniunii [38, art. 15] etc.

La analiza tratatelor internaționale de anvergură ce reglementează drepturile economice ale omului, ținând cont de aspirațiile europene și alegerea europeană a Republicii Moldova, de valorile comune pe care se întemeiază Uniunea Europeană, de faptul că Republica Moldova, fiind o țară europeană, are o istorie comună și împărtășește valori comune cu statele membre și se angajează să pună în aplicare și să promoveze aceste valori, care reprezintă o sursă de inspirație pentru alegerea europeană a Republicii Moldova etc., nu putem să nu menționăm și Acordul de Asociere a Republicii Moldova la Uniunea Europeană [1] în rândul acestora, care conțin așa reglementări ca: părțile cooperează în așa domenii ca asigurarea respectării drepturilor omului și a libertăților fundamentale [1¹, art. 4 b)]; respectarea drepturilor omului și a libertăților fundamentale va ghida toate activitățile de cooperare [1, art. 12 alin 3)]; recunoscând importanța unui set eficace de norme și practici în domeniul dreptului societăților comerciale și al guvernantei corporative și al promovării schimburilor comerciale între părți, acestea convin să coopereze în ceea ce privește protecția acționarilor, a creditorilor și a altor părți interesate în conformitate cu normele UE în domeniu dat [1, art. 12 alin 3)]; părțile își consolidează dialogul și cooperarea cu privire la promovarea Agendei privind munca decentă a Organizației Internaționale a Muncii (OIM), politica privind ocuparea forței de muncă, sănătatea și securitatea

la locul de muncă, dialogul social, protecția socială, incluziunea socială, egalitatea de șanse între femei și bărbați, combaterea practicilor de discriminare și drepturile sociale, contribuind astfel la promovarea unui număr sporit de locuri de muncă și de o calitate mai bună, la reducerea sărăciei, la consolidarea coeziunii sociale, la dezvoltarea durabilă și la îmbunătățirea calității vieții [1, art. 31] etc.

Cât privește celelalte sisteme regionale de protecție a drepturilor omului, reținem că dreptul de proprietate este recunoscut de art. 14 din Cartea Africană a drepturilor omului și popoarelor [40] precum și de art. 21 al Convenției americane privitor la drepturile omului, care dispune că orice persoană are dreptul la respectarea proprietății sale; legea poate să subordoneze acest respect interesului social; nimeni nu va fi privat de dreptul său decât cu plata unei juste despăgubiri pentru acțiuni sau utilități de interes social în cazurile și în limitele prevăzute de lege [100].

Împărtășim conceptul că absența inițială a dreptului de proprietate din Convenția pentru Apărarea drepturilor omului și a libertăților fundamentale și Pactului Internațional cu privire la Drepturile Economice, Sociale și Culturale, demonstrează că includerea lui printre drepturile fundamentale a format obiect de controversă internațională care totuși a fost depășită prin semnarea la Paris, a Protocolului 1 a Convenției pentru Apărarea drepturilor omului și a libertăților fundamentale, astfel punându-se temelia reglementării dreptului de proprietate în sistemul internațional, regional și european de protecție a drepturilor omului [32, p. 1646].

Mai jos vom menționa și alte convenții internaționale cu privire la garantarea și protejarea dreptului muncii ca Convenția privind organizarea activității de folosire a forței de muncă care pe lângă modul de folosire a forței de muncă, reglementează și alte sarcini puse la dispoziția statului, ca activitatea de folosire a forței de muncă să fie realizată în cooperare cu alte organisme publice [126].

Convenția cu privire la protecția salariului, prevede că nimeni nu poate reține salariul muncitorului, numai dacă cazul este prevăzut de legislația națională. Este obligatorie plata salariului la intervale regulate; în caz de desfacere a contractelor de muncă, lichidarea finală a întregului salariu datorat va fi efectuată în conformitate cu prevederile legislației naționale, ale contractului colectiv de muncă ori cu cele ale unei hotărâri arbitrare [101].

Convenția privind politica de ocupare a forței de muncă în conținutul căreia se stabilește că în vederea stimulării creșterii și dezvoltării economice, a ridicării nivelului de trai, a satisfacerii necesităților de forță de muncă și a rezolvării problemei șomajului, orice stat membru va formula și va aplica o politică, ca un obiectiv esențial, o politică activă urmărind promovarea

ocupării depline a forței de muncă, în scopul productiv și în condițiile de liberă alegere a muncii [102].

Convenția privind eliminarea discriminării în domeniul ocupării forței de muncă și exercitarea profesiei, obliga statele părți să practice o politică națională care să urmărească promovarea, prin metode adoptate condițiilor și uzanțelor naționale, a egalității de posibilități și tratament în materie de ocupare a forței de muncă și de exercitare a profesiei, indiferent de rasă, sex, religie, convingeri politice, ascendență națională sau origine socială a persoanei [124] ș. a.

Pactul internațional cu privire la drepturile economice, sociale și culturale, adoptat de Adunarea Generală a Organizației Națiunilor Unite, ratificat și de statul nostru prin Hotărârea Parlamentului Republicii Moldova nr. 217-XII din 28.07.1990 [235] prevede că statele părți recunosc dreptul la muncă și că acesta cuprinde dreptul pe care-l are orice persoană de a obține posibilitatea de a-și procura cele necesare vieții sale printr-o muncă liber aleasă și acceptată, precum și ca statele părți vor lua măsuri corespunzătoare pentru asigurarea acestui drept.

Pactul conține și dispoziții privitoare la durata normală a zilei de muncă prin stabilirea obligațiilor [31, p. 208] de a se crea condiții de muncă juste și favorabile printre care repausul, timpul liber, limitarea rezonabilă a timpului muncii, concedii periodice plătite, remunerarea zilelor de sărbătoare. De asemenea, Pactul arată că nimeni nu va putea fi ținut în sclavie, în servitute și nu va putea fi constrâns să îndeplinească o muncă forțată sau obligatorie [30, p. 209]. Pactul adaugă referitor la interzicerea muncii forțate, că aceasta nu trebuie interpretată ca interzicând, în țările unde anumite crime pot fi pedepsite prin detenție combinată cu munci forțate, executarea unei pedepse de muncă forțate hotărâtă de către un tribunal competent. De asemenea Pactul stabilește ce nu este muncă forțată sau obligatorie.

Vorbind despre originea consfințirii legislative a acestui drept, susținem opinia precum că ea se află în revendicările mișcării sindicale de la sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea. Acest drept are un conținut complex, dreptul la muncă include: libertatea alegerii profesiei, libertatea alegerii locului de muncă, protecția socială a muncii, retribuția muncii depuse, dreptul la negocieri colective [143, p. 53].

Carta Socială Europeană, adoptată la Torino și revizuită la Strasbourg [39] conține reglementări în sfera muncii și protecției muncii ca obligația statelor semnatare să recunoască drept unul dintre principalele obiective și responsabilități, realizarea și menținerea nivelului cel mai ridicat și stabil posibil al locului de muncă în vederea realizării unui loc de muncă cu normă întreagă; să protejeze de o manieră eficientă dreptul lucrătorului de a-și câștiga existența printr-o muncă liber întreprinsă; să stabilească sau să mențină servicii gratuite de angajare pentru toți

lucrătorii; să asigure sau să favorizeze o orientare, formare și readaptare profesională corespunzătoare [39, art. 1] etc.

O altă importantă categorie de drepturi economice ale omului ce atestă posibilitatea acestuia de a-și spori bunăstarea sa ce i-ar permite să se afirme ca subiect separat a unei colectivități organizate de oameni este dreptul la muncă și dreptul la protecția muncii, care la fel ca și dreptul de proprietate sunt reglementate de o serie de acte internaționale.

Din conținutul vast al drepturilor și libertăților fundamentale ale omului prevăzute de Convenția pentru Apărarea drepturilor omului și a libertăților fundamentale, ce ține de dreptul muncii și protecția dreptului muncii, sunt prevăzute așa reglementări ca interzicerea sclaviei și a robiei și interdicția muncii forțate sau obligatorii.

Convenția privind abolirea muncii forțate [123], reglementează instituția muncii forțate și obligatorii considerate ca munca desfășurată de persoane aflate pe teritorii lipsite de autonomie, în special coloniile, precum și situațiile exceptate de la o astfel de prevedere.

Convenția internațională cu privire la drepturile copilului conține anumite aspecte legate de dreptul la muncă și a protecției muncii atribuite copilului [103].

Nu putem să nu accentuăm și importanța enormă întru promovarea drepturilor și libertăților fundamentale ale omului pe care o are Organizația Internațională a Muncii (OIM), ca agenție specializată a Organizației Națiunilor Unite, care a și elaborat o serie de Convenții Internaționale ca:

Convenția OIM nr. 171 privind munca de noapte [116], Convenția OIM nr. 52 despre concediile anuale plătite [117], Convenția OIM nr. 89 privind munca femeilor în timp de noapte, adoptată la San Francisco [118], Convenția OIM nr. 98 privind aplicarea principiilor de drept de organizare și negociere colectivă [107], Convenția OIM nr. 100 privind egalitatea de remunerare a mâinii de lucru masculină și a mâinii de lucru feminină pentru o muncă de valoare egală [94], Convenția OIM nr. 105 privind abolirea muncii forțate [110], Convenția OIM nr. 111 privind discriminarea în domeniul ocupării forței de muncă și exercitării profesiei [112], Convenția OIM nr. 122 privind politica de ocupare a forței de muncă [119], Convenția OIM nr. 138 privind vârsta minimă de încadrare în muncă [114], Convenția OIM nr. 156 din 1981 privind muncitorii având responsabilități familiale [115], Convenția OIM nr.168 privind acțiunile de promovare a ocupării forței de muncă și a protecției împotriva șomajului [120], Convenția OIM nr. 181 cu privire la agențiile private de ocupare a forței de muncă [121].

Un aspect important la garantarea dreptului la muncă și la protecția muncii îl reprezintă acordurilor cu statele CSI din domeniul muncii și protecția muncii ca: Acordul privind colaborarea în domeniul migrației forței de muncă și protecția socială a lucrătorilor migranți ai

CSI [2], și Acordul privind colaborarea statelor membre ale Comunității Statelor Independente în lupta cu migrația ilegală [3].

Un alt drept garantat pe plan internațional de convențiile internaționale este dreptul la grevă care după natura sa este un drept social-economic [260, p. 266].

Ca drept fundamental al omului, dreptul la grevă are o istorie a sa aparte. Fiind un important mijloc de obținere de către salariați a unor drepturi sau ameliorarea condițiilor de muncă, de salarizare și de viață, dreptul la grevă fie a fost reglementat prin constituții, fie a fost pur și simplu ignorat, aceasta echivalând cu nerecunoașterea sau chiar cu interzicerea sa.

Conform practicii judiciare franceze, greva constituie orice încetare colectivă și concretă a muncii în vederea satisfacerii unor revendicări profesionale. Ea este expresia existenței unui conflict colectiv de muncă, dar nu se confundă cu aceasta, ci este doar o modalitate a sa [260, p. 264].

În ceea ce privește dreptul la grevă, în Pactul internațional referitor la drepturile economice, sociale și culturale este proclamat dreptul sindical și dreptul la grevă cu precizarea că acesta trebuie exercitat conform legilor din fiecare țară [235, art. 8].

La rândul său, Carta socială europeană revizuită, consacră dreptul lucrătorilor și a patronilor de a iniția acțiuni colective în cazul conflictelor de interese, inclusive dreptul la grevă [39, art. 6].

Cât privește Convenția pentru Apărarea drepturilor omului și a libertăților fundamentale, în materia libertății sindicale și a libertății de asociere, din punct de vedere al raportului ce există între libertatea de asociere și libertatea sindicală, stabilește că dreptul la libertatea de asociere este o noțiune generală, pe când dreptul de a întemeia sindicate și de a se afilia la cele existente, mai degrabă, e o componentă a acestei noțiuni, decât un drept distinct [122, art. 11].

Împărtășim ideea precum că Curtea Europeană a Drepturilor Omului a reținut că nu face nici o distincție între statul contractant la Convenție, ca deținător al puterii publice, și calitatea sa de angajator precum și nu prezintă asociații sindicale în sensul art. 11 al Convenției, asociațiile create de angajați aceluiași angajator, deoarece ele nu sunt rezultatul unei grupări spontane, ci se bazează pe raporturile contractuale dintre salariați și angajatorul lor și că un sistem de sindicate organizate chiar de stat, care nu sunt autorizate să desfășoare activități de ordin privat, nu este compatibil cu dispozițiile art. 11 din Convenție [32, p. 877].

Organizația Internațională a Muncii (OIM) ca agenție specializată a Organizației Națiunilor Unite se mai ocupă și cu susținerea libertății sindicale, astfel contribuind la elaborarea unor serii de Convenții Internaționale ca: Convenția OIM nr. 89 privind munca femeilor in timp

de noapte [118], Convenția nr. 135 cu privire la protecția reprezentanților lucrătorilor în cadrul și facilitățile de acordat acestora [114], Convenția nr. 156 privind muncitorii având responsabilități familiale [115], Convenția nr. 11 privind dreptul de asociere și de coaliție ale muncitorilor agricoli [111].

Concluzionând, putem afirma ferm că necesitatea studierii drepturilor economice ale omului este incontestabilă dat fiind faptul că stabilitatea sistemului social depinde direct de nivelul dezvoltării economice statale, de stabilitatea economică, respectiv pacea socială există doar în cazul în care majoritatea membrilor ei consideră ca fiind satisfăcătoare starea lor economică.

1.2.3. Jurisprudența Curții Europene a Drepturilor Omului în domeniul drepturilor economice ale omului

Faptul că volumul noțiunilor și a metodelor de reglementare a drepturilor economice ale omului în diferite sisteme juridice erau tratate diferit frâna în mod serios construirea unui spațiu economic și umanitar unic. Astfel, în Europa a apărut necesitatea de a elabora, cu ajutorul mijloacelor juridice internaționale și pe baza celor mai performante realizări ale sistemelor de drept naționale, standarde unice în domeniul reglementării juridice a drepturilor economice. Acest obiectiv a și fost realizat prin crearea Curții Europene a Drepturilor Omului (Ct.E.D.O.), care avea ca atribuții de bază sistematizarea procedurii de înaintare a plângerilor în materia drepturilor omului provenite din statele membre ale Consiliului Europei și vegherea respectării prevederilor Convenției Europene a Drepturilor Omului și a Protocoloalelor suplimentare de către statele semnatare.

Susținem părerea precum că lipsa de claritate a dispozițiilor referitoare la drepturile omului în practica internațională, se datorează sensului larg al articolelor Convențiilor internaționale, care depind în mod inevitabil, de interpretarea lor teleologică, în scopul de a menține conformitatea acestora cu evoluția progresivă a dreptului drepturilor omului [279, p. 157]. Iar odată cu dezvoltarea societății se realizează mai multe schimbări a acestora, fapt datorat schimbării moralei și a standardelor globale. Deci, instituțiile drepturilor omului nu sunt instituții statice, dar în mod inevitabil, flexibile și schimbătoare de-a lungul anilor [279, p. 170].

Cât privește examinarea drepturilor economice ale omului *în jurisprudența Curții Europene a Drepturilor Omului* precizăm că dispozițiile „orice persoană fizică sau morală are dreptul de a-i fi respectate bunurile și că nimeni nu poate fi privat de proprietatea sa decât din motive de utilitate publică și în condițiile prevăzute de lege și de principiile de drept internațional” ale Protocolului nr. 1 a Convenției nu aduc atingere dreptului pe care îl au statele

de a aplica legi pe care le consideră necesare, în scopul reglementării folosinței bunurilor, în conformitate cu interesul general sau pentru asigurarea plății impozitelor sau altor contribuții sau amenzi [245, art. 1].

Ineficacitatea dispozițiilor art. 1 din Protocolul 1 al Convenției Europene, se datorează redactării ne eficace a acesteia, întrucât ele privesc chestiuni politice, economice și sociale asupra cărora divergențele de opinie sunt rezonabile în statele democratice, care ar trebui astfel să rămână cât mai libere în a aprecia oportunitatea și sensul legiferării în materia regimului bunurilor [20, p. 160].

Aceasta a fost înlocuită începând cu anul 1982 de un efect constrângător, amplificat, progresiv, și anume, de revirimentului jurisprudențial realizat de organele Convenției Europene și inițiat de hotărârea Sporrang și Lonroth, prin care s-a extins treptat înțelesul noțiunii de bunuri și s-a descoperit în art. 1 al Protocolului 1, esența celor trei norme distincte cărora le-a fost atașat un efect util [323].

A doua normă, conform jurisprudenței Curții Europene a Drepturilor Omului ce ar prevedea posibilitatea privării unui titular, prin acțiunea organelor statului, a dreptului său de proprietate este cuprinsă în cea de a doua frază a primului alineat al Protocolului 1 ce stabilește că „nimeni nu poate fi privat de dreptul său de proprietate decât pentru cauză de utilitate publică și în condițiile prevăzute de lege și de principiile generale ale dreptului internațional” [245, art. 1].

O altă normă ce ar prevedea posibilitatea privării unui titular a dreptului său de proprietate, cuprinsă în al doilea paragraf al art. 1 din Protocolul nr. 1, este norma ce recunoaște posibilitatea statelor contractante de a reglementa modul de folosință a bunurilor ce formează obiectul dreptului de proprietate, în conformitate cu interesul general [315].

Curtea Europeană a Drepturilor Omului a mai hotărât că proprietate se preocupă de bunurile persoanei ce le deține în proprietatea sa, iar noțiunea de bun cuprinde în sine și dreptul de emfiteoză, recunoscut în unele sisteme de drept european ca drept real ce rezultă dintr-un contract de închiriere pe termen lung, între 20 și 99 ani, a unor imobile, construcții sau, cel mai des, terenuri [260]. De asemenea, ea a admis recent că dreptul de uzufruct poate să intre sub incidența textului examinat. Aceeași comisie din alineatul anterior, a decis că folosirea în mod tradițional a unor vaste terenuri pentru pășunat, vânătoare și pescuit care nu sunt proprietatea reclamanților, ci a statului, sau dreptul de a participa la folosirea unor terenuri comunale ce aparțin unei municipalități, în regim de drept public, nu constituie un „drept de proprietate” care să intre sub protecția Protocolului 1.

În viziunea Curții Europene, statul este obligat să ia măsuri adecvate pentru a preveni încălcări ale dreptului protejat, la caz ale dreptului la proprietate. Aceste măsuri trebuie să fie de

tipul celor practice, în special în cazul în care sunt implicate activități și substanțe periculoase cauzatoare de prejudicii pentru bunuri [318].

Cât privește obligațiile statului de a despăgubi persoanele pentru încălcările produse, aceasta este reiterată ori de câte ori în fața Curții se înaintează reclamații referitor la încălcarea dreptului de proprietate [307]. Astfel, în speța Broniowski c. Poloniei, reclamantul s-a plâns de obstrucția activă și de un cert grad de inerție din partea autorităților publice, care l-au împiedicat să se bucure de bunurile sale și să dispună de ele.

În cazul de nerestituire a bunurilor rezultat din starea de incertitudine juridică cauzată de imprecizie legislativă și contradicțiile în jurisprudența relevantă [319], Curtea a observat, că având în vedere complexitatea problemei referitoare la restituirea proprietăților, statele se bucură de libertate de decizie în ceea ce privește condițiile și procedurile conform cărora o astfel de operațiune poate fi efectuată, cu atât mai mult într-un context de tranziție de la un sistem totalitar la unul democratic.

Pe lângă obligația de a se asigura că dreptul intern îndeplinește cerințele art.1 din Protocolul nr. 1, jurisprudența forului european în ultimii ani a apelat la proclamarea obligațiilor procedurale, bazate pe prima propoziție din alineatul întâi al respectivului articol, care de asemenea, au tendința de a deveni generalizate în sistemul Convenției. Astfel, a fost consacrată obligația pozitivă de a investiga încălcările dreptului la proprietate [317]. Autoritățile naționale sunt supuse acestei obligații ori de câte ori sunt acuzate de încălcarea dreptului la proprietate. Este notabil faptul că jurisprudența referitoare la art. 1 din Protocolul 1 (încă) nu face clare condițiile în care este necesară lansarea unei astfel de investigații și care poate fi natura acestora. Pe de altă parte, aceasta enumeră caracteristicile investigației, și anume: ea trebuie să fie deplină, promptă, imparțială și detaliată [240, p. 168].

Un următor instrument al reglementării dreptului de proprietate în arie internațională este Declarația drepturilor omului vizând indivizii care nu sunt cetățeni ai țării în care trăiesc, ce prevede următoarele: „Subiect al restricțiilor prevăzute de lege și care sunt necesare într-o societate democratică pentru a proteja securitatea națională, siguranța publică, ordinea publică, sănătatea publică sau morală, sau drepturile și libertățile altora, și care sunt potrivite cu alte drepturi recunoscute în instrumentele internaționale relevante și cele făcute cunoscute în această Declarație, străinii se vor bucura și de drepturi: „(...) (d) dreptul de proprietate...” [137, art. 5].

O formă deosebit de gravă de negare a libertății este servitutea, care include în afară de obligația de a furniza anumite servicii altora obligația „sclavului” de a lucra în folosul altei persoane, precum și incapacitatea sa de a schimba situația [322].

Art. 4 din Convenție interzice munca forțată sau obligatorie, cu toate acestea, el nu definește ce se înțelege prin „munca forțată sau obligatorie”, iar diversele documente ale Consiliului Europei referitoare la lucrările pregătitoare referitoare ale Convenției, la fel nu conțin vreo indicație în acest sens. Totuși, Curtea prin jurisprudența degajată a încercat să definească această noțiune [325].

În speța, Curtea s-a adresat la Convenția Organizației Internaționale a Muncii nr. 29 privind munca forțată sau obligatorie. În sensul respectivei Convenții, termenul de ”muncă forțată sau obligatorie” a fost calificat ca orice muncă sau serviciu obținut de la persoană sub amenințarea unei pedepse și pentru care persoana respectivă nu s-a oferit voluntar [240, p. 199].

Cât privește poziția Curții Europene față de protecția sindicatelor, confirmăm că aceasta a fost întotdeauna mai puțin îndrăzneată în materie de libertății sindicale decât în alte domenii. Aceasta a decis că „nu asigură nici un tratament special membrilor sindicatelor din partea statului, cum ar fi dreptul la retroactivitatea de beneficii, de exemplu creșterile salariale, rezultate în urma unui nou acord colectiv” [320]; a exclus, inițial, noțiunea de obligație care ar cere statelor să consulte sindicatele sau să organizeze negocieri colective [324].

Treptat jurisprudența Curții a evoluat, bazându-se în special pe prevederile Cartei Sociale Europene și deciziile Comitetului European pentru Drepturi Sociale și și-a extins protecția oferită de art. 11 pentru a include libertatea sindicală negativă [313] - dreptul de a nu se afilia vreunui sindicat. În paralel cu această evoluție, Curtea a stabilit existența unor obligații pozitive derivate din art. 11 care constau în protecția libertății sindicale în sens larg în relațiile dintre particulari, precum și în raporturile ce se referă la sindicatele organizate de funcționarii publici. Marea Cameră a Curții de la Strasbourg a reiterat respectivele principii în speța [309], unde reclamanții (membri ai sindicatului funcționarilor publici municipali angajați în bază de contract), au pretins încălcarea dreptului lor la libertatea de asociere în aspectul dreptului de a forma și a se afilia la sindicate, precum și a dreptului la negociere colectivă.

În contextul celor relatate mai sus, susținem opinia [240, p. 49] că deși majoritatea tratatelor internaționale consfințesc expres obligația statelor de a adopta măsuri de orice natură pentru asigurarea drepturilor fundamentale ale omului, la general, și a drepturilor economice, în special, ca: obligația statelor „de a adopta măsuri legislative sau de altă natură pentru a asigura că drepturile garantate sunt efective” [40, art. 1], „în condițiile în care drepturile și libertățile consacrate încă nu sunt garantate prin norme legislative sau de altă natură, statele-părți urmează să adopte în conformitate cu procesele constituționale și prevederile Convenției măsurile legislative și alte măsuri necesare pentru a eficientiza respectivele drepturi și libertăți” [100, art. 2].

Deci, concluzionând putem afirma că instrumentele regionale pertinente ale continentului european din materia protecției drepturilor economice ale omului nu conțin clauze exprese ce ar stabili obligația pozitivă a statelor de a adapta cadrul legal intern și conduita agenților naționali la exigențele și standardele europene. Lacuna respectivă a fost completată pe cale jurisprudțială de către magistrații de la Strasbourg, care treptat au dezvoltat o practică judiciară asemănătoare cu standardele înserate în textele altor instrumente internaționale relevante prin intermediul hotărârilor și deciziilor emise de judecătorii europeni care au și reiterat că statele-părți la CEDO au obligații pozitive de a adopta măsuri rezonabile și adecvate pentru a proteja drepturile individului consacrate în Convenția Europeană a Drepturilor Omului. Astfel, importanța garantării drepturilor economice ale omului fiind o condiție inevitabilă și incontestabilă din partea statelor continentului european.

1.3. Concluzii la Capitolul 1

Drepturile omului reprezintă o realitate și o finalitate a întregii activități umane într-un stat de drept, iar statul de drept este o eminență a societății contemporane deoarece doar în cadrul acestuia sunt promovate și asigurate drepturile oricărei persoane, fără nici o discriminare pe criterii de sex, rasă, naționalitate, origine etnică, cetățenie, origine socială, religie, convingeri, convingere educație, limbă, opinii, apartenență politică, stare a sănătății, vârstă, orientare sexuală, stare civilă, stare materială etc.

Drepturile economice ale omului pot fi considerate ca drepturi ce garantează bunăstarea persoanei, situația materială prosperă a acestuia sau o stare de prinoare, caracterizată printr-o satisfacție economică deplină care-i permite să se afirme ca subiect separat al unei colectivități organizate de oameni care conviețuiesc după anumite reguli comune.

Analiza doctrinei de specialitate și a prevederilor normative privind drepturile economice ale omului constată faptul că problematica caracterizării și localizării drepturilor economice ale omului în conținutul drepturilor fundamentale ale omului nu a fost analizată în deplina sa complexitate, ceea ce ar permite înlesnirea procesului de examinare a conținutului și structurii lor cu scopul de a descoperi lacunele legislative și a interveni cu propuneri de lege ferenda.

Prin urmare, **problema științifică importantă soluționată** constă în elucidarea drepturilor economice ale omului drept categorie distinctă a drepturilor fundamentale, fapt ce a contribuit la clarificarea aspectelor legate de structura și conținutul lor în vederea eficientizării reglementării și protecției juridice a acestora în Republica Moldova.

Direcțiile de cercetare care ar permite soluționarea problemei științifice sunt orientate spre argumentarea științifică a drepturilor economice ale omului ca categorie distinctă de drepturi fundamentale, fiind identificate esența, natura juridică, criteriile de clasificare și trăsăturile caracteristice ale acestei categorii de drepturi.

În acest sens, analizând viziunile doctrinarilor din Republica Moldova și din alte țări, elucidând conținutul tratatelor internaționale, a Constituției Republicii Moldova și a altor state, a jurisprudenței Curții Europene a Drepturilor Omului și a Curții Constituționale a Republicii Moldova, ne-am propus să evidențiem geneza, conceptul și constituționalizarea dreptului la muncă și a protecției muncii, dreptului la proprietate, dreptul la moștenire, dreptul la grevă, dreptul la asociere în sindicate și libertatea economică ca drepturi economice.

Scopul prezentei teze de doctorat rezidă în a face o cercetare complexă a drepturilor economice ale omului drept categorie distinctă a drepturilor fundamentale și elucidarea particularităților legate de structura și conținutul lor în vederea valorificării gradului de reglementare juridică a acestora în Republica Moldova.

Întru realizarea scopului propus, am stabilit următoarele **obiective**:

- Clarificarea noțiunii de drepturi economice ale omului și delimitarea lor de alte categorii de drepturi fundamentale ale omului.
- Reliefarea structurii și conținutului, drepturilor economice ale omului.
- Reflectarea originii drepturilor economice ale omului și evidențierea evoluției reglementărilor constituționale cu privire la drepturile economice ale omului.
- Relevarea interdependenței drepturilor economice ale omului ca bază a sistemului economic și regimul constituțional.
- Analiza reglementărilor juridice din Republicii Moldova cu privire la drepturile economice ale omului cu scopul de a identifica lacunele legislative și a interveni cu propuneri de lege ferenda în vederea soluționării acestora.

2. GARANTAREA DREPTURILOR ECONOMICE ALE OMULUI - FUNDAMENT AL UNUI REGIM CONSTITUȚIONAL DIMOCRATIC

2.1. Conceptul, clasificarea și evoluția istorică a drepturilor economice ale omului

Din cele evidențiate în primul capitol al acestei teze, am accentuat faptul că din prevederile doctrinei de specialitate, reglementărilor normative ale Republicii Moldova, tratatelor internaționale și jurisprudenței Curții Europene a Drepturilor Omului, o categorie separată a drepturilor economice ale omului ca varietate sau clasificare separată a drepturilor fundamentale ale omului nu este evidențiată, acestea fiind precăutate în categoria drepturilor sociale, economice și culturale.

O primă încercare de a individualiza categoria drepturilor economice drept categorie separată a drepturilor fundamentale ale omului a fost făcută de Teodor Cârnaț, care afirma că, în funcție de conținutul juridic al drepturilor fundamentale ale omului, acestea ar urma să fie catalogate în 5 categorii [41, p. 295], una din care fiind drepturile economice, care ar garanta fiecărui individ condițiile la o viață decentă, iar noi ne-am propus, prin prezenta lucrare, de a duce mai departe cercetarea științifică în spiritul respectiv.

Conform opiniei aceluiași autor, drepturile economice ale omului reprezintă drepturile omului care garantează accesul fiecărui individ la condiții de viață decente, numind, în general, o acțiune pozitivă a statului îndreptată spre anumite standarde de viață [41, p. 103].

În spiritul continuității celor afirmate mai sus, prelungim cu enunțul precum că drepturile economice ale omului pot fi considerate ca drepturi fundamentale care garantează bunăstarea persoanei, starea de prindoare a individului caracterizată printr-o satisfacție economică deplină ce permite acestuia să se afirme atât ca subiect separat, cât și ca membru colectiv al unei colectivități organizate de oameni.

Din varietatea de drepturi fundamentale ale omului conținute în categoria drepturilor social-economice și culturale [231, p. 175] în categoria drepturilor economice ale omului, reieșind din caracteristicile date de mai sus, putem evidenția următoarele categorii de drepturi economice ale omului, și anume: *dreptul la proprietate*, *dreptul la moștenire*, *dreptul la grevă*, *dreptul la muncă și la protecția muncii* și *dreptul de asociere în sindicate*, categorii de drepturi fundamentale ale omului, pe care le vom caracteriza în capitole III și IV a acestei teze, ținând cont, și de clasificarea de mai jos.

Așadar, o altă clasificare a drepturilor fundamentale ale omului la general, și a drepturilor economice în special, este clasificarea drepturilor fundamentale ale omului în drepturi individuale: *dreptul la proprietate*, *dreptul la moștenire*, *dreptul la muncă* și *dreptul*

protecția muncii ca drepturi fundamentale ale omului ce pot fi exercitate individual de titularul său, fără intervenția terțelor persoane și drepturi colective: *dreptul la grevă, dreptul de asociere în sindicate, libertatea economică* drepturi fundamentale ale omului care prin sensul și posibilitatea de exercitare rezidă în apartenența la un grup social. Clasificarea respectivă este operată nu doar cu consecințe teoretice, dar și cu implicații practice (regimul juridic aplicabil, garanțiile etc.) și poate fi caracterizată printr-o evoluție de la o concepție a drepturilor omului axată pe individ la o concepție axată pe comunitate [231, p. 155].

Pentru accentuarea conținutului drepturilor economice ale omului este nevoie de a cerceta evoluția istorică a acestora, întru evidențierea condițiilor economice și sociale în care viața umană s-a desfășurat, și cum acestea s-au răsfrâns asupra conținutului drepturilor fundamentale ale omului, la general, și asupra conținutului drepturilor economice ale omului, în special.

Așadar, drepturile omului sunt niște valori fundamentale inalienabile pe care orișice persoană le posedă în mod inerent și firesc ca drepturi pure și simple și valori universale deoarece se aplică peste tot și în egală măsură pentru toți [23, p. 94].

Valoarea drepturilor economice ale omului pentru orice stat de drept și orice societate contemporană, este incontestabilă, dat fiind faptul că anume ele impun parlamentul, ca unica autoritate legislativă a statului, la înfăptuirea competențelor normative stabilite de lege.

Evoluția constituțiilor europene remarcă faptul că drepturile fundamentale ale omului au căpătat în mod indirect titluri de drepturi constituționale din punct de vedere material, deoarece ele au devenit niște criterii de atribuire a juridicității, și prin aceasta impun parlamentele europene la înfăptuirea competențelor normative atribuite de constituții [22, p. 55].

Omul este o ființă socială, ceea ce înseamnă că acesta nu poate exista separat de semenii săi. Vrem ori nu vrem, dar pentru supraviețuirea sa, acesta are nevoie de o strânsă colaborare cu persoanele ce-l înconjoară, dat fiind faptul că indiferent de abilitățile posedate, nu poate produce tot ce are nevoie, atât din punct de vedere al bunurilor, cât și a serviciilor [20, p. 175], iar mecanismul juridic sau instituțiile juridice ce facilitează aceste colaborări sunt drepturile economice ale omului.

Accentuarea importanței și interesului față de așa valori supreme ca drepturile fundamentale ale omului, la general, și drepturile economice, în mod special, pe plan internațional s-a remarcat în anii ce au urmat celui de-al doilea război mondial, deoarece umanitatea avea nevoie de niște valori fundamentale respectarea cărora ar garanta siguranța economică a individului și securitatea internațională a statelor.

Vorbind despre geneza drepturilor economice ale omului, ca categorie separată a drepturilor fundamentale ale omului, precizăm că în doctrina de specialitate [144, p. 2] se considera că istoria acestora este indisolubil legată de însăși istoria comportamentului interuman, și începe astfel, cu studierea primelor tradiții, obiceiuri, primelor mărturii scrise sau urme arheologice legate despre om. Astfel, putem afirma ferm că drepturile fundamentale ale omului își au originea în perioada antichității, tranzitează prin Evul Mediu, se dezvoltă prin contribuția importantă a fenomenului juridicității [144, p. 3] prezent în secolele XVII-XVIII, pentru ca în perioada de după cel de-al doilea război mondial acestea să obțină un aspect complet [144, p. 89].

Drepturile economice ale omului pot fi considerate ca sunt drepturi fundamentale ce garantează bunăstarea persoanei, starea de prinoare a individului caracterizată printr-o satisfacție economică deplină ce permite acestuia să se afirme atât ca subiect separat, cât și ca membru colectiv al unei colectivități organizate de oameni.

Evidențierea celor mai vechi urme ale drepturilor economice ale omului, fie precum categorie separată a drepturilor fundamentale ale omului, fie ca părți componente a acestora, nu e posibilă, însă acestea pot fi deduse din studiul concepției despre lumea oamenilor la general, și în special în relațiile om-divinitate și relația putere-om. Cele din urmă au și stat la baza constituirii exigențelor morale, adică a atitudinilor umane care stabilesc bunul (sau răul) comportament și care impun reguli de conduită pentru societate.

Abordarea științifică propusă de noi față de originea drepturilor economice ale omului are drept temei două premise: evidențierea criteriului sociabilității naturale a persoanei umane și criteriului precum că puterea este calitatea esențială a oricărei formațiuni atât statale cât și nestatale, chiar dacă tipul de organizare este diferit.

Expresia drepturile economice ale omului evocă drepturile ființei umane, fiind înzestrată cu rațiune și conștiință, și căreia îi sunt recunoscute drepturile sale naturale, ca drepturi inalienabile și imprescriptibile [181, p. 3].

Ființa umană este prezentă în epopeea lui Ghilgameș din Babilon, din prima jumătate a mileniului II î. Hr., în primele legislații, cum ar fi Codul lui Hammurabi (aprox. 1700 de ani înainte de Hristos) în care sunt reglementate raporturi sociale, sunt promovate reguli de dreptate socială străbătute de un spirit umanitar, fără egal la vremea respectivă.

Ființa umană este prezentă și în marile epopei indiene, Vedele, cu cele peste 100.000 de versuri, Upanișadele (circa 560-480 î.Hr.), Sutarele, din care fac parte: un fel de manual juridic, Dharma-Sutra, un fel de tratat erotic, Karma-Sutra ș.a., Mahabharata, Ramayana, Purana, cu cele 1.000.000 de versuri ale sale, și numărul lor poate continua nu numai pe terenul culturii indiene

[31, p. 174], ci și în vechea civilizație și cultură egipteană, cum sunt Cartea Morților, un adevărat cod moral de comportament al omului în viață, sau învățăturile lui Ptah-Hotep ș. a., în care omul apare în relație cu realitățile profunde ale sufletului uman [31, p. 197].

Ființa umană este prezentă în textele Vechiului Testament, pătrunse de principii etice, de organizare socială, de organizare legislativă, cu o înaltă religiozitate. Gândirea budistă caută remedii spirituale relelor care bântuiau pe oameni. În concepția budistă nu numai oamenii sunt egali ci toate ființele sunt egale în demnitate și valoare. Dacă nu sunt liberi, ei pot să devină. Toți au dreptul la respect și nimic nu poate justifica un atentat la viața lor, exploatarea și umilirea lor. Buda respinge discriminarea dintre ființe, căci diferențele existente sunt momentane și intersanjabile. În consecință, sunt tratați la egalitate bogații și săracii, regii și cerșetorii, bărbații și femeile, singurul criteriu de ierarhie fiind vârsta precum și meritul personal [31, p. 175].

În doctrina de specialitate se susține că protecția drepturilor omului la general, și a drepturilor economice, în special, își are originea îndepărtată în instituțiile Greciei clasice [149, p. 49], dar suntem de acord cu afirmația că e destul de dificil de a conferi o stabilire exactă a locului și timpului în care drepturile omului au fost afirmate și recunoscute. De exemplu, în vechea Chină, Confucius (Kung Fu Tzi — aprox. 551-479 î. Hr.) gândea că o societate armonioasă nu poate fi posibilă decât dacă oamenii care o compun sunt călăuziți de principii de înaltă moralitate, fiindcă totul nu trebuie să fie decât un efort continuu spre bine [31, p. 199].

În altă zonă geografică, în Grecia Antică, a apărut seria de mari gânditori care și-au exercitat puternic influența asupra formării concepțiilor moderne despre lume și societate la general și despre drepturile economice ale omului, în special. Pitagoras din Abdera, acum mai bine de 2400 de ani, a gândit că „omul este măsura tuturor lucrurilor”, un rezumat al unui întreg ansamblu de reflecții care, prin concepția antropocentristă afirmată implică și un oarecare umanism, sugerând și ideea de drepturi ale omului [149, p. 17].

Filozofii greci considerau drepturile economice ale omului ca fiind acele drepturi fundamentale, eterne și imuabile pe care orice societate omenească trebuie să le respecte, cu alte cuvinte sunt drepturi care izvorăsc din natura lucrurilor iar legea nu este decât expresia acestei naturi. În acest fel, drepturile economice ale omului izvorăsc din dreptul natural, sunt drepturi naturale, drepturi firești. Ei au înțeles, deci, că omul, tocmai fiindcă este om, are drepturi inerente naturii sale și că nesocotirea lor ar prejudicia această natură. Sunt drepturi anterioare oricărei consacrări legale.

Un mare filozof grec, Platon (aprox. 427-346 î.Hr.), favoriza o anumită castă de filozofi, de savanți cărora după părerea lui, restul societății trebuia să le acorde crezare, astfel, afirma dânsul, în stat se disting trei clase: cea a înțelepților, destinată să domine, cea a luptătorilor

care trebuia să apere organismul social, acea a meseriașilor și agricultorilor, care trebuia să hrănească. În conformitate cu părerea savantului în statul ideal guvernarea cetății însemna o activitate mai presus de orice activitatea centralizată de educație socială prin care poate fi atinsă fericirea tuturor [149, p. 53].

Un alt mare filozof grec preocupat de existența ființei umane, Aristotel (384-322 î.Hr.), a elaborat formula precum că omul este membru al societății în care legile trebuie să fie raționale și să domnească în cetate, iar viața economico-socială fiind o condiție a vieții morale. Statul este o asociație de oameni liberi și egali, de cetățeni, dar cetățeni sunt numai aceia care participă la viața socială, economică și politică, sclavul nefiind decât un „res”, un lucru, un „instrument vorbitor”. Societatea este împărțită în oameni liberi și sclavi, natura fiind cauza acestei inegalități [149, p. 56].

Ulterior cu trecerea timpului au apărut și alți filozofi stoici, greci și romani, care fiind interesați de aceleași drepturi naturale, susțineau ideea că de aceste drepturi naturale merită să se bucure toți oamenii, indiferent de condiția lor socială și indiferent de locul în care se afla. În această ordine de idei, aceștia afirmă că drepturile omului nu trebuie nici de cum confundate cu privilegiile omului, deoarece acestea aparțineau tuturor, prin simplul fapt că toți sunt ființe umane înzestrate cu rațiune.

Filozofii stoici au proclamat ideea că „omul este lucru sfânt pentru om” — „Homo res sacra homini” [149, p. 66]. Stoicismul, deci, era acel curent filozofic grec care deschidea o nouă viziune spre universalism conform căreia omul era considerat ca o ființă sociabilă, liberă și protejată de către un drept natural. Respectiv s-a cristalizat ideea unei solidarități universale bazate pe natura umană.

Acest mod de gândire a stoicilor a fost preluat de marii filozofi și juriști romani care au transmis mai departe ideea de egalitate naturală a oamenilor bazată pe asemănarea dintre aceștia. Astfel, toți oamenii liberi erau înzestrați cu rațiune și ca urmare ei puteau și trebuiau să-și dezvolte virtutea. Cicero formula în termeni juridici ideile filozofilor stoici; rolul statului era să protejeze drepturile în respectul legalității. În *De republica*, Cicero scria că: „Adevărata lege este dreapta rațiune, conformă cu natura... Nu există o lege la Roma și o altă lege la Atena; o singură lege trebuie să guverneze toate popoarele și un singur zeu va fi ghidul tuturor” [149, p. 63]. În doctrina romană dreptul natural „*jus naturale*” era indispensabil legat de dreptul oamenilor „*jus gentium*”. Astfel, Ulpian (?-228 d.Hr.) afirma că dreptul natural este acela pe care natura îl acordă tuturor ființelor umane [149, p. 64]. Această sintagmă este înțeleasă precum că drepturile naturale aparțin tuturor, fie ei sunt cetățeni romani sau nu.

O altă etapă de o semnificație majoră care a accentuat și mai mult importanța drepturilor omului în caracterizarea ființei umane aparține Edictului din Milan, prin care împăratul Constantin a acordat libertatea cultului creștinilor (313 d.Hr.). În această perioadă se observa că în marea majoritatea vechilor sisteme lipsește principiul fundamental al dreptului în genere și al existenței drepturilor economice ale omului, în special, și anume principiul egalității, însă care treptat a început a fi implementat cu ajutorul creștinismului, după cum am și menționat puțin mai sus, care masiv propaga mesajul: „Iubește pe aproapele tău ca pe tine însuși; mai mare decât aceasta, altă poruncă nu este” [234, p. 16]. Conținutul Sfintelor Scripturi și Evanghelia era împânzit de același drept natural dat fiind faptul că era axat pe ființa umană pentru că anume ea a fost creată după chipul și înfățișarea lui Dumnezeu. Dragostea pentru Dumnezeu este dragostea pentru ceilalți. Reieșind din aceasta creștinismul nu mai putea tolera astfel de fenomene sociale ca: ierarhia socială, sclavia, rasismul pentru că toți oamenii au un strămoș comun: Adam și Eva. „Toți suntem fii ai lui Dumnezeu prin credința în Hristos Iisus. Căci câți în Hristos v-ați botezat, în Hristos v-ați îmbrăcat. Nu mai este iudeu, nici elin, nu mai este nici rob, nici liber; nu mai este parte bărbătească și parte femeiască, pentru că voi toți una sunteți în Hristos Iisus” [146, p. 65].

O următoare etapă de evoluție și dezvoltare a drepturilor economice ale omului ca părți componente a drepturilor fundamentale ale individului, reprezintă elaborarea și susținerea celor trei generații ale drepturilor omului [134, p. 76] de așa mari juriști, filozofi și gânditori politici ca: Jean Bodin, Hugo Grotius, Baruch Spinoza, Thomas Hobbes și John Locke, G. W. Leibniz ș. a., care au dezvoltat așa concepte ca drept natural-drept pozitiv, suveranitate și libertate, relațiilor dintre stat și om, putere și individ, drept natural-drept pozitiv etc.

Drepturile omului din prima generație reprezentau niște consecințe juridice ale veșnicei lupte dintre puterea dictatorială concentrată în mâinile monarhului specifice secolelor XV-XVIII care sau finalizat cu elaborarea unor astfel de valori istorice ca Declarația drepturilor omului și ale cetățeanului din 26 august 1789 din Franța, conținutul căreia va fi plasată la începutul Constituției franceze din 1791. Spiritul Declarației este consacrat în separația puterilor în stat și în întemeierea metajuridică asigurată de contractul social care presupune controlul puteri de către cetățeni ca rezistență la opresiune [134, p. 79].

Drepturile omului din cea de-a doua generație se caracterizează prin intervenția statului în reglementarea relațiilor dintre stat și individ, lucru datorat de evoluția societății, de dezvoltarea fără precedent a economiei mondiale fapt ce a cauzat constituire unor noi drepturi economice, sociale și culturale. În acest context James M. Buchanan susținea că „libertatea individuală nu poate fi nemărginită, dar aceleași forțe care fac necesară apariția unor limite pot, dacă sunt lăsate să acționeze, să restrângă insuportabil sfera libertății omenești” [292, p. 84].

Drepturile omului din cea de-a treia generație se caracterizează prin trecerea în urmă a problemei individualității umane care începe a cunoaște concepte mult mai vagi cum ar fi popor, umanitate care au și dus la sacrificarea omului în numele societății, a individului, sau a poporului.

Hugo Grotius în „De jure belli ac pacis”, afirma drepturile naturale ale tuturor oamenilor este dat de totalitatea principiilor pe care rațiunea le dictează pentru satisfacerea înclinării noastre naturale pentru viața socială independent de principiile religioase [31, p. 45]. Grotius și apoi și alți filosofi au răspândit ideea că din filozofia dreptului natural își trage originea în doctrina modernă a drepturilor omului pentru că prin intermediul dreptului natural a putut să se transforme ideea filozofică a universalității dreptului inerent naturii umane în instituție politică.

Rousseau în lucrarea sa „Discurs asupra originii și fundamentelor inegalității dintre oameni” susținea că la origine, oameni au fost liberi și egali, trăind în mod simplist, în păduri, conducându-se numai după preceptele naturii în așa numita „stare naturală” [31, p. 53], și alții au dat expresii noi dezvoltării ideilor de drepturi ale omului ca drepturi naturale care derivă dintr-o recunoaștere pozitivă și care conferă noi expresii față de așa concepte ca democrație, drepturi, conviețuire în societate, libertate, egalitate, fraternitate ș. a.

Immanuel Kant afirma că dreptul este totalitatea condițiilor în care voința liberă a fiecăruia poate coexista cu voința liberă a tuturor, în conformitate cu o lege universală a libertății [31, p. 56]. Astfel, demnitatea și respectul, sunt acele fundamente ce stau la baza egalității oamenilor, a teoriei drepturilor omului, a solidarității umane sau, mai exact, a ideii etico-juridice a drepturilor omului.

Pe lângă lucrările marilor savanți filozofi care au tratat drepturile economice ale omului, fie ca părți componente ale drepturilor fundamentale ale omului, fie ca drepturi economice individuale, pe parcursul istoriei putem evidenția și o serie de documente istorice ca Magna Carta Libertatum din 1215, care într-o lungă perioadă de timp au constituit ceea ce numim noi astăzi instrumente de protecție și de promovare a drepturilor omului la general și a drepturilor economice, în mod special. Aceasta reprezintă nu numai o concedare de privilegii aristocrației engleze, ci și o încercare de text „constituțional” care garantează drepturi și libertăți. Textul conține 63 de articole înzestrate cu privilegii acordate bisericii engleze, orașului Londra și tuturor cetățenilor și orașelor din regat: negustori, demnitari feudali etc. Astfel, nici un om liber nu va fi arestat, sau întemnițat, nici depozat, sau pus în afara legii, nici exilat, nici molestat... decât ca urmare a unei judecăți legale..., după legea țării [274, p. 9].

Pe parcursul evoluției istoriei au urmat și alte documente britanice care limitau fărădelegile și abuzurile autorităților în domeniul impozitelor. Ca exemplu ne poate servi „Petiția drepturilor” (7 iunie 1628) ce a fost prezentată de membrii Parlamentului englez regelui Charles I (1625-1649) în momentul în care se solicitase Parlamentului subsidii pentru continuarea războiului împotriva Spaniei și Franței. Aceștia i-au reamintit regelui Charles I drepturile tradiționale ale poporului englez, stabilite încă de Marea Cartă ca respectarea drepturilor Parlamentului, libertatea politică și libertatea persoanelor: articolul 1: nici un impozit nu putea fi impus fără consimțământul Parlamentului; articolul 2 amintea principiile referitoare la siguranța cetățeanului englez, interzicerea arestării abuzive, articolul 5 respectarea Habeas Corpus ș. a. [274, p. 10].

Un alt document de o valoare istorică fundamentală este „Actul care declară drepturile și libertățile supușilor și care stabilește succesiunea la Coroană”, cunoscut sub numele de „Declarația drepturilor” (Bill of Rights din 13 februarie 1689), acordat sub Wilhelm de Orania, după căderea lui Jacques al II-lea, care reînnoia și amplifică documentele precedente. Se înscrisă în acest Bill of Rights, printre altele, că: autoritatea regală nu putea, fără consimțământul Parlamentului, să suspende legi sau executarea lor, sau să mențină o armată permanentă; orice impozit, fără aprobarea Parlamentului, era ilegal; alegerea membrilor Parlamentului trebuia să fie liberă; libertatea cuvântului, a dezbaterilor sau procedurilor în cadrul Parlamentului nu puteau fi împiedicate, și altele încă. Articolul 1 enunța un principiu esențial: legea este deasupra regelui [274, p. 16].

În Declarația de Independență a Statelor Unite din 4 iulie 1776 se proclama că: „Toți oamenii au fost creați egali; ei au fost înzestrați de Creatorul lor cu anumite drepturi inalienabile; printre aceste drepturi se găsesc viața, libertatea și căutarea fericirii. Guvernele sunt stabilite de oameni pentru garantarea acestor drepturi și dreapta lor putere emană din consimțământul guvernanților” [274, p. 181]. Th. Jefferson, redactor principal al Declarației, a afirmat că guvernul este în serviciul poporului, că este creat de el și își deține autoritate cu consimțământul acestuia. Scopul său este de a proteja drepturile poporului. Constituția Statelor Unite (din 17 septembrie 1787), ratificată în 1791 de toate statele Uniunii, completată la început cu zece amendamente, a înscris drepturi dintre cele mai largi. Erau înscrise libertatea religioasă, a cuvântului, a presei, dreptul la asociere, dreptul poporului de a deține și purta arme, inviolabilitatea persoanei, a domiciliului, corespondenței și altele [274, p. 182].

Un interes profund și larg le-au avut declarațiile și constituțiile care au urmat revoluției franceze din 1789. Declarația Drepturilor Omului și Cetățeanului, adoptată de Adunarea Constituantă între 20 și 26 august 1789, proclama printre altele că: „recunoaște și declară, în

prezența și sub auspiciile Ființei Supreme, drepturile următoare ale omului și cetățeanului...”; „Oamenii se nasc și rămân liberi și egali în drepturi”; „Scopul oricărei asociații politice este conservarea drepturilor naturale și imprescriptibile ale omului. Aceste drepturi sunt libertatea, proprietatea, siguranța și rezistența la opresiune” [274, p. 33].

Revoluția din Rusia din octombrie 1917 și Constituția rusă din 1918, revoluția mexicană cu noua sa Constituție din februarie 1917, Constituția de la Weimar din 1919 au proclamat o nouă dimensiune a drepturilor economice ale omului. Nu atât de protecția acestor drepturi se preocupau însă legiuitorii sovietici, ci de înscrierea formală a altei categorii de drepturi economice. Este și momentul când aceste drepturi și-au făcut intrarea în sistemul internațional.

Constituțiile moderne sus nominalizate conțin reglementări referitoare la drepturile economice ale omului. Despre o reglementare internațională a drepturilor economice ale omului nici nu se poate vorbi decât o dată cu crearea Societății Națiunilor (Liga Națiunilor).

Pactului Ligii Națiunilor, fondată ca o „Societate a Națiunilor” în scopul menținerii păcii a fost încorporat în Tratatul de pace semnat la Versailles la 28 aprilie 1919 unde problematica drepturilor omului, la general, și a drepturilor economice ca părți componente ale acestora, în special, nu a fost însă urmărită consecvent decât sub anumite aspecte. Organizația nu era însă înzestrată cu puteri suficiente pentru sancționarea agresiunilor și nu putea conta decât pe virtuțile democrațiilor internaționale, practic pe discuții publice între conducătorii responsabili. Ieșirea ulterioară a statelor autoritare, Germania, Japonia, absența unor mari puteri precum SUA și URSS (o perioadă) au făcut ca aceasta să-și piardă din eficiență și din credibilitate.

Odată cu finalizarea primului război mondial, harta politică a lumii se modificase radical, fapt ce a contribuit și la schimbări esențiale din punct de vedere demografic. Grupuri importante majoritare au devenit minoritare și invers. Astfel, apăruseră necesitatea unei protecții internaționale a drepturilor economice ale omului, dar nu numai în ceea ce privește minoritățile naționale, ci și a altor drepturi. Partea a XIII-a a Tratatului de la Versailles, care cuprinde Carta Organizației Internaționale a Muncii, reprezintă și o adevărată declarație a drepturilor muncitorului (art. 427). Sub auspiciile Societății Națiunilor au fost elaborate mai multe convenții, cum este de pildă cea din 1926 împotriva sclavajului, convenții privind reprimarea traficului cu femei și copii, pentru lupta împotriva drogurilor, sau sistemul de protecție internațională a țărilor aflate sub mandat ș. a. Liga Națiunilor preocupată în principal de menținerea păcii, a încetat practic să existe curând după începerea celui de-al doilea război mondial, în 1939, deși, formal, a fost dizolvată definitiv la 31 iulie 1947.

A urmat perioada interbelică, caracterizată prin numeroase acte de cruzime, provocate de forțe totalitare, antidemocratice, care au generat indignarea opiniei publice internaționale,

materializate prin o serie de declarații. Drept exemplu servește declarația făcută de președintele american F. D. Roosevelt cu prilejul mesajului către națiune din 26 ianuarie 1941, în care se evidențiază patru libertăți: libertatea cuvântului și de exprimare, libertatea religioasă, dreptul de a fi la adăpost de nevoile materiale și dreptul la garanția unei vieți eliberate de frică. În această ordine de idei a fost adoptată ulterior și Carta Atlantică, elaborată la 14 august 1941 de președintele Roosevelt și de primul ministru britanic Churchill, în care, în afara acestor patru drepturi și libertăți, s-au mai adăugat și cerința asigurării progresului economic și securității sociale. Conferința de la San Francisco de la 25 aprilie 1945 s-a terminat la 26 iunie cu semnarea Cartei Organizației Națiunilor Unite, care a intrat în vigoare la 24 octombrie 1945.

Mandatul ONU cuprinde o serie largă de domenii precum: desfășurarea operațiunilor de menținere a păcii, prevenirea conflictelor și oferirea asistenței umanitare, activități operaționale pentru dezvoltare ș. a., precum și o platformă globală de abordare și luare a deciziilor asupra provocărilor cu care se confruntă comunitatea internațională precum bunăstarea populației și promovarea democrației și a drepturilor economice ale omului ș. a.

În concluzie, putem afirma cu certitudine că din prevederile doctrinei de specialitate, reglementărilor normative ale Republicii Moldova, tratatelor internaționale și jurisprudenței Curții Europene a Drepturilor Omului, o categorie separată a drepturilor economice ale omului ca varietate sau clasificare separată a drepturilor fundamentale ale omului nu este evidențiată, acestea fiind precăutate în categoria drepturilor social, economice. Întru accentuarea conținutului drepturilor economice ale omului e nevoie de a cerceta evoluția istorică a acestora, întru evidențierea condițiilor economice și sociale în care viața umană sa desfășurat, și cum acestea s-au răsfrâns asupra conținutului drepturilor fundamentale ale omului, la general, și asupra conținutului drepturilor economice ale omului, în special.

Astfel, despre geneza drepturilor economice ale omului, ca categorie distinctă a drepturilor fundamentale ale omului este indisolubil legată de însăși istoria comportamentului interuman, și începe astfel, cu studierea primelor tradiții, obiceiuri, primelor mărturii scrise sau urme arheologice legate despre om. Astfel, drepturile economice ale omului își au origine în perioada antichității, tranzitează prin Evul Mediu, se dezvoltă prin contribuția importantă a fenomenului juridicității prezent în secolele XVII-XVIII, pentru ca în perioada de după cel de-al doilea război mondial acestea să obțină un aspect complet.

2.2. Corelația dintre drepturile economice ale omului și regimului constituțional

Din punct de vedere material, regimul constituțional exprimă un ansamblu de reguli care reglementează organizarea și conducerea unui stat. Orice stat, numai prin faptul existenței sale, are o organizare, consacrată prin legea supremă a statului - Constituția.

Drepturile economice ale omului, fiind baza sistemului economic statal, și, respectiv un element esențial al sistemului social, se află într-o dependență reciprocă cu regimul constituțional. Prin paragraful respectiv ne propunem să argumentăm această influență reciprocă. Astfel, de-a lungul istoriei s-a remarcat faptul că stabilitatea politică și cea statală sunt posibile doar în condițiile de existență a unui constant calm social, care, de alt fel, poate fi obținut doar în cazul în care majoritatea membrilor societății consideră ca fiind satisfăcătoare starea lor economică. Și invers, calmul social este greu de obținut și de evidențiat dacă starea economică a unor grupuri mari de populație nu permite acestora să-și satisfacă necesitățile economice și, respectiv, economia statului nu le poate oferi perspective pentru un viitor decent.

Astfel, sistemul economic inefficient, care generează deficite și pierderi financiare, face ca indivizii să-și satisfacă interesele sale economice prin metode, pe alocuri radicale, contrare legii, fapt ce are drept consecință înrădăcinarea corupției atât la nivelul local cât și la nivelul central al administrației publice, fapt ce conduce la un dezechilibru social în stat.

Acest lucru explică cu ușurință indignarea socială a tuturor grupurilor sociale, exteriorizate prin manifestații publice de amploare, pe întregul teritoriu statului, ce duc la demiteri de guvern, de exemplu căderea Guvernului Ponta din România din 4 noiembrie 2015, sau la instabilitate politică, sau care duc la incapacitatea numirii Guvernului, de exemplu situația Republicii Moldova după votul de neîncredere din 29 octombrie 2015, care condiționează majorarea tarifelor și a prețurilor, și respectiv, un val de scumpiri și de sărăcire a populației.

Pe plan istoric, nemulțumirea de ordin economic împinge societatea spre schimbarea structurii proprietății în stat la general, sau a dreptului de proprietate, în special, care, de altfel, reprezintă un drept economic fundamental al omului. Astfel, modificându-se atât „relațiile de proprietate statice, care sunt aferente aflării persoanei în posesiunea bunurilor și exprimă apartenența lor, cât și relațiile de proprietate dinamice, care sunt aferente trecerii bunurilor de la un proprietar la altul, are loc procesul de mișcare a mărfurilor în stat” [29, p. 47].

În aceeași ordine de idei, Ugo Mattei consemnează că, activitatea de redistribuire se confruntă permanent cu anumite limite, dincolo de care se situează domeniul revoluției politice. De fapt, toate revoluțiile politice pot fi privite ca redistribuiri ale drepturilor de proprietate peste limitele constituționale ale organizărilor sociale precedente. Revoluția franceză, de exemplu, a

abrogat drepturile de proprietate ale nobililor în favoarea burgheziei, încălcând constituția, ca lege supremă a statului. În mod similar, revoluția din octombrie din Rusia a anulat constituția anterioară a proprietății prin naționalizare masivă. Apoi, sistemele juridice postsocialiste au desființat constituția proprietății socialiste prin privatizarea și redistribuirea bunurilor [225, p. 29]. Deci, fenomenele sociale precum crizele economice, dezordinile politice și loviturile de stat se însoțesc reciproc și împing societatea într-o stare de depresie morală, de unde îi vine tot mai greu să se opună influențelor nefaste de mentalitate și comportament.

Stagnarea economiei statului poate deveni un fenomen de sugrumare a păturilor vulnerabile care treptat se pomenesc sub influența unor grupuri sociale, care sunt preocupați doar în menținerea poziției lor economice, lucru, pe deplin simțit, la moment, în Republica Moldova.

Insatisfacția păturilor sociale vulnerabile produsă de factorii economici poate fi folosită de careva partide politice întru monopolizarea puterii sale prin larga răspândire a declarațiilor false de restabilire a echității economice, fapt ușor remarcat la mijlocul secolului al XX-lea prin acapararea puterii de regimurile fasciste în unele state europene aflate într-o depresiune economică vădită.

Astfel, Andrei Smochină sugerează faptul că: fenomenele dure ale crizelor economice, criza economică mondială din anii 1929-1933 contribuiau la o nouă tensionare a contradicțiilor sociale și de clasă, naționale, aprofundarea instabilității politice, cercurile guvernante luptând pentru stoparea activității instituțiilor democratice statale și de drept și consolidarea regimurilor politice. În toată regiunea s-au conturat tendințele crizei parlamentarismului, care nu dispunea de tradiții susținute și o bază socială, intervenția aparatului birocratic de stat în toate domeniile vieții politice respingând drepturile și libertățile constituționale.

Aceste tendințe, la etapa finală a crizei economice mondiale, au contribuit la apariția regimului dictatorial, militar-autoritar în Bulgaria, la accentuarea principiilor și a institutelor autoritare în Constituțiile noi adoptate în Iugoslavia (1931), Polonia (1935), România (1938), care au marginalizat împuternicirile organelor reprezentative, dar au extins atribuțiile puterii executive, ale armatei și ale întregului aparat administrativ” [253, p. 468].

Așadar, starea de sărăcie favorizează dictaturile, căci drepturile omului nu sunt preocupările cotidiene ale unei populații înfometate și a guvernanților ei [142, p. 55].

În cazul în care sistemul economic, pe lângă faptul că este destul de dezvoltat, se mai bazează și pe așa instituții ca principiile pieței libere, liberul schimb, imixtiunea în afacerile private etc. creează o oportunitatea ca puterea de stat să fie exercitată sub o dreaptă supraveghere a societății. Un astfel de exemplu ne poate servi statul Chile care la sfârșitul anilor 80 ai secolului al XX-lea, s-a creat ca un stat cu o economie eficientă și dinamică datorită lichidării

dictaturii și instituirii unui regim juridic constituțional care corespundea într-o măsură cu principiile sus indicate.

Forma de guvernământ fiind un concept care se referă la modul în care este organizată și exercitată puterea în stat, este și ea interdependentă de nivelul de dezvoltare economică a statului. Astfel, în cazul lipsei unei liniște sociale, activitatea parlamentului va deveni ineficientă, deoarece fiind un organ colegial care întrunește reprezentanți a diferitor grupuri sociale cu interese contradictorii duce la existența unei imposibilități de compromis caracterizat prin răfuielei politice care face irealizabilă adoptarea unor decizii bine chibzuite.

Trecutul istoric confirmă faptul că toate crizele economice produse de-a lungul timpului atrag anumite consecințe juridice, dintre care cea mai frecventă fiind extinderea puterii șefului statului și a administrației de stat, efectuată în detrimentul autorității legislative și anume a parlamentului, care până în final se poate materializa cu însăși lichidarea acestuia. Drept exemplu ne poate servi lovitura de stat din 1926 din Polonia, generată de criza economică care a contribuit la introducerea unui regim dictatorial autoritar, edificat prin Constituția din 1935. Un prim pas fiind amendamentul antidemocratic introdus în Constituția Poloniei în 1926, atunci când președintele a fost împuternicit (art. 44) cu dreptul de a adopta decrete executive „în cazurile necesității statului” care „aveau putere de lege”. Reieșind din prevederile Constituției din 1935, izvorul și purtătorul puterii de stat era președintele, responsabil doar în fața lui „Dumnezeu și a istoriei”. S-a introdus un sistem electoral nedemocratic, foarte complicat al alegerii șefului statului, care era determinat de președinte, cât și modalitatea accederii în această funcție a candidatului, care nu excludea propria propunere la postul de președinte. Activitatea seimului și a senatului, care era numit de președinte și 1/3 din membri, avea un caracter subordonator, deoarece președintelui îi aparținea dreptul nu numai de a adopta Decrete, cu putere de lege, de a convoca și de a dizolva seimul și senatul, dar și, mai mult, de a modifica constituția [252, p. 204].

Asemenea modificări antidemocratice ale constituției pot fi observate și în Constituția Cehoslovaciei din 1927, unde președintelui țării i-au fost atribuite astfel de împuterniciri ca dreptul de a opera modificări în constituție. În Ungaria, în 1926, a fost anulat dreptul electoral general, unde a fost restabilită camera superioară a parlamentului (senatul) din componența căruia făceau parte reprezentanții cercurilor judecătorești, a generalitetului și persoane desemnate personal de amiralul Horthy Milos [252, p. 204].

Suntem de acord cu afirmațiile că incapacitatea de redresare economică pune în pericol și drepturile omului, indiferent de natura acestora. Contrastul din ce în ce mai accentuat dintre drepturile omului și libertăți publice, care până la urmă fiind ambele categorii de drepturilor ale

omului, face ca cercurile dezavantajate să transforme revendicările într-o atât de intensă agitație socială, încât libertățile câștigate, specifice primei generații, să apară ca surse de dezordine cronică, de haos, și nu de democrație. Această nouă percepție, datorată în primul rând factorilor de ordin economic, duce la o reacție a puterii pentru a limita dezordinea. Ea va tenta o liniștire a lucrurilor prin restrângerea drepturilor omului din prima generație, printr-o reducere a sferei de autonomie personală pe care se fundamentează acestea [142, p. 54].

În această ordine de idei, dorim să menționăm faptul că într-o economie modernă cu cât mai mulți proprietari sau unități economice separate există, cu atât este și mai mare și numărul subiecților cu un interes propriu de a participa la guvernare, doar că acest număr de proprietari depinde de nivelul de monopolizare a economiei statului, adică de legitățile de redistribuire a resurselor statului. Respectiv concentrarea proprietății în una și aceeași mână ar putea limita spațiul pentru activitate a altor proprietari ce ar influența negativ formarea regimului democratic sau ar face ca acesta să devină în general imposibil.

Democrația, ca formă de organizare politică a societății care proclamă principiul deținerii puterii de către popor, este bazată pe existența unui grup social de mijloc satisfăcute economic, lucru ce poate fi obținut doar printr-o repartitie cât mai eficientă a resurselor materiale spre o masă cât mai largă de oameni, gest ce ar oferi o garanție eficientă a drepturilor politice și civile. Este important, în acest context, de menționat faptul că dacă statul e bogat din punct de vedere al zăcămintelor minerale nu înseamnă că el respectă întru totul drepturile și libertățile fundamentale ale omului. De exemplu, Emiratele Arabe Unite sau Arabia Saudită au un indice al produsului național brut ridicat (PNB), dar o protecție a drepturilor omului sub nivelul unor țări ca Grecia sau Portugalia, care au un PNB mult mai mic. Repartiția bogăției către o clasă de mijloc numeroasă este un garant al respectării drepturilor omului [142, p. 55].

O economie prosperă, creată pe principii de demonopolizare, este acea economie unde businessul este structurat în trei sectoare: businessul mare, mic și mijlociu și o parte considerabilă a proprietății este investită sub formă de capital astfel încât proprietarii mici și mijlocii nu posedă pur și simplu o proprietate oarecare, ci acționează relativ independent, nefiind sub controlul direct al monopolurilor, al businessului mare.

O astfel de realitate face ca economia statului să fie formată dintr-o comunitate de proprietari, unde fiecare își are interesele sale particulare, totodată, fiind uniți de interesul politic general, adică asigurarea neamestecului statului în afacerile private ce ar însemna îndeplinirea obligației pasive cum ar fi reglementarea juridică, ocrotirea proprietății, formarea climatului favorabil pentru activitatea economică, susținerea micului business, promovarea unei politici fiscale adecvate etc. Într-un asemenea mod, statul suportă presiunea comună a mai multor

subiecți independenți din punct de vedere economic și politic, care sunt interesați să-și apere interesele și în impunerea fiscală, și în adoptarea legilor, fapt ce justifică din punct de vedere economic activitatea parlamentului, acesta coordonând interesele lor, iar proprietarii fiind interesați doar ca puterea publică să fie un mecanism sigur și capabil să realizeze respectarea legilor, să mențină ordinea de drept, să asigure o concurență loială și o stabilitate financiară, lucru inexistent la moment în Republica Moldova datorită neglijării micului business.

A. P. Ilescu susține că proprietatea, fiind condiție și sursă a individualității și a libertății, își îndeplinește funcțiile sale numai atunci când este proprietate privată, proprietate individuală dispersată între membrii societății: dispersarea proprietății eliberează nu numai pe acei membri ai societății care ajung să aibă un patrimoniu important, ci și pe cei a căror proprietate este redusă, deoarece desființează monopolul de putere, multiplică centrele de decizie și oferă tuturor oamenilor posibilitatea de a alege liber între mai multe variante de acțiune, le oferă deci o certă egalitate a șanselor. „...cu cât individul este mai independent față de resursele și instituțiile publice (...), cu atât gradul său de libertate este mai mare. Dimpotrivă, dependența față de resursele publice conduce la o dependență față de deciziile instituțiilor care administrează acele resurse, deci la o reducere a libertății individuale...” [183, p. 47-49]. Deci, libertatea contractuală, ca principiu exterior respectă în mod inerent, simpla manifestare a tuturor valorilor, care nu o condiționează. Ea satisface spontan echilibrul social. Chiar și valorile protejate de ordinea publică și bunele moravuri și care limitează această libertate o fac într-o finalitate superioară de asigurare a supremației individului [24, p. 296].

În baza celor relatate, putem elucida concluzia precum că sistemul economic demonopolizat, cu un număr considerabil de proprietari independenți, este mediu perfect ce ar avantaja dezvoltarea regimurilor politice democratice. Gradul de dezvoltare și de monopolizare a economiei statului are tangențe și asupra organizării teritoriale ale statului. Astfel, progresul economic și existența unui număr mare de proprietari contribuie la consolidarea teritorială, în măsura în care acest lucru este necesar pentru crearea unui spațiu economic unic, pentru circulația mărfurilor, a finanțelor și a forței de muncă. În condiții de criză economică, dimpotrivă, statul nu este în stare să-și asigure în plină măsură integritatea teritorială, sporind riscul separării politice și administrative a teritoriilor în scopul promovării intereselor locale.

Am analizat ce înseamnă o economie bazată pe repartiție cât mai eficientă a resurselor materiale spre o masă cât mai largă de oameni și efectele ei. În cazurile când „resursele limitate” sunt concentrate în mâinile unui număr cât mai redus de proprietari se facilitează oligarhia politică, situațiile când marii proprietari acaparează controlul asupra statului, iar puterea lor financiar-economică contribuie la acest fapt.

Astfel, în condițiile economiei monopoliste, statul devine un instrument de asigurare a intereselor economice și politice ale monopolurilor. În special, este posibilă crearea unor organe colegiale, în a căror componență sunt reprezentați liderii clanurilor economice, de exemplu, sfatul emirilor în Emiratele Arabe Unite [277, p. 756].

Concentrarea resurselor limitate și monopolizarea economiei influențează și caracterul organizării teritoriale. În cazurile în care monopolurile nu împart teritorial sfera de influență economică, ele nu au interesul divizării teritoriale. Dar dacă interesele lor economice sunt limitate de un anumit spațiu, atunci se observă o orientare spre separarea politică și administrativă a unităților teritoriale, spre formarea federațiilor, lucru simțit pe deplin în regiunea de sud a Republicii Moldova, care pune în pericol și integritatea teritorială a statului.

Monopolul îndeplinește singur rolul de instituție politică și administrativă, asigurând de sine stătător reglementarea juridică, determinând statutul juridic al omului, controlând formațiunile militare și organele de justiție. Acest rol l-au avut până nu demult companiile monopoliste de proveniență sud-africană din Namibia. Numai prin concursul comunității internaționale a fost instaurat în această țară statul național. La fel, în trecutul mai îndepărtat, administrau teritoriile coloniale companiile olandeze, franceze, engleze, portugheze și alte companii est- și vest-indiene [273, p. 610-612]. „În principiu, aceste companii se asemănau mult cu organele de stat (aveau poliție, puteau construi orașe și cetăți, băteau monedă, decideau în problemele de declarare a războiului și încheiere a păcii pe teritoriul coloniei) și, deși dețineau capital privat, erau considerate persoane juridice de drept public” [249, p. 149].

O altă situație există atunci când reglementarea economiei de către puterea publică este axată pe asigurarea intereselor administrației, nu și a proprietarilor. În acest caz se creează un regim economic autoritar dur, ce se exteriorizează prin contopirea puterii și a proprietății în mâinile grupelor ce dețin puterea politică, fapt ce duce la frânarea proceselor de democratizare a societății [281, p. 330].

Am evidențiat mai sus că interesele marilor proprietari limitează puterea statului, dar e cu mult mai lesne să supui controlului de stat câteva unități economice mari decât o mulțime de unități mărunte, astfel statului îi este chiar mai simplu să-și supună monopolurile decât economia demonopolizată, deoarece monopolurile nu lasă loc pentru alți proprietari capabili să-și declare interesele. În această ordine de idei, în China Antică cârmuitorii, tinzând spre puterea politică absolută, considerau necesar de a-i elimina pe proprietarii de pământ, instituind controlul asupra proprietății funciare aristocratice chiar până la confiscarea domeniilor în folosul statului [282, p. 46]. Actualmente, un exemplu elocvent de supunere de către stat a marilor monopolști este cazul lui Hodorcovski din Federația Rusă [327]. După cum am văzut, participanții

dependenți ai sistemului economic suportă relativ calm subordonarea monopolului de către puterea de stat. În sens economic, aceasta apare ca o schimbare mai mult sau mai puțin reușită a „stăpânului”.

Așadar, statul sau grupul politic, care urmăresc scopul consolidării puterii, unității politice, poate obține controlul politic și economic asupra monopolurilor create și asupra economiei în general, avansându-se spre un nivel mai înalt al monopolismului - monopolismul de stat. Statul devine principalul, dacă nu chiar singurul stăpân, singurul proprietar. Orice sursă de venit depinde direct sau indirect de stat. Statele cu o asemenea situație economică obțin, de regulă, cel mai înalt grad de putere asupra societății și devin cele mai monopolizate din punct de vedere politic [271, p. 63].

Din cele relatate mai sus, în situațiile când statul deține influența asupra proprietarilor majoritari sau asupra celor mai importante obiecte ale acestora (ramurile strategice) stabilitatea politică este evidentă, chiar dacă apar și unele probleme, ele nu sunt generate de monopolism, cât de crizele economice, dat fiind faptul că în situațiile de monopol de stat sistemul economic devine puțin eficient. Astfel, are loc interdependența dintre nivelul de dezvoltare al economiei statului și stabilitatea sistemului social, deoarece sărăcia și lipsa progresului economic distrug statul.

Suntem de acord cu părerea că în situația monopolului de stat drepturile economice ale cetățenilor nu că sunt încălcate, dar sunt simplu reduse până la o ordinară posesie a obiectelor de consum. Cu privire la acest aspect Adrian Năstase menționa: „Singura armă în mâna unui guvern totalitar, pentru a impune dependența totală a cetățeanului față de stat, reprezintă păstrarea controlului absolut asupra sferei economice” [252, p. 271]. Deci, poporul care se află în subordine economică de subiectul puterii, obține o situație de sprijin necondiționat a puterii politice și respectiv statul obține drept avantaj tendința de formare a unui sistem de putere necontrolată, a unui regim totalitar.

Procesul de sporire a influenței statului asupra aspectului economic statal provoacă și anumite consecințe de ordin politico-judiciare, astfel simplul cetățean, lipsit de proprietatea sa ca stare de fapt, pierde aspectul valorii reale a acesteia. Prin urmare, o parte considerabilă a populației, nedorind să-și elimine tendința firească spre bunăstare, încalcă norma legală, nimerind în categoria cetățenilor care dobândesc averi pe căi ilicite sau în calitate de privilegii de serviciu. O astfel de abordare o găsim la Sergiu Baieș: „subliniem o deosebire de conștiință a indivizilor din Europa Occidentală, de a celor din spațiul ex-sovietic. Politica comunistă de expropriere și scoaterea din circuit a pământului și a mijloacelor de producție a lipsit cetățeanul de spiritul proprietarului. Mulți lucrători din industrie, din agricultură obțineau venituri

substanțiale din delapidările pe care le săvârșeau la locul lor de lucru sau din alte părți ale „proprietății socialiste” și făceau acest lucru fără mustrare de conștiință. Desigur, delapidările erau condamnate de sistem, dar deseori erau agreate de ceilalți membri ai societății” [225, p. 210].

Sistemul în care infracțiunile sau fărâdelegile funcționarilor publici devin o normă a vieții sociale, este tipic nu numai socialismului din secolul al XX-lea. Istoria relatează că și în Sparta antică, transformată prin reformele lui Licurg, era strict limitat dreptul de proprietate privată, iar pe de altă parte, era aprobată neoficial tâlhăria reușită [288, p. 55].

Sușinim ideea că monopolul de stat nu generează neapărat degradarea juridică, el poate fi, în unele situații, chiar și apărător pasionat al ordinii de drept, doar că în statele în care se dezvoltă pe cale revoluționară, cu mecanisme de naționalizare sub regimurile marxiste, încălcarea normelor de drept devine un fenomen obișnuit. O astfel de viziune o găsim la Genevea Vrabie: „...au fost puse la baza sistemului, principiul conducerii colective, principiul legalității, principiul conducerii societății de către popor etc., principii care nu au fost aplicate în nici unul din statele în care exercitarea puterii de stat a fost organizată pe baza doctrinei marxiste. În toate aceste state s-a ajuns la totalitarism și dictatură, creându-se o discrepanță dureroasă între reglementarea juridică, afirmația de principiu și realitate. Conducerea poporului pentru popor și prin popor s-a dovedit a fi o lozincă periculoasă, care într-o primă etapă a reușit să înșele buna credință a multor oameni care au crezut sincer în comunism, dar care, curând, s-a dovedit a fi doar o armă ideologică în mâna unei clici, a unei familii chiar, care manipula întregul sistem de organe, organisme și organizații pentru interese meschine, de „castă”. Discrepanța aceasta dintre realitate și reglementare juridică, situația cu totul paradoxală în care se ajunsese prin 1988-1989 de a afirma democrația, în condițiile în care ea murise demult, și „bogăția” în condițiile în care nouăzeci și nouă la sută din populație trăia sub media sărăciei, a făcut ca acest sistem politic să înceapă a fi pur și simplu desființat, urmând o „reîntoarcere” către democrația de tip occidental” [267, p. 224-225].

Într-o astfel de viziune, centralizarea administrativă exagerată e aplicabilă nu neapărat statelor cu regimuri totalitariste dar și statelor de tip federativ sau statelor ce acceptă o autonomie administrativă a teritoriilor sale, unde centralizarea administrativă există de obicei ca un sistem birocratic în care funcționarii publici locali, așa ziiși „cinovnicii locali”, nu sunt constrânși de lege, cu condiția loialității lor față de centru.

Putem afirma ferm că monopolismul de stat nu modifică neapărat forma de guvernământ, mai degrabă condițiile istorice de monopolizare și de dezvoltare a statalității duc la

modificarea formei de guvernământ, deoarece istoria confirmă faptul că statele monopoliste au existat atât sub forma de monarhii, cât și sub forma de republici.

Cert este faptul că statele care au acceptat regimul democratic, printre care se numără și Republica Moldova, întreprind măsuri de creare a unei baze economice stabile și a unei organizări democratice durabile. Astfel, drepturile economice se consfințesc în constituții ca drepturi fundamentale, constituția obligând statul să susțină și să apere așa instituții ca proprietatea privată, moștenirea, dreptul la muncă, la protecția muncii, la grevă, dreptul de a se afilia în sindicate etc. Asemenea măsuri au o importanță enormă nu numai sub aspect economico-juridic, ci și sub aspect constituțional.

Practica de existență a Republicii Moldova ca stat suveran confirmă faptul că totuși sunt mai eficiente acele dispoziții constituționale care sunt orientate spre crearea unui regim de neamestec al statului în activitatea economică per ansamblu, constituția stabilind doar împuternicirea statului în dirijarea economiei numai prin mijloace de politici financiare și fiscale.

Din cele expuse, putem concluziona că interacțiunea dintre drepturile economice ale omului ca bază a sistemului economic și sistemul social pune în evidență unele legități:

- Stabilitatea sistemului social depinde direct de nivelul dezvoltării economice statale, de stabilitatea economică, astfel pacea socială poate exista doar în cazul în care majoritatea membrilor societății consideră ca fiind satisfăcătoare starea lor economică.

- Economia nedezvoltată stopează formarea unei organizări sociale stabile și aplicarea principiilor constituționale ale statului de drept, iar un sistem economic inefficient dă naștere la deficite și deziluzii, care, la rândul lor, determină persoanele la satisfacerea interesele economice prin metode contrare ordinii publice, fapt ce provoacă perturbarea stabilității.

- Cu cât mai mare este ponderea proprietarilor mici și mijlocii în economie, cu atât mai efectiv este controlul societății civile asupra puterii de stat.

2.3. Natura juridică a drepturilor economice ale omului

Drepturile economice ale omului pot fi considerate ca fiind niște drepturi fundamentale care garantează bunăstarea persoanei, starea de prinoare a individului caracterizată printr-o satisfacție economică deplină ce permite acestuia să se afirme atât ca subiect separat, cât și ca membru colectiv al unei colectivități organizate de oameni.

Drepturile economice ale omului ca libertăți publice nu există decât în măsura în care există o sferă de autonomie individuală, un domeniu rezervat al individului, pus la protecția puterii publice, iar relația dintre drepturile economice ale omului și puterea publică se manifestă printr-o trecere evolutivă de la o dominare totală a statului asupra individului la un principiu

liberal de neamestec al statului, pentru asigurarea atât a interesului general, cât și pentru crearea unui cadru juridic adecvat de garantare și asigurare a drepturilor economice.

Bunăstarea persoanei, cât și starea de prinoare a individului, există de la originea societății umane. Ea se prezintă ca un fenomen natural și rădăcinile ei pornesc din însăși structura organică a societății omenești. Este cert că divizarea tuturor valorilor obiectelor lumii înconjurătoare între atâtea comunități și atâția indivizi din cadrul fiecărei comunități a fost posibilă datorită dezvoltării de-a lungul istoriei umanității a două instituții fundamentale: a statului, pe de o parte, și a dreptului de proprietate, pe de altă parte. Relația dintre aceste două instituții este uneori dialectică, alteori complementară și constituie subiectul multor controverse teoretice [225, p. 10].

În paragraful precedent am făcut o analiză a interacțiunii drepturilor economice ale omului cu regimul constituțional al statului, concentrându-ne pe faptul că drepturile economice ale omului sunt baza sistemului economic al statului. Dar practica de zi cu zi constată faptul că drepturile economice ale omului mai apar și în alte două ipostaze: ca libertate publică sau ca drepturi subiective.

Drepturile economice ale omului ca libertăți publice nu există decât în măsura în care există o sferă de autonomie individuală, un domeniu rezervat individului, pus la adăpost de intervenția puterii, căci libertățile publice sunt o insulă în mijlocul constrângerii [17, p. 90].

Drepturile economice ca libertăți publice presupun existența statului, ce se impune ca un instrument necesar protejării libertăților [144, p. 21]. Drepturile economice ale omului ca libertăți publice nu se confundă cu drepturi subiective, care sunt niște drepturi ce aparțin unui subiect, în timp ce libertatea publică aparține tuturor subiecților de drept, în mod egal, din punct de vedere juridic, o libertate juridică universală. Astfel, drepturile economice ale omului sunt niște drepturi subiective în sensul că titularul lor are posibilitatea de a se bucura singur de acele prerogativele stabilite de stat [17, p. 90].

După cum argumentează Pierre Pescatore „dreptul subiectiv este o facultate concedată, în timp ce o libertate publică nu este concedată de ordinea juridică, ci doar constatată și apărată de aceasta” [303, p. 239]. Noțiunea de libertate publică, totuși, se distinge uneori cu greu de cea de drept subiectiv, dar care se dovedește a fi foarte necesară, căci o multitudine de acte juridice interne și internaționale fac apel la noțiunea de libertăți publice sau drepturi fundamentale în domenii care țin tradițional de dreptul privat, ceea ce ar putea da naștere la numeroase confuzii.

Drepturile economice ca drepturi subiective se caracterizează prin apartenența unei persoane determinate, iar raporturile juridice se derulează între diferite persoane private. De menționat faptul că în cadrul drepturilor economice există și o latură de drept public a drepturilor

economice ca drepturi subiective, ea constituindu-se pe baza atribuțiilor pe care le are puterea publică de a reglementa drepturile economice în raport cu diferite categorii de titulari, cât și în baza raporturilor dintre subiecții drepturilor economice și puterea publică.

Raportarea drepturilor economice la puterea publică rezultă din pledoariile lui Thomas Hobbes care afirma că în afara puterii publice nu se poate vorbi despre un drept subiectiv, dat fiind că el este creația acestei puteri, ca și dreptul obiectiv, în general [258, p. 162].

După cum am menționat, bunăstarea persoanei este indispensabil legată de fenomenul proprietății privit ca o legătură dintre un subiect și bunurile materiale ale acestuia. Deci, dreptul de proprietate, fiind după esența sa o putere asupra lucrurilor personale, nu este subordonată schimbărilor politice și sociale ce succed evoluția societății, dar în procesul de înaintare de la simple la mult mai complexe organizări, așa cum ar fi sistemele juridice actuale, natura juridică a relațiilor dintre puterea publică și individul, sub aspectul bunăstării acesteia, se modifică esențial, observându-se o legitate și anume legătura strânsă a acesteia cu ideologia factorilor de decizie.

O predispoziție clară în acest sens poate fi evidențiată în manifestările epocii timpurii ale evoluției sociale, de a consfinți o lege supremă a instituției proprietății, care de altfel și reprezintă punctul de început al bunăstării individului și a situației de prindere a acestuia, și de a-i oferi un caracter veșnic. Este evident că termenul de lege supremă a proprietății este utilizat în sens generic și nici de cum în sensul unei constituții scrise existente.

Profesorul italian U. Mattei, în această ordine de idei, afirma că motivul acestei ficțiuni de drept este evident. De vreme ce dreptul de proprietate se ocupă de probleme fundamentale de distribuție și de vreme ce nu există un acord general referitor la legitimitate sau o expunere rațională a distribuției resurselor în cadrul societății, problemele de distribuție legate de proprietate nu pot fi în mod constant rediscutate dincolo de anumite limite. În caz contrar, ar surveni o instabilitate socială avansată [225, p. 28-29].

Împărtășim punctul de vedere precum că bunăstarea individului prin prisma fenomenului proprietății era examinată și studiată încă din antichitate prin așa-numitele Constituții ale lui Solon din Atena (circa 650 î.e.n.) ce consacrau dreptul de proprietate al proprietarilor mici și mijlocii [227, p. 58]. Mai târziu, în Evul Mediu, Magna Charta-Libertatum (1215), se preocupă de asemenea de dreptul de proprietate, interzicând regelui deposedarea unei persoane de bunurile sale fără un motiv prevăzut de lege. În epoca modernă, Declarația franceză a drepturilor omului și ale cetățeanului a exprimat temeiurile juridice ale concepției liberale despre proprietate. Astfel, „Proprietatea fiind un drept inviolabil și sfânt, nimeni nu poate fi lipsit de ea, afară numai de cazul în care nevoia publică, constatată conform legii, o cere în mod evident, și cu condiția unei juste și prealabile despăgubiri” [75].

Vorbind despre drepturile economice ca libertăți publice și ca drepturi subiective, este necesar să menționăm că acestea, fiind un mod de realizare a unei puteri umane asupra „resurselor limitate”, au făcut obiectul unor controverse grupate în două curente, care au fost, sunt și vor fi alimentate cu noi teorii și concepții [17, p. 92].

Primul curent a fost elaborat de adepții comunității colective, aceștia formulând critici grave referitoare la proprietatea privată. Astfel, unul dintre cele mai faimoase rechizitorii împotriva dreptului de proprietate îl întâlnim în ideea expusă de Jean-Jacques Rousseau – unul dintre fondatorii școlii dreptului natural: „Primul om care, împrejmuid un teren, s-a încumetat să spună „acesta este al meu” și care a găsit oameni destul de proști ca să-l creadă, a fost adevăratul întemeietor al societății civile. De câte crime, războaie, omoruri, de câte mizerii și orori ar fi scutit omenirea cel care, scoțând țăruii sau astupând șanțul, ar fi strigat semenilor săi: ferți-vă să-l ascultați pe acest impostor; sunteți pierduți dacă uitați că roadele sunt ale tuturor și că pământul nu este al nimănui” [333].

Ideile respective au fost preluate de către părinții Bisericii, de către utopiștii Renașterii, ca mai târziu Marx, Engels și alții să elaboreze baze ideologice împotriva dreptului de proprietate, acesta fiind considerat generator de exploatare a omului de către om [238, p. 55].

Cel de al doilea curent este susținut de marii apărătorii ai proprietății private ca Aristotel, Auguste B. Spinoza, D. Jh. Locke, Ch. Montesquieu și alții, care au evidențiat avantajele proprietății private ca garanție a libertății individuale. Astfel, G. N. Luțescu menționează că proprietatea privată are meritul neprețuit de a răspunde celor mai elementare sentimente de demnitate și umanitate ale individului; fiind stimulentele cel mai puternic al activității omenești și măsura cea mai evidentă a capacității, a posibilităților de creație și de afirmare ale fiecăruia, care - în ultimă analiză - converg spre realizarea binelui general [223, p. 253]. Cel de-al doilea curent îndeamnă să nu dăm nici un crezământ acelor sisteme utopice care susțin că pământul este proprietatea tuturor și care nu respectă dreptul nimănui. Adversarii proprietății au putut avea pentru un moment puterea și forța în mâna lor, n-au avut însă și nici nu vor avea vreodată justiția și rațiunea de partea lor” [128, p. 14]. O idee similară regăsim și la savantul rus Sklovskii: „Sarcina dreptului constă nu în faptul ca lumea cuprinsă de rele să se transforme în paradis, ci să nu se prăbușească în infern. În baza tezei „progresului neutru și a eliberării elementare a umanității” putem afirma cu certitudine că proprietatea nu este un rău, chiar dacă în final nu este un bine, ea ne conduce spre bine și o altă cale nu a fost descoperită” [284, p. 147].

Cât de banal nu ar părea, dar ambele curente au contribuit asupra cicatrizării doctrinei juridice de specialitate și au înlesnit elaborarea normelor juridice menite să reglementeze dreptul

de proprietate, fie prin încercare unora de a demonstra necesitatea lichidării proprietății private și transformării ei forțate în proprietate colectivă, fie prin susținerea că aceasta constituie unul dintre drepturile fundamentale ale omului, o garanție a libertății etc.

Împărtășim convingerea că tot sub influența acestor două concepte s-a fundamentat și relația dintre puterea publică și bunăstarea individului, acesta fiind motivul pentru examinarea mai detaliată a unora dintre ele [17, p. 93].

Doctrina de specialitate prevede că drepturile economice, ca drepturi naturale ale individului, își au rădăcinile încă din ideile stoicilor greci. Astfel, încă Aristotel susținea că „omul are două mobiluri puternice – proprietatea și dorul”. Aceste mobiluri au un rol hotărâtor în acțiunile și opțiunile umane. „Desființarea proprietății private” ar fi „împotriva tendințelor naturale” [226, p. 30].

Drepturile naturale individuale au fost preluate în secolele XVI-XVII de școala dreptului natural și în sec. al XVIII-lea de filozofii francezi, din ideile raționaliste ale cărora se va elabora teoria contractului social, caracterizată prin situarea raporturilor între puterea publică și indivizi ca raporturi instituite pe seama unui contract social în baza căruia nici una din părți nu are posibilitatea de a modifica conținutul acestuia, fără prezența consimțământului valabil a celeilalte părți.

Putem afirma că originea drepturilor economice ale omului ca drepturi de bunăstare a individului este legată de existența unui drept anterior și superior statului, ce rezultă din însăși natura omului. Individul, ca creatură firească, se înfățișează ca un subiect aparte în raport cu societatea, ceea ce ar argumenta că acesta nu necesită a fi neapărat o ființă socială. Societatea și statul sunt niște produse intelectuale ale indivizilor în baza existenței unui contract social, adică a unui act bilateral în temeiul căruia indivizii, în schimbul unei anumite protecții, cedează o parte limitată din libertățile lor naturale astfel încât sferă largă a libertăților fiind în afara sferei de intervenție a puterii. Mai mult, chiar în interiorul zonei de acțiune a puterii, guvernării nu pot acționa fără limite, individul trebuie să aibă posibilitatea să se opună unei acțiuni prea puternice a statului [141, p. 63].

Promotorul conceptului de drept natural și al contractului social poate fi considerat Jean Jacques Rousseau, care în lucrarea „Contractul social”, apărută în 1762, susținea „că omul este născut liber, dar pretutindeni este în lanțuri”. Pentru a se apăra, el preconizează contractul social prin care își pierde libertatea sa naturală și dreptul nelimitat de a-și însuși tot ceea ce îl tentează, câștigând în schimb libertatea civilă și proprietatea a ceea ce posedă [45, p. 125].

În aceeași ordine de idei în doctrină se afirmă că anume proprietatea, posedarea ei îl fac pe om deosebit, individ autonom cu un statut personal și independent în societate [277, p. 298] și

că principalele drepturi naturale, după J. Locke, pe care omul nu le-a transmis statului sunt libertatea, egalitatea și dreptul de proprietate [278].

Concepția precum că originea drepturilor economice ale omului ca drepturi de bunăstare a individului este legată de existența unui drept anterior și superior statului, ce rezultă din însăși natura umană, numită și individualistă, dat fiind faptul că individul se află în centrul atenției sale, a fost preluată și consacrată de Declarația drepturilor omului și ale cetățeanului din 1789 [136].

Amendamentele 5 și 14 la Constituția Federală al Statelor Unite ale Americii stabilesc aceiași reglementare prin includerea proprietății, ca fenomen ce caracterizează bunăstarea individului, alături celelalte două valori fundamentale ale acestuia ca viață și libertate („...nici o persoană nu va putea ...să fie privată de viață, libertate sau proprietate fără a urma cursul firesc al legii procesuale; nici o proprietate privată nu va putea fi luată pentru interes public fără o justă despăgubire”) [92].

Din analiza conținutului Constituției Federale a Statelor Unite ale Americii evidențiem că garantarea dreptului de proprietate a avut menirea să limiteze ingerința statului în economie, să asigure libertatea individului de a dispune de proprietatea sa. În textul documentelor era inclusă și norma care permitea să fie controlate impozitele, stabilite de către stat, și care admiteau doar acele impozite care erau stabilite prin lege. În același context, conform Petiției engleze a drepturilor din anul 1628, introducerea unor noi impozite era admisă numai cu consimțământul parlamentului; era legalizat refuzul de a plăti impozitele nelegale Articolul 8 din Constituția SUA stipulează că stabilirea impozitelor ține de competența exclusivă a Congresului. Afară de aceasta, dreptul de proprietate include garanția contra exproprierii în scopuri obștești fără plata unei compensații echitabile, garanția contra implicării în dreptul de proprietate într-un alt mod decât cel prevăzut de lege [92].

În această modalitate de interpretare a lucrurilor drepturile economice ale omului, ca drepturi de bunăstare a individului, sunt cercetate ca libertăți publice aflate în opoziție față de puterea publică și sunt numite libertăți negative a individului deoarece cer de la stat o abținere de la o anumită intervenție [17, p. 95].

Un alt curent filozofic introdus de Auguste Comte, a cărui teză principală este că singura cunoaștere autentică a lumii înconjurătoare este cea științifică, iar aceasta nu poate veni decât de la afirmarea pozitivă a teoriilor prin aplicarea strictă a metodei științifice este pozitivismul, care stabilește referitor la drepturile economice ale individului că nu există nici un drept anterior și nici unul superior statului: singurul drept existent este cel cuprins în regulile în vigoare într-o societate și prin aceasta este inutil să căutăm drepturile economice ale individului

ca drepturi naturale, ele fiind niște creații ale legiuitorului care la rândul său le-a consacrat, consacrat și stabilit limitele de exercitare.

A restrânge drepturile economice ale individului la dreptul pozitiv înseamnă a nega libertatea individului, căci fundamentul acestui drept pozitiv înțeles ca unic existent nu poate fi decât constrângerea. În această viziune Toma d'Aquino arăta că „lucrurile de drept natural sunt impuse pentru că sunt bune și sunt interzise pentru că sunt rele”, pe când „lucrurile de drept pozitiv sunt bune pentru că sunt impuse și sunt rele pentru că sunt interzise” [142, p. 36].

În aceeași ordine de idei, este importantă și afirmația lui Portalis din „Expunerea de motive la Codul civil francez”: „...principiul dreptului este în noi; el nu este deloc rezultatul unei convenții umane sau al unei legi pozitive; el este în însăși constituția ființei noastre și în diferitele noastre relații cu obiectele care ne înconjoară...” [43, p. 15].

Suntem de acord cu relatarea că ambele concepte analizate mai sus conțin o parte de adevăr și în același timp ambele concepte pot deveni distructive în formele lor extremiste fiindcă drepturile economice ale individului ca libertăți publice presupun intervenția statului pentru a le consacra, consacra și pentru a le asigura respectul lor ceea ce prezumă că statul nu creează aceste libertăți, ci doar le exprimă. Statul garantează protecția libertăților individuale în care nu pot avea imixtiune nici ceilalți subiecți de drept, nici statul însuși decât în condiții foarte restrictive și în situații bine determinate. Statul dă aspect normativ acestor libertăți publice, dar ele există înainte de orice normare. Drepturile economice ale individului nu sunt libertăți publice pentru că sunt atribuite sau reglementate de către stat, ele existând independent de orice lege care nu intervine decât pentru a împiedica statul și ceilalți subiecți de drept să aducă atingere acestui drept.

Drepturile economice ale individului, ca libertăți publice, nu au alte limite decât drepturile egale ale celorlalți indivizi. Atunci când scopul social este considerat a fi individul, împlinirea personalității umane, libertățile sunt exercitate de fiecare după bunul său plac, cu singura limitare de a nu aduce atingere libertăților celorlalți, căci aceste libertăți publice sunt stabilite egal pentru toți. Puterea publică nu pune de fapt limite, ci arbitrează [142, p. 27].

Practica internațională confirmă că se poate face abuz de propriile drepturi. Acest abuz de drept poate fi limitat prin asigurarea unei tendințe a acestora, stabilite în funcție de modul în care este concepută relația generală între individ și societate precum și de modul în care este conceput scopul social.

Dacă analizăm concepția mixtă a Codului civil francez de la 1804 cu privire la proprietate ca drept economic al individului, constatăm că acesta este un drept exclusiv și absolut, dar în limitele determinate de lege și regulamente. Articolul 544 din acest cod declară că

proprietatea este dreptul pe care îl are cineva de a se bucura și a dispune de un lucru în mod exclusiv și absolut, însă în limitele determinate de lege și de regulamente. Survine prima lovitură dată absolutismului dreptului de proprietate. Se creează, astfel, breșa prin care va pătrunde puterea publică tot mai mult, în funcție de regimurile politice pe care le exprimă - în intimitatea dreptului de proprietate, până la transformarea lui într-o quasi-stare de fapt [258, p. 163].

Prin reglementarea de mai sus se produce senzația unui paradox: ori este vorba despre un drept exclusiv și absolut, ori el poate fi limitat oricând de puterea publică, prin lege sau regulamente. În acest sens, doctrina juridică a convenit că caracterele exclusiv și absolut se referă la relațiile dintre particulari, iar partea a doua a sintagmei are în vedere relațiile dintre aceștia și puterea publică [258, p. 165].

Concepția liberală a drepturilor omului a fost supusă unor critici grave. În acest sens Marx scria: „Pretinsele drepturi ale omului, distinsele drepturi ale cetățeanului nu sunt decât drepturi ale lumii, ale societății civile, adică ale omului egoist, ale omului separat de om, de esența comună. Este vorba de libertatea unui om considerat ca o monadă izolată, pliat asupra ei însăși; dreptul omului nu este bazat pe legătura omului cu omul, ci mai degrabă pe separația omului de om ... pe scurt, nici unul din pretinsele drepturi ale omului nu trece dincolo de omul egoist” [280].

Odată cu avansarea progresului economic și social, se stabilește un alt mecanism de percepere a relațiilor dintre puterea publică și libertățile fundamentale ale individului, astfel încât libertățile individului se înfățișează ca relații de subordonare față de intereselor generale reprezentate prin puterea publică, care de alt fel are o origine mult mai veche, fiind oglindită atât în filosofia platoniană ce insistă asupra asigurării de către stat, a „binelui comun”, cât și în „contractul social” al lui Jean Jacques Rousseau, care exprimă ideea subordonării intereselor particulare față de interesul public sau general. Acest mecanism pornește de la faptul că libertățile individului au un anumit scop social și că drepturile acordate acestuia nu sunt decât niște mijloace de a dezvolta solidaritatea socială.

Nuanța de stabilire a intereselor generale are semnificație politică, lucru evident și bine cunoscut, ce poate conduce la anumite excese sociale. În baza unor reglementări constituționale desăvârșite se poate camufla o realitate extraordinară în care Constituția este doar un înscris de propagandă, nu și o garanție a drepturilor fundamentale ale individului. Astfel, drepturile fundamentale ale individului apar ca drepturi socializate și exercitate nu în favoarea sa, ci a societății reprezentată prin puterea publică, autoritatea care atât definește binele comun cât și stabilește ce este bine și ce rău pentru individul său.

O astfel de concepție pentru îndreptățirea unor excesuri ale puterii publice a fost utilizată de doctrina germană național-socialistă din timpul celui de-al treilea Reich, care stipula că dreptul subiectiv de proprietate este estompat de dreptul obiectiv public. De aceea, proprietarul își poate exercita dreptul său numai în limitele stricte stabilite de stat, în vederea satisfacerii intereselor superioare ale comunității [272].

Funcția socială a drepturilor economice ale omului va fi promovată până la absurd în societățile socialiste, care limitează proprietatea individuală doar la bunurile de consum, mijloacele de producție fiind trecute în întregime în proprietatea statului, transformând proprietatea mai mult într-o stare de fapt decât de drept, datorită lipsei oricăror limite ale intervenției statului pentru asigurarea prevalenței „intereselor colective”, singurele recunoscute în mod oficial [258, p. 167].

Totuși, funcția socială a drepturilor economice ale individului nu trebuie să justifice tentativa de distrugere însuși a esența ei; de aceea „legiuitorul trebuie să se ferească a face două lucruri: să lovească în principiul și în forma proprietății individuale, transformând-o în proprietate colectivă, și să confişte, sub forma exagerării impozitelor elementare sau globale, pe venit, pe capital sau pe succesiuni, bogăția economisită” [152, p. 13].

Libertățile publice nu trebuie percepute nici ca servind doar scopurilor individului, căci scopul individului este determinat în mare măsură de scopul social, nici ca servind doar interesului general. Trebuie să conciliem cele două tendințe: cea care afirmă că individul este totul, că societatea are drept scop doar fericirea indivizilor, care ignoră dependența acestora de structurile sociale, cu cea care afirmă că individul îndeplinește doar o funcție socială, că el nu are drepturi sau libertăți, ci doar competențe [142, p. 33].

Doctrina franceză contemporană precaută funcția socială a drepturilor economice ale omului sub două aspecte. În primul rând, se evidențiază nevoia fiecăruia de a se manifesta prin exercitarea drepturilor sale economice materializată prin pofta continuă de îmbogățire, atât din partea individului, în special, cât și din partea societății, la general. Dintr-un alt punct de vedere, nu poate fi admisă situația ca titularul drepturilor economice ale omului să frâneze bunăstarea societății, printr-un exces al exercitării drepturilor sale. Funcția socială a drepturilor economice ale omului nu este în opoziție cu stimularea și protecția proprietății private de către puterea publică. Din contra, în Franța există multe reglementări care facilitează dobândirea unei proprietăți particulare cu scopul de a se remarca personalitatea fiecărui individ.

Deci, drepturile economice ale omului erau privite, în aspectul liberal, ca trăsături sacre și inviolabile, prin faptul că dreptul de proprietate, cel care conferă nuanța de sporire a bunăstării individului, era considerat un drept absolut și necontestat, aspect care însă curând a fost

abandonat de majoritatea actelor fundamentale ale statelor. Astfel, Constituția de la Weimar afirma că proprietatea creează și obligații și că dreptul de proprietate trebuie exercitat în serviciul interesului general. Proprietății se dă o finalitate socială, ceea ce o relativizează. Legea fundamentală actuală pentru RFG face aceeași transformare a dreptului absolut de proprietate într-un drept relativ, imprimându-i o funcție socială pe care el nu o avea în primele declarații de drepturi. Constituția Italiei arată de asemenea în art. 42 că „legea determină limitele proprietății în scopul de a asigura funcția sa socială” [62].

Aceleași reglementări constituționale de consacrare a principiilor proprietății private pe de o parte și admiterea ingerinței statului pe de altă parte, reieșind din cerințele interesului public sunt prevăzute în constituțiile Republicii de la Weimar, RFG, Franței, Spaniei, Italiei etc.

Tendința respectivă a contribuit la crearea unei noi concepții europene (îndeosebi, franceză) care prin identificarea rolului interesului general, creează un termen mediu între excesele individualiste și cele socializante privind proprietatea. Aceasta presupune acceptarea aspectului de drept public al relațiilor de proprietate și a rolului intervenționist al statului, însă strâns atașat de latura de drept privat a acestor relații, ceea ce necesită acordarea unor garanții ferme pentru particulari. Deci, după cum s-a menționat mai sus, dreptul de proprietate este absolut și inviolabil în raporturile dintre particulari, dar devine relativ în raport cu puterea publică [258, p. 167].

În aceeași ordine de idei, considerăm oportun să-l cităm pe savantul rus S. S. Alexeev: „... în societatea civilă omul trebuie să posede numai o proprietate – una care să-i țină de sprijin în viață, care să-i asigure o existență independentă și care, prin urmare, să-l situeze în postura de persoană independentă de putere și, mai mult ca atât, capabilă ca în prezența altor premise să dispună, în raport cu puterea, de împuterniciri publice imperative” [270, p. 650].

Perioada postbelică, în raport cu relația dintre drepturile economice ale omului sau individului și puterea publică, s-a remarcat printr-o viziune nouă asupra drepturilor omului în general alături de alte valori inalienabile ale persoanei umane ca viața, libertatea, egalitatea în fața legii unde așa drepturi economice ca: dreptul de proprietate, dreptul la moștenire, dreptul la muncă și la protecția muncii, dreptul la grevă, dreptul de a se afilia în sindicate etc. au fost considerate ca drepturi fundamentale al omului și consacrat nu numai în constituțiile naționale, ci și în actele internaționale având ca obiect declararea și protejarea drepturilor omului.

Astfel, Declarația universală a Drepturilor Omului prevede: „ Orice persoană are dreptul la proprietate, atât singură, cât și în asociație cu alții. Nimeni nu poate fi lipsit în mod arbitrar de proprietatea sa ” [138, art. 17]. De asemenea, Primul protocol adițional la Convenția europeană a Drepturilor Omului dispune că „orice persoană fizică sau juridică are dreptul să i se respecte

bunurile sale. Nimeni nu poate fi privat de proprietatea sa decât din motive de utilitate publică și în condițiile prevăzute de lege și de principiile generale ale dreptului internațional [245, art. 1]”.

Convenția privind organizarea activității de folosire a forței de muncă adoptată la San-Francisco la 9 iulie 1948, reglementează modul de folosire a forței de muncă și alte sarcini puse la dispoziția statului ca activitatea de folosire a forței de muncă să fie realizată în cooperare cu alte organisme publice [126].

Convenția privind eliminarea discriminării în domeniul ocupării forței de muncă și exercitarea profesiei, adoptată a Geneva la 25 iunie 1958, obliga statele părți să practice o politică națională care să urmărească promovarea, prin metode adoptate condițiilor și uzanțelor naționale, a egalității de posibilități și tratament în materie de ocupare a forței de muncă și de exercitare a profesiei, indiferent de rasă, sex, religie, convingeri politice, ascendență națională sau origine socială a persoanei [101].

Convenția cu privire la protecția salariului, adoptată la Geneva la 1 iulie 1949 prevede că nimeni nu poate reține salariul muncitorului, numai dacă cazul este prevăzut de legislația națională. Este obligatorie plata salariului la intervale regulate; în caz de desfacere a contractelor de muncă, lichidarea finală a întregului salariu datorat va fi efectuată în conformitate cu prevederile legislației naționale, ale contractului colectiv de muncă ori cu cele ale unei hotărâri arbitrară [124].

Astăzi, drepturile economice se află în vârful ierarhiei drepturilor subiective, alături de astfel de drepturi cum sunt dreptul la viață, la libertate și siguranța personală, dreptul la justiție, la libera exprimare, libertatea conștiinței și altele. Indiferent de faptul în care sistem de drept (național sau internațional) sunt fixate normele cu privire la drepturile economice, ele formează, împreună cu alte norme ce țin de drepturile omului, fundamentul ordinii publice atât naționale, cât și internaționale. Un astfel de statut al drepturilor economice în sistemul drepturilor subiective și în sistemul juridic în general nu poate fi asigurat fără intervenția și protecția activă a puterii publice [17, p. 100].

În acest context, drepturile economice trebuie apărate de acțiunile dolosive ale funcționarilor. Este necesară o minuțioasă reglementare a responsabilității acestora, a condițiilor angajării răspunderii și a sancțiunilor ce le pot fi aplicate [142, p. 16].

În concluzie, considerăm oportun să menționăm că relația dintre drepturile economice ale omului și puterea publică a evoluat de la o dominare totală a statului asupra individului la un principiu liberal de neamestec al statului, pentru asigurarea atât a interesului general, cât și pentru crearea unui cadru juridic adecvat de garantare și asigurare a drepturilor economice. O

problemă nesoluționată rămâne doar gradul de intervenție a puterii publice în domeniul drepturilor economice ale individului.

2.4. Constituționalizarea drepturilor economice ale omului

Termenul de constituționalizare are semnificația unui proces de acordare a unei dispoziții legislative caracterul unei dispoziții constituționale precum și conform doctrinei de specialitate [144, p. 3] cu sensul de proces ce decurge din principiul supremației Constituției, în conformitate cu care normele stabilite prin Legea fundamentală au forță juridică superioară și se impun tuturor celorlalte norme juridice ierarhizate într-un sistem piramidal.

Procesul respectiv se exercită asupra întregului sistem de drept a statului și se individualizează printr-o raportare elocventă a acestuia nu doar la norma juridică, ci și la activitățile pe care le desfășoară autoritățile publice pentru adoptarea, executarea și organizarea executării și aplicarea regulii de drept, ca ansamblu unitar și coerent structurat de activități desfășurate de subiecții de drept (participanții la raporturile juridice), care folosesc anumite instrumente (interpretarea, competențele), după reguli prestabilite (actele juridice normative sau individuale), având un obiect determinat [14].

Procesul de constituționalizare a drepturilor economice ale omului este indispensabil legat de regimul de guvernare bazat pe existența unei legi supreme a statului, numit constituționalism, și care a stat la baza statului de drept în Republica Moldova, a parlamentarismului, a libertăților publice, a echilibrului dintre indivizi și puterile publice, precum și dintre puterile publice. Procesul respectiv trebuie examinat, în contemporaneitate, ca o stare politico-juridică ce a evoluat odată cu evoluția instituțiilor politice, juridice și statale, cărora le-a și configurat structura și funcțiile sale.

Constituționalizarea drepturilor economice ale omului este un proces complex ce implică trei sisteme de activitate: legiferarea, aplicarea dreptului și justiția constituțională. Primele două fiind generatoare de contradicții între legi și Constituția statului, iar ultimul are menirea de a rezolva aceste contradicții în sensul eliminării normelor legale neconstituționale din sistemul de drept și al asigurării unei interpretări care să dea expresie supremației Constituției prin acțiunea asupra normei inferioare sau prin acoperirea unui domeniu nelegiferat. Cele trei sisteme de activitate interacționează între ele, o transformare a unui element implicând alte transformări greu de anticipat în complexitatea lor. Intervalul de timp dintre identificarea contradicțiilor, care presupune un simț al legii dezvoltat și constituționalism este de ordinul secolelor.

Doctrina constituțională, dezvoltată începând cu a doua jumătate a secolului al XIX-lea, implică în logica sa ideea de sistem ca un fundament al ordinii juridice și al supremației Constituției. Abordarea dreptului ca sistem este determinat de eșecul viziunilor bazate pe normă ca instrument de identificare a juridicului, condiție a unei evoluții continue a definitivării dreptului. Norberto Bobbio sublinia în 1960 că problemele generale ale dreptului au fost abordate în mod tradițional mai mult din punctul de vedere al normei juridice asemuită întregului, decât din cel al unei norme văzută ca parte a acestui întreg [290, p. 160]. Analizând cele spuse, putem afirma că aspectul tradițional care se transpune, potrivit metaforei aceluiași autor, copacul în locul pădurii, nu făcea posibilă o definiție acceptabilă a dreptului, fără a evidenția un cadrul redat atât de normele juridice cât și de alte tipuri de norme. Această definiție a juridicului devine posibilă doar dacă se adoptă punctul de vedere al ordinii juridice, pentru că doar într-o teorie a ordinii, fenomenul juridic își găsește o explicație adecvată [290, p. 167].

Suntem de acord cu ideea că dacă nu se poate constata în mod unanim existența unei deosebiri conceptuale între ordine juridică și sistem, folosirea din ce în ce mai frecventă a termenului de sistem juridic, în limbajul teoriei generale a dreptului, are drept scop depășirea unei viziuni a ordinii juridice ca o simplă colecție de norme. În acest sens, utilizarea sinonimă a termenilor de ordine juridică și sistem ar fi posibilă doar din perspectiva propusă de Hans Kelsen, ca rezultat al încercărilor sale de a stabili măsura în care ordinea juridică este un sistem juridic: Astfel, toate normele a căror validitate poate fi raportată la o singură normă fundamentală formează un sistem de norme, o ordine normativă [300, p. 165]. La elaborarea definiției dreptului ca sistem juridic, teoria ordinii juridice propusă de Hans Kelsen constituie originea de plecare, dat fiind faptul că Kelsen are meritul de a fi primul care a distins între problemele atașate studiului normei juridice și cele specifice abordării ordinii juridice ca întreg, și de a le fi tratat pe acestea din urmă ca o parte autonomă a teoriei generale a dreptului [290, p. 161].

Cu privire la individualizarea sistemului pe care îl va îmbrăca ordinea juridică, împărtășim ideea susținută de Kelsen care afirmă că sistemul de norme pe care îl denumim ordine juridică aparține tipului de sistem dinamic [300, p. 238]. O normă juridică va fi considerată validă doar dacă a fost emisă respectându-se procedura descrisă în norma de bază a sistemului, conținutul normei juridice respective neluându-se în considerație la momentul elaborării ei, ea urmând a fi stabilită ulterior de către autoritatea împuternicită să le emită. Conținutul normelor nu are astfel niciun efect asupra validității acestora, asupra juridicității lor [27, p. 128].

Elaborând o formulare analitică a sistemului juridic putem afirma că un sistem juridic autentic este un sistem normativ caracterizat printr-o îmbinare reușită a principiilor statice și dinamice, care au ca element esențial “unitatea” reieșită din atribuirea validității normelor, sprijinită de un așa mecanism juridic ca principiul auto-generării dreptului [288, p. 142]. Astfel, unitatea ordinii juridice nu este altceva decât o consecință a situației ce survine din modalitatea în care este atribuită validitatea normelor din sistem, astfel încât realitatea unor fundamente constituționale ale drepturilor economice nu poate fi precăutată în afara ierarhiei normative și a unității.

O normă fundamentală este considerată acea normă a cărei validitate nu mai poate fi apreciată prin deducerea dintr-o normă superioară. Căutarea fundamentului unei norme nu este așadar un *regressus ad infinitum* [302, p. 162] ci se sfârșește cu norma fundamentală, cea care asigură validitatea și unitatea întregului sistem juridic. Aceasta determină semnificația obiectivă a Constituției și constituie astfel punctul de plecare al producerii pozitive a dreptului.

Noi ne propunem cercetarea fundamentului constituțional ca noțiune specifică atât pe baza auto-producerii cât și ierarhiei normative ce susțin definirea dreptului ca sistem juridic. O normă cu altă normă sunt într-un raport de normă superioară-normă inferioară, dacă validitatea uneia depinde de validitatea celeilalte [300, p. 345]. Ierarhia normativă este deci fundamentul ordinii juridice în contextul în care aceasta stabilește structura ordinii juridice din perspectiva formei pe care o îmbracă relațiile dintre norme [304]. Structura ierarhică se naște din sistematicitate în sensul de formă spontană și nu din sistematizarea ordinii juridice, atâta timp cât nu se organizează niciodată o întâlnire la nivel înalt pentru a decide structura concretă a ierarhiei normative: ceea ce caracterizează în mod esențial sistemul este organizarea ierarhică [305].

Dreptul formează un sistem nu în urma acțiunii voluntare a legiuitorului sau a oricărei alte autorități normative, ci înaintea și în afara oricărei acțiuni de acest tip [289, p. 247].

Obiectivul principal al normei fundamentale este acela de a fonda validitatea unei norme care constituie o ordine juridică [289, p. 138]; aceasta distinge între ceea ce este și ceea ce nu este juridic, în calitatea sa de principiu de unitate al ordinii juridice și fundament al validității acesteia [302, p. 140].

Ierarhia normativă este o structură a tuturor ordinilor juridice dintr-un sistem unde se regăsește Constituția, materia care reglementează modalitatea de producere a normelor, și prin aceasta devenind un fundament al validității întregii ordini juridice.

De-a lungul istoriei omenirii, toate transformările radicale în raporturile social-economice și politice ale unei societăți care au constat în trecerea puterii politice din mâinile vechiului grup social dominant, în mâinile unui grup nou, precum și în sfârșirea vechilor

relații de producție și instaurarea unor relații de producție noi, corespunzătoare nivelului de dezvoltare a forțelor de producție, s-au înlăptuit practic doar cu scopul de a spori bunăstarea materială a grupului social dominant.

Analiza constituțiilor adoptate până la începutul secolului al XX-lea, atestă faptul că marea lor majoritate nu cuprind bazele generale și principiile vieții economice a statelor emitente. Problema respectivă nu a fost deslușită nici în constituțiile adoptate în perioada antebelică, cu excepția, de exemplu, a Constituției Mexicului din anul 1917, cât și a Constituției Germaniei din anul 1871. Aceasta din urmă în capitolul 7 „Căile ferate”, art. 41-47, reglementa dreptul de proprietate asupra căilor ferate în scopul formării unei rețele unice a căii ferate întru consolidarea landurilor germane dezmembrate, a vieții economice a imperiului, cât și în scopul orientării strategice a transportului. Constituția de la Weimar de la 1919 în art. 19 a dezvoltat aceste norme, trecând căile ferate în proprietatea exclusivă a imperiului, menită să servească intereselor națiunii [285, p. 46-47].

E important de a releva faptul că statele ce au acceptat concepția materialistă marxist-leninistă au rezervat reglementarea principiilor vieții economice în conținutul constituțiilor sale, ceea ce ne permite să afirmăm că în cadrul lor nu au fost realizate principiile constituționalismului menționate mai sus. Mai mult decât atât, după cel de-al doilea război mondial concepția a fost implementată nu doar de constituțiile statelor „socialiste” noi, dar și de constituțiile multor state aflate în curs de dezvoltare și de un șir de state capitaliste (ca Spania, Italia, Portugalia, Brazilia etc.).

Liberalismul economic promovat de Adam Smith, bazat pe o neîncredere de principiu în implicarea statului în economie, considerând că inițiativa privată este superioară necesității implicării publice, nu mai corespunde realității. „Nimeni nu mai crede astăzi că inițiativa privată ar fi tot timpul un bine și că implicarea statului ar fi tot timpul un rău” [293, p. 166]. Actualmente dezbaterea mai are loc asupra gradului de implicare a puterii publice în procesele economice, aceasta fiind concepută ca absolut necesară și firească. Respectiv, o constituție modernă nu poate refuza principiile fundamentale de organizare a vieții economice, în caz contrar ea ar pierde funcția de factor stabilizator și de întreținere a ordinii publice în cadru statului.

Constituțiile moderne stipulează bazele și principiile relațiilor economice, fie în capitole introductive, după preambul (exemplu - constituțiile Cubei din 1976, Chinei din 1982, Kârgâzstanului din 1993, Rusiei din 1993, Cehiei din 1993, Belarusei din 1994, Kazahstanului din 1995, ș. a.) sau în compartimente speciale (constituțiile Italiei din 1947, Portugaliei din 1976, Spaniei din 1978 ș. a.). Astfel, Constituția Italiei din 1947 conține capitolul „Relațiile

economice”, în Constituția Braziliei din 1988 capitolul respectiv este intitulat „Structura economică și financiară”, Constituția Portugaliei din 1976, pe lângă multe dispoziții privind drepturile omului, conține partea a doua numită „Organizarea economică a societății”, Constituția Uzbekistanului din 1991 cuprinde capitolul „Relațiile economice” etc.

Suntem de acord cu afirmația precum că imixtiunea excesivă a statului în viața economică prezintă un pericol real pentru democrație și umanism și poate genera autoritarismul și totalitarismul. De aceea statele democratice moderne în constituțiile lor, elucidând acest domeniu al vieții sociale, de obicei statuează bazele generale principiale ale relațiilor sociale preponderent prin prisma politicii și activității statului. Tendința de a reglementa cât mai amplu și cât mai detaliat, inclusiv în constituții, relațiile economice este caracteristică pentru regimurile autoritare și totalitare [133, p. 33].

În acest sens Constituția Yemenului din 1991 care, în capitolul II, intitulat „Bazele economice”, consacră reglementării relațiilor economice în 24 de articole. Dintre ele, în contextul celor abordate, cel mai semnificativ este art. 9, care stabilește că, politica economică a statului se bazează pe planificarea științifică care asigură exploatarea eficientă a resurselor naturale și a posibilităților pentru toate sectoarele economiei și în toate domeniile dezvoltării sociale economice, în limitele planului de stat de dezvoltare, orientat spre satisfacerea intereselor obștești și a economiei naționale [283, p. 223].

Așadar, caracterul normelor constituționale economice sunt în strânsă corelație cu forma economiei consacrată de Constituția statului respectiv. În cazul unui stat democratic, care a consacrat economia de piață (liberalizată), Constituția consfințește principiul inviolabilității proprietății și diverse forme de proprietate (privată, publică, municipală); libertatea activității de întreprinzător, neamestecul statului în multe domenii economice ș.a., iar în cazul statelor care au consacrat economia de stat (fenomen caracteristic de regulă statelor „socialiste”) constituțiile acestora prevăd dominația absolută a proprietății de stat, metodele administrative de comandă și gestiune, subordonarea necondiționată a economiei politicii statului etc.

Astfel, constituțiile statelor democratice consacră drepturile economice ale omului, iar aceasta asigurare fără un mecanism specific bine determinat de realizare, este lipsită de orice merit.

Totalizând cele expuse în acest paragraf, putem face următoarele concluzii:

1. În perioada modernă și contemporană a avut loc constituționalizarea drepturilor economice ale omului, iar consacrarea lor devenind o obligație constituțională.

2. În majoritatea statelor democratice constituția consfințește structură economică a societății bazată pe ideea dezvoltării continuă a factorului economic.

3. Constituțiile moderne stipulează bazele și principiile relațiilor economice în conținutul lor: fie în capitole introductive, fie în compartimente speciale ale acestora.

4. Procesul de constituționalizare a drepturilor economice ale omului este un proces de acordare a drepturilor economice ale individului caracterul unei dispoziții constituționale, fapt ce are loc doar dacă acestea sunt stabilite printr-o lege fundamentală, care se impune tuturor normelor juridice ale statului ierarhizate într-un sistem piramidal.

2.5. Concluzii la Capitolul 2

Drepturile economice ale omului fac parte din cea de-a doua generație a drepturilor fundamentale ale omului și se caracterizează printr-o politică de intervenția a statului în reglementarea relațiilor dintre stat și individ în domeniul social-economic, lucru datorat de evoluția continuă a societății și de dezvoltarea economiei mondiale.

Drepturile economice ale omului reprezintă baza sistemului economic statal, care cuprinde sistemul de producție, alocare de resurse și distribuție de bunuri și servicii într-o societate concretă, drepturile economice ale omului reprezentând pârgghiile sau modurile prin care indivizii interacționează întru realizarea operațiunilor de schimb, producție, distribuție și consum.

Interacțiunea dintre drepturile economice ale omului ca bază a sistemului economic și sistemul social generează următoarele legități:

- Stabilitatea sistemului social depinde în mod direct de nivelul dezvoltării economice statale, de stabilitatea economică, astfel pacea socială poate exista doar în cazul în care majoritatea membrilor societății consideră ca fiind satisfăcătoare starea lor economică.
- Economia nedezvoltată stopează formarea unei organizări sociale stabile și aplicarea principiilor constituționale ale statului de drept, iar un sistem economic inefficient dă naștere la deficite și deziluzii, care, la rândul lor, determină persoanele la satisfacerea interesele economice prin metode ilegale, fapt ce provoacă perturbarea stabilității atât social-economice, cât și politice.
- Cu cât mai mare este ponderea proprietarilor mici și mijlocii în economie, cu atât mai efectiv este controlul societății civile asupra puterii de stat, ceea ce contribuie eficient la bunăstarea economică.

Constituționalizarea drepturilor economice ale omului este un proces complex ce implică trei sisteme de activitate: legiferarea, aplicarea dreptului și justiția constituțională. La primă etapă are loc procesul de consacrare a drepturilor economice ale omului, conținutul cărora trebuie să corespundă standardelor și practicii internaționale, fiind urmată de instituirea mecanismelor constituționale de asigurare a protecției eficiente a acestei categorii de drepturi și

finalizând, în caz de necesitate, cu protecția jurisdicțională constituțională a drepturilor economice ale omului, în vederea asigurării supremației reglementărilor constituționale în acest domeniu.

3. CONȚINUTUL DREPTURILOR ECONOMICE INDIVIDUALE ALE OMULUI

Drepturile și libertățile fundamentale ale omului sunt nu numai o realitate a unei societăți progresiste și democratice, ci și o finalitate a întregii activități umane. De aceea veridică este constatarea conform căreia drepturile omului nu sunt nici o nouă morală, nici o religie laică, ele sunt mai mult decât o limbă comună tuturor oamenilor [257, p. 12].

Garantarea și respectarea drepturilor economice ale omului devin condiții esențiale a edificării statului de drept, a recunoașterii Republicii Moldova ca stat democratic pe plan internațional. Aceste idei fundamentale ne permit să afirmăm că omul are nevoie de un sistem de garanții juridice de asigurare și respectare de către stat a drepturilor sale, care se realizează prin intermediul instituției drepturilor omului.

Obligația generală de protecție a drepturilor omului include obligația statelor de prevenire a încălcărilor drepturilor omului și cea de reprimare și de reparare a acestora. Natura obligației de prevenire a încălcărilor drepturilor omului este tratată în doctrină și practica judiciară cu mare prudență, deoarece o accepțiune mai largă a acestei obligații ar conduce la angajarea responsabilității statului pentru „riscul” de a încălca dreptul garantat [240, p. 49].

Acest fapt poate fi constata chiar din primul articol al Constituției Republicii Moldova în care se afirmă că Republica Moldova este un stat de drept, democratic, în care demnitatea omului, drepturile și libertățile lui, libera dezvoltare a personalității umane, dreptatea și pluralismul politic reprezintă valori supreme și sunt garantate [79, art. 1]. Democrația în Republica Moldova se exercită în condițiile pluralismului politic, care este incompatibil cu dictatura și cu totalitarismul, și nici o ideologie nu poate fi instituită ca ideologie oficială a statului [79, art. 5].

În corespundere cu noile principii referitoare la relațiile economice în societate, Constituția asigură dreptul la proprietate și dispune că proprietatea nu poate fi folosită în detrimentul drepturilor, libertăților și demnității omului [79, art. 9].

3.1. Reglementarea dreptului la muncă și la protecția muncii

Dreptul la muncă și dreptul la protecția muncii pot fi considerate ca drepturi economice fundamentale ale individului prin faptul că anume aceste drepturi fac posibilul ca persoana, intrând în raporturi juridice cu angajatorul în baza prestării anumitor servicii pentru care este remunerat cu un salariu, pentru să-și sporească bunăstarea sa economică și socială [9, p. 92].

Tot aici, dreptul la muncă poate fi privit ca un element constitutiv al demnității umane, precum ce contribuie la posibilitatea de a obține compensații, ceea ce duce la stabilirea unui

standard adecvat de viață. În acest context, ar trebui remarcat faptul că acest drept nu implică și o garanție de angajare [279, p. 152].

Natura economică a dreptului la muncă poate fi dedusă și din interpretările Curții Constituționale a Republicii Moldova care consideră că în ceea ce privește dreptul de proprietate, o persoană poate pretinde la drepturile sale salariale doar pentru perioada efectivă în care salariatul a desfășurat o anumită activitate [163, § 24].

Jurisprudența Curții Europene a Drepturilor Omului cu privire la același aspect stabilește că reclamantul poate pretinde încălcarea art. 1 al Protocolului nr. 1 doar în măsura în care decizia contestată se referă la proprietatea existentă, formată din active, inclusiv creanțe, cu privire la care solicitantul pretinde că el sau ea are cel puțin o speranță legitimă de a obține satisfacerea efectivă a dreptului său de proprietate [316].

Este bine cunoscut faptul că problema dezvoltării dreptului la muncă în Republica Moldova trebuie să fie abordată în corelație cu alte procese și fenomene istorice și luând în considerare legitățile și etapele istorice de dezvoltare a statului nostru. Investigațiile realizate în acest domeniu trebuie să fie subordonate anumitor principii, cum ar fi: evidențierea cadrului apariției și dezvoltării Constituției ca Lege fundamentală a statului; tratarea istorică a dreptului fundamental la muncă cu reliefaarea modificărilor, completărilor și trăsăturilor noi apărute.

Procesul de constituționalizare a dreptului la muncă atestă faptul că reflectarea acestui drept în actele normative ale statului sunt în strânsă concordanță cu regimul de guvernământ sau cu regimul politic al statului. În anumite perioade de dezvoltare a statului nostru dreptul la muncă era prevăzut de către legislator, dar nu era garantat, în altele, era garantat, dar nu era bine determinată procedura de realizare a acestuia [15, p. 85].

Suntem de acord cu opinia prevăzută de doctrina de specialitate potrivit căreia funcția statului ca partener social este o particularitate a statutului juridic al statului în ramura dreptului muncii, fapt ce distinge ramura dată de alte ramuri de drept [250, p. 76]. Conținutul acestei funcții este determinat de specificul relațiilor sociale, care fac obiectul ramurii dreptului muncii, de caracterul colectiv al muncii, de corelarea elementelor de egalitate a părților contractului de muncă cu necesitatea de a supune angajatul dispozițiilor angajatorului în cadrul procesului de muncă. În calitate de partener social, statul îndeplinește două funcții: coordonează acțiunile comune ale partenerilor sociali (ale angajaților și ale angajatorilor prin intermediul reprezentanților lor); organizează concilierea părților din cadrul relațiilor de muncă, contribuind la aplanarea conflictelor.

Prin urmare, sectorul raporturilor de drept constituțional în sfera muncii este destul de vast și multilateral, fapt explicat, în primul rând, prin premisele istorice ale apariției și dezvoltării

legislației muncii și formării ramurii autonome a dreptului muncii; în al doilea rând, prin scopurile și sarcinile pe care și le propune statul realizând reglementarea juridică a relațiilor de muncă: asigurarea echilibrului dintre interesele angajaților și ale angajatorilor în sfera muncii, stabilirea garanțiilor de stat ale dreptului la muncă și libertăților omului, crearea condițiilor favorabile de muncă, protecția drepturilor și intereselor angajaților și angajatorilor; în al treilea rând, prin necesitatea asigurării echității sociale pe calea participării în condiții de egalitate în drepturi a angajaților și angajatorilor la repartizarea produsului social – rezultat al muncii lor; în al patrulea rând, prin necesitatea asigurării cu mijloace juridice a păcii obștești și armoniei sociale, care pot fi atinse realizând principiile de parteneriat social, stipulate în normele legislației muncii [250, p. 77].

Dreptul la muncă și la protecția muncii sunt drepturi economice fundamentale de tradiție, reglementate de Constituția Republicii Moldova în art. 43 ca drepturi cu un conținut juridic complex. Se ridică problema de a ști dacă denumirea cea mai corectă de drept sau de libertate. Argumente solide pot fi invocate în favoarea fiecărei denumiri, mai ales că, dreptul și libertatea din punct de vedere al forței juridice nu se diferențiază.

Folosirea exprimării de drept la muncă este totuși mai semnificativă în privința conținutului acestui drept, conținut complex, pentru că invocă ideea existenței a unor obligații corelative libertății persoanei. De altfel, chiar Pactul internațional relative la drepturile economice, sociale și culturale, folosește exprimarea de drept la muncă și acest lucru nu este întâmplător, pentru ca acest Pact stabilește obligații clare în sarcina statelor semnatare [235, art. 6].

Din cele menționate mai sus, caracterul fundamental și complex al dreptului la muncă, ca drept economic ce permite titularului său sporirea bunăstării economice și sociale, este indiscutabil. Dar, unele reglementări naționale pun la îndoială nuanța respectivă. De exemplu, raporturile de serviciu se pot suspenda de către autoritatea publică în care funcționarul public activează, dacă acesta este arestat preventiv sau îi este aplicat arestul administrativ [189, art. 53 lit. a)], iar suspendarea raporturilor de serviciu se aprobă sau, după caz, se constată, prin actul administrativ al persoanei/organului care are competența legală de numire în funcție [53, art. 51] de asemenea în scopul asigurării ordinii stabilite de prezentul cod privind urmărirea penală, judecarea cauzei și executarea sentinței, organul de urmărire penală, procurorul, judecătorul de instrucție sau instanța, conform competenței, sunt în drept să aplice față de bănuțit, învinuit, inculpat alte măsuri procesuale de constrângere, cum ar fi: suspendarea provizorie [50, art. 197], iar suspendarea provizorie din funcție o decide administrația instituției în care activează bănuțitul, învinuitul, în condițiile legii, la demersul procurorului care conduce, sau, după caz, efectuează nemijlocit urmărirea penală [58, art. 200]; contractul individual de muncă se suspendă în

circumstanțe ce nu depind de voința părților în caz de trimitere în instanța de judecată a dosarului penal privind comiterea de către salariat a unei infracțiuni incompatibile cu munca prestată, până la rămânerea definitivă a hotărârii judecătorești [53, art. 76].

Astfel, reieșind din reglementările Pactului internațional cu privire la drepturile economice, sociale și culturale, menționat de mai sus, care prevede: „sarcina statelor semnatare este să acționeze, atât prin propriul său efort, cât și prin asistență și cooperare internațională, în special pe plan economic și tehnic, folosind la maximum resursele sale disponibile, pentru ca exercitarea deplină a drepturilor recunoscute în prezentul Pact să fie asigurată progresiv prin toate mijloacele adecvate, inclusiv prin adoptarea de măsuri legislative” [235, art. 2], precum și din reglementările constituționale a Republicii Moldova stabilesc că în Republica Moldova nu pot fi adoptate legi care ar suprima sau ar diminua drepturile și libertățile fundamentale ale omului și cetățeanului [79, art. 54] și că orice persoană are dreptul la satisfacție efectivă din partea instanțelor judecătorești competente împotriva actelor care violează drepturile, libertățile și interesele sale legitime [79, art. 20] considerăm a fi oportun inițiativa de *lege ferenda* ca ***suspendarea raporturilor de serviciu în circumstanțe ce nu depind de voința părților contractului individual de muncă prin trimiterea în instanța de judecată a dosarului penal privind comiterea de către salariat a unei infracțiuni incompatibile cu munca prestată sau suspendarea provizorie din funcție să nu fie decisă de angajator sau de administrația instituției în care activează bănuitul, învinuitul, în condițiile legii, dar unicul subiect abilitat cu acest drept să fie instanța de judecată.***

O altă normă națională ce contravine caracterului fundamental al dreptului la muncă, după părerea noastră, este și prevederea că „în cazul alegerii în funcție electivă, polițistul este eliberat din serviciu, dacă legislația nu stabilește altfel” [198, art. 60]. De menționat că norma de mai sus contravine și unor serii de reglementări naționale și anume: contractul individual de muncă se suspendă din inițiativa salariatului în caz de ocupare a unei funcții electivă în autoritățile publice [53, art. 78]; raporturile de serviciu se suspendă în următoarele circumstanțe ce nu depind de voința părților: alegere sau numire într-o funcție de demnitate publică pentru perioada respectivă... [185, art. 52]. Reglementarea de mai sus, din punct de vedere al ipotezei normei de drept, se referă la situații ce țin de dreptul de protecție a polițistului din partea statului și este aranjat textual în capitolul VI al legii respective [198], care se intitulează „Protecția juridică și socială a polițistului”, și reprezintă un spectru specific de raporturi juridice ce nu se referă la încetarea serviciului în Poliție și a contractului individual de muncă, dar raporturi ce țin de protecția juridică și socială a polițistului. În același context nu putem să nu enunțăm și prevederea constituțională precum că în Republica Moldova nu pot fi adoptate legi care ar

suprima sau ar diminua drepturile și libertățile fundamentale ale omului și cetățeanului [79, art. 54], iar la enumerarea situațiilor când exercițiul drepturilor și libertăților ar putea fi supus unor anumitor restrângeri, cazul discutat nu-și găsește oglindire.

În această ordine de idei, venim cu inițiativa de *lege ferenda de excludere a expresiei „în cazul alegerii în funcție electivă, polițistul este eliberat din serviciu, dacă legislația nu stabilește altfel” din conținutul Legii nr. 320 din 27.12.2012 cu privire la activitatea Poliției și statutul polițistului.*

Libertatea alegerii profesiei și libertatea alegerii locului de muncă intră și ele în conținutul dreptului la muncă. Acestea sunt libertăți fundamentale, ele fiind, pe un plan mai general, exprimări ale libertății persoanei, ca drept natural. Constituția, consacrand aceste libertăți dă fiecărui om posibilitatea de a-si alege profesia și desigur de a-și alege locul de muncă. Asemenea alegeri sunt în general determinate de aptitudini, dorințe, anumite coordonate de ordin economic și desigur de voința celor interesați. Problema este, evident, mult mai complexă și mai complicată, atât în teorie cât și în practică, toate aspectele fiind de domeniul legii. Mai mult, într-o societate care funcționează pe principii economice, sociale și morale sănătoase, ocuparea locului de muncă se face pe criteriul competenței, aceasta asigurând eficiență și bunăstare. Statul trebuie să-și manifeste eficient caracterul sau social în realizarea acestor componente ale dreptului la muncă.

Protecția muncii reprezintă un sistem de măsuri și mijloace social economice, organizatorice, tehnice, curative și profilactice care acționează în baza actelor legislative și a altor acte normative și care asigură securitatea angajatului, păstrarea sănătății și menținerea capacității lui de lucru în procesul muncii [26, p. 246].

Reieșind din prevederile comentariului Constituției Republicii Moldova [80, p. 176], îndeosebi a art. 43 corelația dintre dreptul la muncă și asistența socială a muncii se exprimă prin protecția socială a muncii, în diverse componente ale sale, enunțate de textul constituțional și clasificate după cum urmează:

1. Protecția muncii, noțiune generală – măsurile ce se iau întru asigurarea acesteia sunt enumerate în textul constituțional și stabilite detaliat în Titlul IX din Codul muncii;

2. Securitatea și igiena muncii, ale căror aspecte generale sunt reglementate de o serie de articole din Codul muncii, de Legea nr. 186-XVI din 10.07.2008 privind securitatea și sănătatea în muncă, de prevederi ale actelor normative ce se referă la profilaxia bolilor și prevenirea accidentelor, de instrucțiuni și regulamente ministeriale, precum și de actele de uz intern ale unităților economice;

3. Instituirea unui salariu minim garantat pe economie, măsură care presupune stabilirea unui quantum precis al salariului minim, sub a cărui limită nu poate fi redusă retribuirea salariatului. Legea nr. 1432-XIV din 28.12.2000 privind modul de stabilire și reexaminare a salariului minim stipulează că salariul minim reprezintă „mărimea minimă a retribuirii, în lei, stabilită de către stat pentru o muncă simplă, necalificată, sub nivelul căreia patronul nu este în drept să plătească pentru norma de muncă, pe lună sau pe oră, îndeplinită de angajat” [195]. Iar plata drepturilor salariale poate fi pretinsă doar pentru perioada efectivă în care salariatul a desfășurat o anumită activitate [160, paragraful 101].

Pe plan internațional instituirea unui salariu minim garantat pe economie este consecința dreptului unui standard de viață decent introdus de Declarația Universală a Drepturilor Omului [138, art. 25] și de Convenția Internațională privind Drepturile Economice, Sociale și Culturale [235, art. 11]. În ce privește dreptul la muncă, standardul decent de viață poate fi îndeplinit numai în condițiile existentei unei remunerații care să asigure lucrătorului și familiei sale, în schimbul muncii depuse, acoperirea tuturor condițiilor (minime) acceptabile de viață socială, culturală, educație, sănătate și dezvoltare profesională – standard care poate fi garantat doar prin dezvoltarea unor mecanisme care să asigure lucrătorului un salariu minim.

Organizația Internațională a Muncii a stabilit că un salariu minim nu trebuie stabilit doar la nivelul de subzistență și ca metodologia de stabilire a standardului de venit pentru fiecare tip de locuință (familie) din fiecare țară trebuie să se bazeze pe date statistice clare.

Reieșind din cele relatate mai sus precum și din prevederile Codului Muncii al Republicii Moldova [53, Titlul V] care menționează că, quantumul salariului minim este obligatoriu pentru toți angajatorii, persoane juridice sau fizice, care utilizează munca salariată, indiferent de tipul de proprietate și forma juridică de organizare și că quantumul minim garantat al salariului în sectorul real se reexaminează anual, în funcție de creșterea sumară anuală a indicelui prețurilor de consum și a ratei de creștere a productivității muncii la nivel național, ar fi bine ca salariul minim pe economie să asigure lucrătorului și familiei sale, în schimbul muncii depuse, acoperirea tuturor condițiilor (minime) acceptabile de viață socială, culturală, educație, sănătate și dezvoltare profesională, lucru care pare a fi practic imposibil în Republica Moldova din motiv că însăși coșul minim (instituție ce exprimă situația când o familie obținând venituri minime necesare își menține sănătatea și eficiența fizică a membrilor săi) pe economie, și care este depășit net de către acesta. Aici, *considerăm oportun inițiativa de lege ferenda ca salariul minim garantat de stat să corespundă cel puțin coșului minim de consum* [15, p. 90];

4. Repausul săptămânal – formă principală a timpului de odihnă la care are dreptul orice salariat. Acest timp este acordat în conformitate cu art. 109 din Codul muncii și constituie 2 zile consecutive, de regulă, sâmbăta și duminica;

5. Concediul de odihnă plătit, acordat anual tuturor salariaților. Conform art. 117 din Codul muncii, pentru perioada concediului de odihnă anual, salariatul beneficiază de o indemnizație de concediu care nu poate fi mai mică decât valoarea salariului mediu lunar pentru perioada respectivă. Art. 113 din Codul muncii stabilește că tuturor salariaților li se acordă anual un concediu de odihnă plătit, cu o durată minimă de 28 de zile calendaristice, cu excepția zilelor de sărbătoare nelucrătoare, iar pentru salariații din unele ramuri ale economiei naționale (învățământ, ocrotirea sănătății, serviciul public etc.), prin lege organică, se poate stabili o altă durată a concediului de odihnă anual (calculată în zile calendaristice);

6. Prestarea muncii în condiții grele, prin care se înțelege prestarea: muncii grele, adică a muncii care, din punct de vedere al procesului tehnologic și de fabricare, presupune existența și aplicarea unor capacități fizice deosebite; muncii în condiții nefavorabile, adică a muncii prestate în condiții nefavorabile sănătății și integrității corporale a persoanei;

7. Alte situații specifice, ultima prevedere din alin. (2), prin care se determină și se realizează deschiderea pentru noi reglementări, care să asigure cât mai plener și eficient protecția socială a muncii. Cu alte cuvinte, se poate spune că textul constituțional garantează un minim obligatoriu de măsuri de protecție, legiuitorul fiind în drept să stabilească și alte măsuri de acest gen, în funcție de condițiile și de specificul muncii în diverse domenii.

Cu privire la durata zilei de muncă, aceasta își găsește și ea reglementare reieșind din prevederile aliniatului (3) a art. 43 al Constituției Republicii Moldova, care stabilește ca durata săptămânii de muncă este de cel mult 40 de ore, iar conform prevederilor Codului Muncii a Republicii Moldova repartizarea timpului de muncă în cadrul săptămânii este, de regulă, uniformă și constituie 8 ore pe zi, timp de 5 zile, cu două zile de repaus [53, art. 98].

În mod firesc prin Constituția Republicii Moldova trebuie stabilit timpul de muncă, adică acea perioadă de timp dintr-o zi în care salariatul are îndatorirea să presteze munca la care s-a angajat prin contractul de muncă. În stabilirea unui asemenea lucru s-au avut în vedere mai multe aspecte. Mai întâi ca, tradițional legislațiile multor state au consacrat o durată maximă a zilei de lucru de 8 ore. Această durată este în firescul vieții umane, este normală, pentru că permite ca celelalte 16 ore din 24 posibile să fie folosite pentru odihnă, recreare, alte ocupații casnice, culturale, științifice, potrivit dorințelor și preferințelor fiecăruia.

Reieșind din prevederile constituționale a Republicii Moldova care stipulează că dispozițiile constituționale privind drepturile și libertățile omului se interpretează și se aplică în

concordanță cu Declarația Universală a Drepturilor Omului, cu pactele și cu celelalte tratate la care Republica Moldova este parte, iar dacă există neconcordanțe între pactele și tratatele privitoare la drepturile fundamentale ale omului la care Republica Moldova este parte și legile ei interne, prioritate au reglementările internaționale [79, art. 4] și că Republica Moldova se obligă să respecte Carta Organizației Națiunilor Unite și tratatele la care este parte, să-și bazeze relațiile cu alte state pe principiile și normele unanim recunoscute ale dreptului internațional, iar intrarea în vigoare a unui tratat internațional conținând dispoziții contrare Constituției va trebui precedată de o revizuire a acesteia [79, art. 8], precum și din prevederile practicii Curții Europene [310], care consideră că timpul petrecut pe drum de acasă spre serviciu și de la muncă spre acasă ar trebui să fie considerat timp efectiv de muncă și acest lucru ar trebui să fie stabilit prin lege, considerăm oportun de a elabora o *lege ferenda* precum că ***timpul pe care un angajat (muncitor) fără punct fix de lucru, cum ar fi electricienii, instalatorii, reprezentanții de vânzări etc. îl petrece pe drum de acasă spre serviciu și de la muncă spre acasă să fie inclus în programul de lucru, ceea ce ar contribui la eficacitatea muncii acestuia*** [15, p. 91].

Sub aspectul stabilirii unei durate mai reduse a zilei de muncă (sau săptămânii) putem conchide că aceasta este legală și posibilă. Aceasta explică formularea cel mult 8 ore. Aici se stabilește doar limita maximă. Desfășurarea, tot normală, a unor activități implică anumite prelungiri ale programului de lucru dintr-o zi (transporturile pe rute lungi). Ar fi absurd ca un salariat să oprească activitatea la împlinirea celor 8 ore de lucru (un pilot care dirijează un avion de curse) și acest lucru exprimă formularea expresiei în medie 8 ore. Aceasta implică obligația pentru cel care angajează și pentru salariat de a stabili un program de lucru, în funcție de natura muncii, care să realizeze regula celor 8 ore, fie la nivelul săptămânii de lucru, fie la nivelul altei perioade convenite.

Am explicat că dreptul la muncă implică libertatea alegerii profesiei precum și libertatea alegerii locului de muncă și din punct de vedere juridic el nu este o obligație. Mai mult, dreptul la muncă este, sub anumit aspect, o expresie a libertății și a personalității umane, în complexitatea dimensiunilor lor juridice. Așa văzute lucrurile, este firesc că o persoană are dreptul la muncă, dar nu poate fi obligată să desfășoare o muncă pe care nu și-a ales-o (sau nu a acceptat-o liber) sau să muncească într-un loc de muncă pe care nu l-a ales sau acceptat liber.

Constituția Republicii Moldova a receptat dispozițiile Pactului internațional interzicând munca forțată și stabilind totodată prin art. 44 ce nu constituie munca forțată. Astfel nu constituie muncă forțată serviciul cu caracter militar sau activitățile desfășurate în locul acestuia de cei care, potrivit legii, nu satisfac serviciul militar obligatoriu. De asemenea, nu constituie muncă forțată, munca unei persoane condamnate, prestată în condiții normale, în perioada de detenție

sau de libertate condiționată. În legătură cu aceste prevederi constituționale trebuie de menționat că ele se referă la persoanele și situațiile stabilite prin hotărâre judecătorească definitivă.

Împărtășim tezele precum că dreptul la muncă este un drept fundamental complex care ar fi de neconceput, dacă nu ar implica libertatea alegerii profesiei, a locului de muncă. Cu alte cuvinte, din punct de vedere juridic, dreptul la muncă nu poate fi și o obligație, iar sub un anumit aspect, el ar putea fi considerat expresie a libertății personalității umane. Aceste considerații au fost exprimate laconic în art. 44 alin. (1), conform căruia munca forțată este interzisă. Libertatea muncii și interzicerea muncii forțate sunt prevăzute expres de Codul muncii (art. 5, 7), care definește prin muncă forțată (obligatorie) orice muncă sau serviciu impus unei persoane sub amenințare sau fără consimțământul acesteia. Art. 7 al Codului muncii mai stipulează că se interzice folosirea sub orice formă a muncii forțate (obligatorii), și anume: ca mijloc de influență politică sau educațională ori în calitate de pedeapsă pentru susținerea sau exprimarea unor opinii politice ori convingeri contrare sistemului politic, social sau economic existent; ca metodă de mobilizare și utilizare a forței de muncă în scopuri economice; ca mijloc de menținere a disciplinei de muncă; ca mijloc de pedeapsă pentru participare la grevă; ca mijloc de discriminare pe criterii de apartenență socială, națională, religioasă sau rasială. În categoria muncă forțată (obligatorie) mai sunt incluse: încălcarea termenelor stabilite de plată a salariului sau achitarea parțială a acestuia; cerința angajatorului față de salariat de a-și îndeplini obligațiile de muncă în lipsa unor sisteme de protecție colectivă sau individuală ori în cazul în care îndeplinirea lucrării cerute poate pune în pericol viața sau sănătatea salariatului [80, p. 179].

Interzicând munca forțată, Constituția a stabilit anumite munci ce trebuie îndeplinite și se îndeplinesc, deși nu există un acord deplin al subiectului care le va presta. Astfel, art. 44 alin. (2) stabilește că nu constituie muncă forțată: 1) serviciul cu caracter militar sau activitățile desfășurate în locul acestuia; 2) munca unei persoane condamnate; 3) prestațiile impuse în situația creată de calamități ori de alt pericol.

1. Serviciul cu caracter militar sau activitățile desfășurate în locul acestuia de cei care, potrivit legii, nu satisfac serviciul militar obligatoriu. Acest textul vizează două categorii de subiecți: a) persoanele care satisfac serviciul militar obligatoriu. Teoria și practica de interpretare și aplicare a reglementărilor internaționale au permis să se configureze principiul, conform căruia toate muncile care se realizează în cadrul serviciului militar obligatoriu au un caracter pur militar; b) persoanele care, în locul serviciului militar, desfășoară alte activități ca serviciul de alternativă;

2. Munca unei persoane condamnate, prestată în condiții normale, în perioada de detenție sau de libertate condiționată. Referindu-se, în esență, la modalitățile de executare a unor

pedepse, textul constituțional prevede prestarea muncii de către două categorii de condamnați: persoane care prestează muncă în perioada de detenție și persoane care prestează muncă în stare de libertate condiționată;

3. Prestațiile impuse în situația creată de calamități ori de alt pericol, precum și cele care fac parte din obligațiile civile normale stabilite de lege. Acest text are semnificație dublă, după tipurile de muncă: munca prestată în situații excepționale (de calamități sau de alt pericol); munca ce face parte din obligațiile civile normale (se referă, în principal, la activitatea pompierilor, colaboratorilor din organele protecției civile, funcționarilor, care prestează ore suplimentare de muncă). La categoria de prestații care fac parte din obligațiile civile normale pot fi atribuite și activitățile prin care se îndeplinește obligația legală de a întreține părinții și copiii [79, art. 48], de acordare de ajutor unui bolnav sau unei persoane aflate în primejdie ș. a.

Protecția socială a muncii de asemenea este un domeniu complex și de majoră importanță. Este exprimată aici corelația strânsă între dreptul la muncă și asistență socială a muncii. Dreptul la protecția socială pe care o au salariații include aspecte clar formulate în textul constituțional și care vor forma obiectul legilor din acest domeniu.

Cu privire reglementările constituționale privind securitatea și sănătatea la locul de muncă, putem generaliza că acestea pot fi rezumate la următoarele teze:

- se impune obligația patronului să facă o evaluare a riscurilor ce ar putea afecta sănătatea și securitatea la locul de muncă, să-și ia toate asigurările că angajații sunt bine informați și instruiți corespunzător cu privire la problemele de sănătate și securitate;

- patronii trebuie să-i consulte pe lucrători și/sau pe reprezentanții acestora și să le permită participarea în cadrul tuturor problemelor ce privesc securitatea și sănătatea în muncă;

- angajatorul trebuie să asigure ca fiecare lucrător să beneficieze de o pregătire suficientă și adecvată în privința securității și sănătății, îndeosebi sub forma informării și instrucțiunilor, cu ocazia angajării sale, unei mutări sau a unei schimbări de funcție, introducerii sau schimbării echipamentului de lucru, introducerii unei tehnologii și focalizată specific pe postul său de muncă sau pe funcția sa. Această pregătire trebuie să fie adaptată la evoluția riscurilor și la apariția unor noi riscuri și să fie repetată periodic dacă este necesar;

- fiecărui lucrător îi revine responsabilitatea de a se îngriji, potrivit posibilităților sale, de propria securitate și sănătate, precum și de cea a altor persoane în cauză ca urmare a actelor sale sau a omisiunilor sale în muncă, în conformitate cu propria pregătire și cu instrucțiunile patronului său. În special, lucrătorul este obligat: să utilizeze corect mașinile, aparatele, instrumentele, substanțele periculoase, echipamentele de transport și celelalte utilaje; să utilizeze corect echipamentul individual de protecție pus la dispoziție și, după utilizare, să-l pună la locul

său; să nu scoată din funcționare, să schimbe sau să deplaseze în mod arbitrar dispozitivele de securitate aferente în special mașinilor, aparatelor, instrumentelor, instalațiilor și clădirilor și să utilizeze corect astfel de dispozitive de securitate; să semnaleze imediat angajatorului și/sau lucrătorilor care au o funcție specifică în materie de protecție a securității și sănătății lucrătorilor orice situație de muncă în privința căreia aceștia au un motiv rezonabil să considere că prezintă un pericol deosebit și iminent pentru securitate și sănătate, precum și orice defecțiune constatată în sistemele de protecție etc.

După elucidarea reglementărilor juridice a dreptului la muncă și la protecția muncii în Republica Moldova nu putem să nu remarcăm conținutul reglementărilor constituționale internaționale vizavi de aceste drepturi economice fundamentale ale omului.

Vom purcede cu analiza factorilor de apariție a dreptului la muncă în Franța, deoarece anume națiunea franceză reprezintă, pe bună dreptate, germenele de baza a democrației moderne. Marea revoluție franceză din 1789 a declanșat mecanismul de evidențiere a libertății individului, egalității și fraternității ființelor umane, fapt ce a provocat reîmprospătarea reglementărilor constituționale în majoritatea statele lumii.

Declarația franceză a dezvoltat Lista libertăților și drepturilor omului din 29 mai 1793, la care s-a adăugat o serie de drepturi fundamentale din generația a doua, social–economice: dreptul la muncă, libertatea sindicală, dreptul la învățătură, la asigurarea materială, pentru caz de boală, bătrânețe și invaliditate, drepturile speciale ale femeilor, copiilor, adolescenților sau handicapaților etc. [132, p. 16].

Specific pentru dreptul muncii din Franța este faptul că acesta nu a confirmat o continuitate istorică puternică, ba din contra, primele acte ale revoluției conținând un caracter antimuncitoresc bine pronunțat, iar din primele reglementări din dreptul muncii fiind legea lui Chaplie, adoptată în 1791, și direcționată nu numai împotriva corporațiilor de tip medieval, dar și împotriva asociațiilor muncitorești. Legea interzicea asocierea muncitorilor ce practicau aceeași profesie, declara drept nelegitime grevele și chiar convocarea adunărilor muncitorești, ce aveau drept scop discutarea condițiilor de muncă [247, p. 113]. Legea lui Chaplie și interdicțiile penale au devenit un obstacol serios în formarea organizațiilor sindicale.

O remarcabilă personalitate istorică, Napoleon al III-lea, beneficiind de faptul că țăranii erau nemulțumiți de regimul instalat de a II-a Republică (1848) și, fiind susținut de militari, în urma unei lovituri de stat a abrogat în 1861 Legea lui Chaplie, legiferând sindicatele și grevele, cu condiția ca aceștia să nu practice acțiuni ilegale.

Constituția federală a Elveției din 29 mai 1874 reglementează printre alte libertăți garantate de Constituție, în art.45: libertatea conștiinței, libertatea exercitării cultelor, libertatea presei, dreptul de asociere, dreptul de petiționare și dreptul la muncă [145, p. 287].

A doua jumătate a secolului al XIX-lea, este remarcată de mișcări sociale tot mai largi, pe întregul teritoriu al Europei, întru emancipare economică a păturilor defavorizate ale societății, sprijinite pe plan ideologic de cele două Internaționale Socialiste. Astfel, sub presiunea mișcărilor muncitorești, guvernanții europeni încep să facă tot mai multe concesii economice și sociale clasei muncitoare sub forma de acceptări a revendicărilor sindicale ale acestora.

Constituția Franței stabilește că fiecare are îndatorirea de a munci și dreptul de a obține un serviciu [274, p. 113], nuanță, ce confirmă faptul, că după războiul mondial, sub influența progresului economic și a diversificării generale a activităților economice de stat și particulare în unele state europene sunt proclamate anumite drepturi economice și sociale ca: dreptul de muncă, la salarizare corespunzătoare, la concediu, la securitatea muncii, la egalitatea socială, libertatea și asocierea sindicală, dreptul la grevă, dreptul la pensie etc., în acest fel democrației politice i s-au asociat democrația economică și socială.

E interesant de evidențiat că enunțul socialist, de mai sus, al primatului drepturilor economice în statele de democrație populară a fost totuși depășit și astfel în unele state care ferm le afirmă se fac modificările de vigoare. Astfel, Constituția Federației Ruse din 12 decembrie 1993, în art.37, stabilește că „munca este liberă și fiecare are dreptul liber să-și aleagă activitatea și profesia” [60, art. 37].

Art. 9 din Legea fundamentală a Republicii Federale Germania din 23 mai 1949 prevede: „Toți germanii au dreptul să-și aleagă în mod liber profesiunea, locul de muncă și locul de instruire”. Nimeni nu poate fi constrâns la o muncă determinată decât în cadrul unei obligații generale de prestare a unui serviciu tradițional cu caracter public, egal pentru toți. Munca forțată nu este permisă decât ca urmare a unei pedepse privative de libertate pronunțate pe cale judiciară [274, p. 111].

La 1 ianuarie 1948 a intrat în vigoare Constituția Republicii Italiene, care a declarat Italia republică democratică, întemeiată pe principiul muncii. Astfel, în art. 40 se menționează că dreptul la grevă se realizează numai în limitele legii ce reglementează acest drept [274, p. 55]. Statul trebuie să tindă ca toți oamenii să fie încadrați în activitate cinstită și utilă ce merită a fi recompensată și să nu admită condiții, sub nici o formă, ce ar încălca libertatea sau demnitatea omului sau să reducă munca la un simplu obiect de comerț. Statul garantează dreptul alegerii libere a muncii.

Constituțiile postbelice ale unor state proclamă, de asemenea, dreptul la remunerare egală pentru muncă egală și dreptul la odihnă, care, uneori, este apreciat ca o continuare organică a dreptului la muncă. O expresie mai clară a acestei teze o găsim în Constituția Italiei, care stipulează că „muncitorul beneficiază de dreptul la recompensă, corespunzătoare cantității și calității muncii lui și suficientă pentru asigurarea lui și a familiei sale, a existenței decente și libere... Muncitorul beneficiază de dreptul la odihnă în fiecare săptămână și la un concediu anual remunerat; el nu poate renunța la acestea” [274, p. 54].

Art. 35 din Constituția Spaniei din 27 decembrie 1978 stabilește că toți spaniolii au îndatorirea de a munci și dreptul la muncă [274, p. 78]. Art. 27 din Constituția Japoniei din 3 mai 1947 prevede că toate persoanele au dreptul și își asumă obligația de a munci [274, p. 330], care a și fost promulgată la 3 noiembrie 1946.

La 15 septembrie 1954, în Beijing, a fost adoptată prima Constituție democratică din istoria Chinei, conform căreia statul era unul al democrației populare, condus de clasa muncitoare și bazat pe uniunea muncitorilor și țăranilor [6, p. 52]. Se construiau întreprinderi mari, care angajau un număr impunător de salariații. Totuși credem că repartitia egalitară în comune a condus la diminuarea productivității muncii și a producției agricole. Are loc o irosire zădarnică a resurselor materiale, financiare, de forță de muncă umană.

În 1982 e adoptată o nouă constituție, conform căreia Republica Populară Chineză este un stat socialist de dictatură democratică populară, condusă de clasa muncitoare pe baza alianței dintre muncitori și țărani [274, p. 338]. Constituția prevede dezvoltarea formelor de gospodărie privată la orașe și sate. Muncitorii ce participă la diferite organizații economice au dreptul de folosință, de posedare a unor lucruri și terenuri [274, p. 339]. Declararea drepturilor muncitorești prin Constituția din 1982, spre deosebire de Constituția din 1954, este o garanție a realizării dreptului la muncă în societatea chineză.

Constituția Republicii Populare Bangladesh prevede că „munca este dreptul, obligațiunea și cauza de onoare a fiecărui cetățean capabil să muncească și fiecare este remunerat după munca sa conform principiului: de la fiecare după capacități, fiecăruia după muncă” [6, p. 52]. În Constituțiile unor state dreptul la muncă este proclamat doar ca un deziderat sau un scop la care tinde statul. Astfel, în art.56 din Constituția Republicii Costa Rica se stipulează că munca este un drept al omului și o obligațiune a lui față de societate [6, p. 53].

Suficient de detaliat, drepturile social-economice ale muncitorilor sunt reglementate în Titlul II al Constituției Republicii Federale Brazilia din anul 1988 [274, p. 204] care proclamă și garantează dreptul la muncă, dreptul la odihnă, la recompensă echitabilă, fiind declarată și obligația mai mult morală față de societate de a munci [274, p. 210].

Generalizând asupra celor relatate supra, susținem că dreptul la muncă și la protecția muncii sunt drepturi fundamentale complexe ale omului ce îmbrăca atât forma absolută, fiind considerate ca activități conștiente îndreptată spre satisfacerea trebuințelor personale ale omului, cât și forma relativă, fiind limitate în exercitarea sa de anumite norme precum cele din situațiile: contractele individuale de muncă ale directorilor instituțiilor de învățământ publice, cu excepția celor de învățământ superior, de la numirea cărora în funcție au trecut mai mult de 5 ani încetează de drept [162]; contractul individual de muncă încheiat cu cadrele didactice, pe lângă temeiurile generale prevăzute de Codul Muncii, poate înceta și la stabilirea pensiei pentru limita de vârstă [160]; rămân a fi perfect valabile chiar dacă intervenția statului într-un contract individual de muncă ar împiedica exercitarea dreptului respectiv.

De asemenea e important de relevat că dezvoltarea dreptului la muncă pe parcursul istorice a fost un proces continuu, și a evoluat de la ideea de proclamare până la ideea de garantare a acesteia prin actele de vocație universală. Dacă e să vorbim exhaustiv, dispozițiile privind dreptul la muncă se deosebesc de la un stat la altul doar prin modul și forma de garantare, unele garantând dreptul la muncă, altele instituind și obligația de munci.

3.2. Reglementarea juridică a dreptului la proprietate privată

La începuturile organizării existenței omului ca ființă socială însușirile premiselor asigurării traiului său apărea ca o condiție ferească, ulterior însă, dezvoltarea vieții sociale a impus ordonarea relațiilor între oameni. Realizată mai întâi la nivelul unor comunități teritoriale restrânse, treptat s-a ajuns la formarea de colectivități destul de mari, unite prin diferite scopuri, pentru ca la un moment dat, oamenii să se organizeze în state. Ca entități organizate, primele formațiuni statale au edictat norme juridice care au avut în vedere și raporturile de proprietate [34, p. 33].

Înainte de a fi un drept, proprietatea este o realitate socială și economică. Asumarea calității de stăpân al unui lucru, dispunerea de aceasta după bunul său plac, pentru satisfacerea nevoilor proprii, afirmarea acestor prerogative față de terți, cărora li s-a pretins să le recunoască și să le respecte, s-au născut înaintea dreptului [4, p. 36].

Deci, proprietatea este un fenomen social care pe parcursul istoriei a precăutat atenția specialiștilor din domeniul dreptului și nu numai dat fiind faptul că ea s-a dezvoltat în mod diferit și în cadrul nor relații sociale cu totul diferite în fiecare epocă de dezvoltare a societății [166, p. 7].

Dreptul de proprietate, indiferent de epoca istorică, a coexistat cu apropierea privată a bunurilor care niciodată nu a putut fi distrusă chiar dacă în timp raportul dintre aceste forme a fost variabil [254, p. 94].

Pe plan național dreptul de proprietate este reglementat de o serie vastă de norme juridice fapt ce confirmă importanța și complexitatea acestei instituții pentru sistemul de drept al Republicii Moldova [10, p. 284]. Astfel, dreptul de proprietate este prevăzut în primul rând de norme constituționale care consfințesc principiile fundamentale ale reglementării relațiilor de proprietate, de norme administrative și civile în materie de dobândire și de încetare a dreptului de proprietate; de norme civile în materia stabilirii caracterului și conținutului și limitele împuternicirilor proprietarului; de norme penale și administrative, norme ce apără acest drept.

Constituția prevede următoarele reglementări cu privire la dreptul de proprietate: „Proprietate este publică și privată. Ea se constituie din bunuri materiale și intelectuale“ [79, art. 9]; „Dreptul de proprietate privată precum și creanțele statului sunt garantate. Nimeni nu poate fi expropriat decât pentru o cauză de utilitate publică, stabilită potrivit legii, cu dreaptă și prealabilă despăgubire. Averea dobândită licit nu poate fi confiscată. Caracterul licit al dobândirii se prezumă” [79, art. 46]; „Statul ocrotește proprietatea. Statul garantează realizarea dreptului de proprietate în formele solicitate de titular, dacă acestea nu vin în contradicție cu interesele societății” [79, art. 127]; „Statul creează condiții necesare pentru dezvoltarea tuturor tipurilor de proprietate” [167].

Până în prezent, atât legislația Republicii Moldova, cât și literatura de specialitate nu prevede o concepție unanimă privind definirea dreptului de proprietate [10, p. 284]. Astfel atât în Constituția Republicii Moldova, cât și în Codul civil al Republicii Moldova se stipulează că proprietarul are drept de posesiune, de folosință și de dispoziție asupra bunului [80, p. 183], precum și din Legea cu privire la proprietate [191] putem evidenția doar împuternicirile proprietarului, fără menționarea a unei definiții a acestui drept.

Daca am încerca să definim dreptul de proprietate punând accentul numai pe enumerarea exhaustivă a împuternicirilor proprietarului, așa cum a procedat legiuitorul în Republica Moldova [54, art. 315] cât și în alte state, evident vom avea o definiție incompletă a dreptului de proprietate deoarece împuternicirile proprietarului pot fi exercitate și de alte persoane. Astfel, spre exemplu conform legislației în vigoare, arendașul are dreptul de a poseda bunul arendat și a se folosi de el, iar în unele cazuri poate chiar săvârși acte de dispoziție, cum ar fi subarendarea. Deosebiriile dintre atributele posesiune, folosință și dispoziție ce aparțin proprietarului și atributele posesie, folosință și chiar dispoziție ce aparțin arendașului constau în

faptul că atribuțiile proprietarului sunt stabilite numai de lege, iar ale arendașului sunt stabilite atât de lege, cât și de voința proprietarului [29, p. 49].

Prin urmare, împuternicirile proprietarului sunt cele mai vaste. Acțiunile celorlalte persoane asupra bunurilor pe care le dețin fără drept de proprietate depind, pe de o parte, de prevederile legii, pe de altă, și de voința proprietarului. Astfel, arendașul posedă, folosește și dispune de bunurile arendate conformându-se atât prevederilor legale, cât și voinței proprietarului, expuse în contractul de arendă. Similare sunt și împuternicirile ale altor titulari de drepturi reale.

Definiția cu toate elementele depline ale dreptului de proprietate o putem găsi în Hotărârea Curții Constituționale nr. 110 din 25.01.1996 [168], cu modificările operate prin Hotărârea nr. 183 din 1.02.1996 [155], care definește dreptul de proprietate ca dreptul persoanelor fizice, juridice, al statului sau al unităților administrativ-teritoriale asupra unor bunuri mobile sau imobile, exercitând asupra lor atributele dreptului de proprietate (posesiunea, folosința și dispoziția) în mod exclusiv și perpetuu, prin putere proprie și în interes propriu, în condițiile legii.

Din conținutul Codului Civil al Republicii Moldova [54, art. 315], al Hotărârii Curții Constituționale nr. 110 din 25.01.1996 cu modificările operate prin Hotărârea nr. 183 din 1.02.1996 [155] și ținând cont de opiniile expuse în literatura de specialitate [242, p. 125], s-ar evidenția următoarele caractere juridice ale dreptului de proprietate: caracterul absolut, caracterul exclusiv, caracterul perpetuu.

Cu privire la caracterul absolut al dreptului de proprietate nu am fi de acord, dat fiind faptul că, drepturile absolute sunt cele cu privire la care în Constituție sau în alte acte internaționale nu se prevăd excepții sau posibilități de derogare de la respectarea lor, excepțiile [79, art. 54] fiind expres prevăzute de legiuitor, iar dreptul de proprietate, după natura sa, este supus mai multor limitări din partea statului, despre care vom și menționa puțin mai jos.

Caracterul exclusiv al dreptului de proprietate decurge din Hotărârea Curții Constituționale [155] care prevede că proprietarul exercită asupra bunurilor sale atributele dreptului de proprietate (posesiunea, folosința și dispoziția) în mod exclusiv și perpetuu, prin putere proprie și în interes propriu, în condițiile legii [16, p. 232]. Bazându-ne și pe prevederile acestei hotărâri, putem afirma: caracterul exclusiv al dreptului de proprietate permite titularului să facă ceea ce vrea cu bunul său, în limitele prevăzute de lege. Astfel, proprietarul, în exclusivitate, posedă, folosește și dispune în *plena potestas* aceste atribute. În virtutea puterii exclusive oferite de legiuitor, proprietarul poate face asupra bunurilor sale orice act, cu condiția ca el să nu contravină legii și să nu dăuneze sănătății oamenilor și mediului, precum și să nu aducă atingere drepturilor unor alte persoane. În exercitarea împuternicirilor, toate celelalte

persoane sunt înlăturate, ele având doar obligația de a nu împiedica exercitarea dreptului de proprietate. Acest caracter nu împiedică existența unor situații în care atributele dreptului de proprietate se exercită împreună, de două sau de mai multe persoane [16, p. 232].

Prin urmare, caracterul exclusiv face ca proprietarul, indiferent de faptul că este persoană fizică sau juridică, să aibă monopolul posesiei, folosinței și dispoziției cu privire la bunul care formează obiectul dreptului de proprietate. El poate exercita singur aceste atribute, fără intervenția altei persoane. Într-o altă formulare, dreptul de proprietate este un drept complet, întrucât oferă titularului său plenitudinea celor trei atribute. Această formulare trimite însă la una dintre semnificațiile caracterului absolut al dreptului de proprietate privată. Iată de ce, în acest context, accentul trebuie să fie pus nu pe ideea plenitudinii conținutului juridic al dreptului de proprietate, adică pe un aspect obiectiv, ci pe ideea monopolului pe care proprietarul îl are în exercitarea atributelor conferite de acest drept. Numai astfel se poate înțelege mai bine complementaritatea dintre caracterul absolut și caracterul exclusiv al dreptului de proprietate privată [254, p. 125].

Caracterul perpetuu presupune că dreptul de proprietate durează atâta timp cât există bunul la care se referă, indiferent de schimbările succesive ale titularului său [44, p. 43].

Caracterul perpetuu este prevăzut expres în Hotărârea Curții Constituționale nr. 110 care prevede că proprietarul exercită asupra bunurilor din proprietate atributele dreptului de proprietate (posesiunea, folosința și dispoziția) în mod exclusiv și perpetuu [138]. Perpetuitatea nu împiedică transmiterea dreptului de proprietate de la un titular la altul și presupune că acest drept va exista atâta timp cât, există bunul, indiferent de schimbul titularilor săi. Cu alte cuvinte, perpetuitatea dreptului de proprietate nu înseamnă că un bun trebuie să aparțină aceluiași proprietar. Dimpotrivă, dreptul de proprietate poate fi transmis de la o persoană la alte. În momentul în care proprietarul înstrăinează un bun, dreptul de proprietate se stinge în patrimoniul celui ce-l înstrăinează și renaște în patrimoniul dobânditorului, așa încât înstrăinarea transmite dreptul de proprietate fără să-l stingă [222, p. 24].

Specific caracterului perpetuu al dreptului de proprietate este că dreptul de proprietate trece de la o persoană la alta prin diferite acțiuni din partea titularilor săi, persoane fizice sau juridice, precum și în baza legii [54, art. 1432].

Cât privește atributele dreptului de proprietate, putem afirma că legislația Republicii Moldova numește expres cele trei atribute ale dreptului de proprietate: „proprietarul are drept de posesiune, de folosință și de dispoziție asupra bunului” [54, art. 315]. Așadar, atributele dreptului de proprietate conform prevederilor legale sunt: dreptul de posesiune (jus possidendi), dreptul de folosință (jus fruendi si jus utendi) și dispoziția (jus abudendi sau jus disponendi).

O trăsătură specifică a dreptului de proprietate constă în faptul că împuternicirile proprietarului au un caracter independent, nu se bazează pe dreptul unor alte persoane [254, p. 125]. De menționat că pot exista situații când cele trei atribute: posesiunea, folosința și dispoziția pot aparține nu numai proprietarului. De exemplu, locatarul se bucură de dreptul posedării și folosirii bunurilor proprietarului, în unele cazuri poate chiar dispune de aceste bunuri. Astfel, legislația Republicii Moldova stipulează că, prin contract de locațiune, o parte (locator) se obligă să dea celeilalte părți (locatar) un bun determinat individual în folosință temporară sau în folosință și posesiune temporară [54, art. 875], sau depozitarul posedă bunurile transmise de deponent spre păstrare [54, art. 1086].

Împuternicirile proprietarului se disting prin două particularități. În primul rând, conținutul împuternicirilor este stabilit prin lege, iar în al doilea rând, el le exercită de sine stătător și nu se bazează pe dreptul altora la acest bun, iar împuternicirile locatarului, arendașului, depozitarului sau a altor neproprietari se bazează atât pe lege, cât și pe voința proprietarului, unde volumul împuternicirilor neproprietarilor este stabilit de lege și de voința proprietarului de bun.

O altă particularitate constă în faptul că împuternicirile proprietarului sunt limitate [254, p. 129]. Astăzi, legislația tuturor țărilor conține limitări ale împuternicirilor proprietarului [54, art. 315]. Cât privește limitarea împuternicirilor proprietarului în legislația Republicii Moldova, există unele situații, care după părerea noastră, periclitizează și chiar lezează grav acest drept economic fundamental de tradiții. De exemplu, în Legea instituțiilor financiare nr. 550 din 21 iulie 1995 este stipulat că persoanele legate printr-un raport de rudenie de gradul întâi sau doi cu persoanele fizice membre ale consiliului unei bănci comerciale, organului executiv al unei bănci comerciale sau comisiei de cenzori a unei bănci comerciale sunt considerate persoane afiliate băncii, ca ulterior să prevadă că administratorul special al unei bănci comerciale acordă prioritate intereselor deponenților și ale altor creditori care nu sunt persoane afiliate băncii, în raport cu acționarii și creditorii care sunt persoane afiliate băncii, precum și legea poate permite instituirea unui moratoriu de către Banca Națională a Moldovei, ce ar putea limita la anumite categorii de creditori, printre care și persoanele afiliate băncii comerciale [163].

Aici venim cu anumite argumente întru probarea afirmației de mai sus, și anume:

a) dreptul de proprietate ca drept economic fundamental este reglementat expres în toate constituțiile statelor lumii, respectiv și-n Constituția Republicii Moldova, accentuându-se importanța sa întru asigurarea unui circuit al bunurilor și realizarea unei dezvoltări economice pronunțate, pe când Banca Națională a Moldovei este o autoritate care nu-și găsește reglementare în cadrul acesteia, dar care exercită, indiscutabil, un rol enorm la protejarea intereselor naționale

în activitatea economico-financiară a băncilor comerciale din Republica Moldova, prin supravegherea financiară și asigurarea bunei-funcționări a băncilor comerciale și a întregului sistem bancar;

b) la baza acordării priorității pentru interesele deponenților și ale altor creditori care nu sunt persoane afiliate băncii, în raport cu acționarii și creditorii care sunt persoane afiliate băncii, se regăsește scopul protecției dreptului de proprietate al *altor persoane* [163], fără a ține cont de faptul că *rușele de gradul II* ale persoanelor fizice membre ale consiliului unei bănci comerciale, organului executiv al unei bănci comerciale sau comisiei de cenzori a unei bănci comerciale, sunt în aceeași măsură și ele titulari ai acestui drept economic fundamental reglementat de constituție;

c) la depunerea mijloacelor bănești *rușele de gradul II* ale persoanelor fizice..., nu au beneficiat de limite sau interdicții, dat fiind faptul că mijloacele bănești a acestora pot spori considerabil veniturile băncilor comerciale deponente;

d) *rușele de gradul II* ale persoanelor fizice membre ale consiliului unei bănci comerciale, organului executiv al unei bănci comerciale sau comisiei de cenzori a unei bănci comerciale, pot fi pe de o parte foarte apropiate cu persoanele fizice respective, cât și, pe de altă parte, destul de îndepărtate la nivel de business, afacere cât și relații economice comune, iar norma respectivă lezează vădit acest drept economic fundamental ce le aparține etc.

e) conform prevederilor constituționale ale Republicii Moldova [79, art. 54], în Republica Moldova nu pot fi adoptate legi care ar suprima sau ar diminua drepturile și libertățile fundamentale ale omului și cetățeanului, iar exercițiul lor nu poate fi supus altor restrângeri decât celor prevăzute de lege, care corespund normelor unanim recunoscute ale dreptului internațional și sunt necesare în situațiile prevăzute expres de constituție, printre care însă nu se regăsește situația speței de mai sus.

Astfel, găsim de cuviință să inițiem o *lege ferenda de a exclude rușele de gradul II ale persoanelor fizice membre ale consiliului unei bănci comerciale, organului executiv al unei bănci comerciale sau comisiei de cenzori a unei bănci comerciale din categoria persoanelor afiliate acestora, întru asigurarea dreptului de proprietate ca drept economic fundamental a acestora* [25, p. 171].

Cu referire la posesiunea ca atribut al dreptului de proprietate putem afirma că în literatura de specialitate există diferite definiții ale acestui important atribut al dreptului de proprietate [128, p. 14]. Într-o opinie, posesiunea constă în prerogativa titularului dreptului de proprietate care exprimă apropierea și stăpânirea bunului ce face obiectul dreptului de proprietate [43, p. 39]. În altă opinie, posesiunea este dreptul proprietarului de a apropia și a stăpâni un bun și fundamentul tuturor celorlalte attribute ale dreptului de proprietate care se exercită în forma lor

pozitivă, intermitent și succesiv, pe când posesiunea se exercită în momentul apropierii, iar actul de apropiere având o semnificație de continuitate până în momentul pierderii stăpânirii bunului sau a dreptului de proprietate de către titularul său [254, p. 101]. Sergiu Baieș afirmă că posesiunea ca atribut al dreptului de proprietate oferă proprietarului posibilitatea de a stăpâni în fapt, stăpânire care aparține direct și nemijlocit, în interes propriu și în putere proprie [29, p. 56].

Deci, posesia este un atribut important al dreptului de proprietate deoarece constituie mijlocul indispensabil a fiecărui proprietar pentru a realiza scopul său, adică utilizarea economică a proprietății sale [222, p. 25].

Folosința constituie atributul în temeiul căruia proprietarul poate întrebuința bunul potrivit destinației sale culegând sau percepând în proprietate fructele și veniturile pe care bunul le poate produce [222, p. 26].

Folosința corespunde cu toate cu toate puterile ale căror exercițiu are drept scop atragerea din lucruri toate foloasele economice pe care e susceptibil să le procure, fără distincțiune, întrucât privește atributele proprietății între fructele propriu zise care se produc periodic fără absorbire a substanței producătoare a lucrului și produsele care nu se pot extrage din lucru decât prin absorbirea lor fie pe un timp îndelungat [128, p. 37].

Așa dar, dreptul de folosință, în principiu, este dreptul proprietarului de a alege, după bunul său plac, gusturile și convingerile sale între multiplele utilizări posibile ale bunului [43, p. 39].

În concluzie, am putea spune că, de regulă, folosirea bunului este posibilă numai dacă posezi acest bun sau, cu alte cuvinte, folosința, ca atribut al dreptului de proprietate, este inseparabilă de alt atribut al acestui drept, posesiunea. În cazul în care se transmite dreptul de folosință unor alte persoane [54, art. 875], proprietarul transmite odată cu folosința bunului și dreptul de posesie asupra lui, deoarece, după cum am afirmat, este imposibil să folosești un bun fără ca să-l posezi. Darea în arendă a bunurilor, adică transmiterea de către proprietar către arendaș a posesiunii și folosinței, este o realizare a dreptului de dispoziție și nu a dreptului de folosință.

De menționat că există situații când transmiterea folosirii bunurilor nu poate fi realizată fără transmiterea posesiunii. În acest caz posesia poate fi transmisă de către proprietar și fără transmiterea dreptului de folosință. Astfel, creditorul gajist este posesorul bunului dat în gaj, dar nu are dreptul să se folosească de el, contrariul putând fi stabilit prin contract [54, art. 477] sau dacă contractul nu prevede altfel, depozitarul nu are dreptul să folosească, fără permisiunea deponentului, bunul predat în depozit, cu excepția cazului când faptul acesta este necesar conservării bunului [54, art. 1095].

Prin atributul de dispoziție se înțelege posibilitatea stabilirii statutului juridic al bunurilor. Astfel, ca rezultat al exercitării dreptului de dispoziție, proprietarul intră în relații juridice cu persoane terțe cu care decide soarta juridică a bunului aflat în proprietatea sa.

În legătură cu obiectele dreptului de proprietate putem menționa că ele fac parte din categoriile obiectelor dreptului civil care, la rândul său, includ mai multe categorii de obiecte, atât patrimoniale, cât și nepatrimoniale. Așa dar, în calitate de obiect al dreptului de proprietate pot fi numai bunurile care au conținut economic.

Doctrina de specialitate definește bunul în două sensuri: sensul larg și sensul restrâns al acestuia. În sens restrâns bunul este definit ca un lucru cu valoare economică, prezentând unitate – adică putând satisface trebuințe materiale ori spirituale ale omului – și susceptibil de a fi însușit nu sub forma unor drepturi patrimoniale. În sens larg, bunul privește nu doar lucrurile ci și drepturile patrimoniale care au ca obiect acele lucruri [128, p. 27].

Pornind de la conținutul economic al relațiilor de proprietate, putem spune că obiect al dreptului de proprietate poate fi tot ceea ce se poate însuși ca marfă. Acest mod de abordare a problemei însă ar fi prea larg, deoarece efectiv, în fiecare caz, poate deveni marfă tot ceea ce este legat de activitatea umană (chiar și organismul omului) sau, bunăoară, loturile de pe Lună, în cunoscutele cazuri de vânzare a lor la care omul nu a ajuns, dar teoretic are șanse să ajungă. De aceea este necesar să concretizăm că poate fi obiect al dreptului de proprietate nu pur și simplu marfa, ci rezultatul muncii omului, care îmbracă formă de marfă [29, p. 61].

Sub aspectul bunurilor imobile, îndeosebi a terenurilor agricole, ținem să evidențiem că conform datelor oficiale [335] producția agricolă, ca indice macroeconomic al PIB al Republicii Moldova ocupă o poziție semnificativă, fapt ce constată importanța sectorului agricol în economia Republicii Moldova, la general, și a terenurilor agricole, ca varietate a bunurilor imobile, în special. De aceea, măsurile de protecție a terenurilor agricole rămân a fi una din strategiile prioritare din partea statului [51, art. 5], iar formalitatea de înstrăinarea a acestora, evident, o procedură în strictă conformitate cu legea [204]. În această ordine de idei, reieșind și din faptul că prețul normativ al terenului agricol [204] în Republica Moldova este destul de mic în raport cu salariile minime ale cetățenilor europene [334], considerăm oportun de a menține inițiativa de *lege ferenda de a limita dreptul cetățenilor străini și a apatrizilor, printr-o prevedere constituțională, la dobândirea terenurilor agricole în proprietate privată*.

Conform alin. (2) al art. 46 din Constituția Republicii Moldova, nimeni nu poate fi expropriat decât pentru o cauză de utilitate publică, stabilită potrivit legii, cu dreaptă și prealabilă despăgubire. În dezvoltarea prevederilor constituționale [79, art. 46] vine Legea exproprierii pentru cauză de utilitate publică, nr. 488-XIV din 8 iulie 1999 [194], care definește exproprierea

ca fiind „transferul de bunuri și de drepturi patrimoniale din proprietate privată în proprietate publică, transferul către stat de bunuri proprietate publică ce aparțin unei unități administrativ teritoriale sau, după caz, cedarea către stat sau către o unitate administrativ-teritorială a drepturilor patrimoniale în scopul efectuării de lucrări pentru cauză de utilitate publică de interes național sau de interes local, în condițiile prevăzute de lege, după o dreaptă și prealabilă despăgubire“. În conținutul garanției constituționale a dreptului de proprietate este inclusă condiția obligatorie a despăgubirii pentru expropriere și se menționează expres condițiile despăgubirii: 1) pentru cauză de utilitate publică; 2) cu dreaptă și prealabilă despăgubire.

1) Condiția pentru cauză de utilitate publică presupune că trebuie să existe un interes public general, stabilit de lege, evident și demonstrat, în a cărui realizare se lezează dreptul la proprietate privată. De fapt, este vorba nu de o expropriere, ci de un schimb de proprietate, deoarece în locul bunului expropriat se oferă un alt bun sau o recompensă ce acoperă paguba. Condiția existenței utilității publice este foarte importantă, ea permite evitarea abuzurilor. Lucrările sunt declarate ca fiind de utilitate publică la cererea unor comisii speciale de către: Parlament (lucrările de interes național); consiliile locale (lucrările de interes local). În cazul când lucrările de interes comun țin de competența consiliilor din mai multe unități administrativ-teritoriale, care nu găsesc soluția potrivită, utilitatea publică este declarată de către Guvern.

2) Condiția cu dreaptă și prealabilă despăgubire presupune, în primul rând, că despăgubirea exproprierii trebuie să compenseze în întregime costul bunului și pagubele suferite. În al doilea rând, despăgubirea trebuie să fie prealabilă, adică să aibă loc înainte de expropriere. Momentul despăgubirii poate fi convenit de părți, dar Constituția obligă să nu fie după momentul final de trecere a bunului în proprietatea statului, indiferent de soarta ulterioară a bunului. Dreptul la despăgubire derivă și din alte dispoziții constituționale, cum ar fi cele referitoare la principiul dreptății, proclamat ca valoare supremă și garantat în alin. (3) al art. 1 sau la dreptul persoanei vătămate de o autoritate publică de a cere reparația pagubei – art. 53 alin. (1).

Un al element deosebit de important al garantării dreptului de proprietate este interdicția confiscării bunurilor dobândite licit [79, art. 46]. În cadrul regimului sovietic totalitar, problema păstrării bunurilor dobândite licit nici nu se punea, odată cu condamnarea persoanei fiind confiscate toate bunurile ce aparțineau acesteia și familiei sale, indiferent de proveniența și de deținătorul concret al bunurilor. Pentru neadmiterea unor astfel de abuzuri și pentru degrevarea proprietarului de sarcina dovezii provenienței licite a bunurilor sale, alin. (3) al art. 46 din Constituție prevede expres că averea dobândită licit nu poate fi confiscată, iar caracterul licit al dobândirii se prezumă. Problema sarcinii probei pentru dovedirea dobândirii licite a bunurilor are

câteva aspecte, fiind considerată și o piedică în calea prevenirii și combaterii corupției, a neadmiterii îmbogățirii fără justă cauză a unor funcționari.

În acest context subliniem faptul că prevederile constituționale ale Republicii Moldova stipulează clar că dispozițiile constituționale privind drepturile și libertățile omului se interpretează și se aplică în concordanță cu Declarația Universală a Drepturilor Omului, cu pactele și cu celelalte tratate la care Republica Moldova este parte, iar dacă există neconcordanțe între pactele și tratatele privitoare la drepturile fundamentale ale omului la care Republica Moldova este parte și legile ei interne, prioritate au reglementările internaționale [79, art. 4] și că Republica Moldova se obligă să respecte Carta Organizației Națiunilor Unite și tratatele la care este parte, să-și bazeze relațiile cu alte state pe principiile și normele unanim recunoscute ale dreptului internațional, iar intrarea în vigoare a unui tratat internațional conținând dispoziții contrare Constituției va trebui precedată de o revizuire a acesteia [80, p. 185].

Tratatele internaționale la care Republica Moldova face parte, conțin expres astfel de reglementări ca: „sub rezerva Constituției sale și a principiilor fundamentale ale sistemului său juridic, fiecare stat parte are în vedere să adopte măsurile legislative și alte măsuri care se dovedesc a fi necesare pentru a atribui caracterul de infracțiune, în cazul în care actele au fost săvârșite cu intenție, îmbogățirii ilicite, adică o mărire substanțială a patrimoniului unui agent public pe care acesta n-o poate justifica rezonabil în raport cu veniturile sale legitime” [108, art. 20], „fiecare parte adoptă măsuri legislative și altele, considerate necesare pentru a permite confiscarea instrumentelor și a veniturilor provenite din activitatea infracțională sau a bunurilor, valoarea cărora corespunde cu aceste venituri; la fel fiecare parte poate, în momentul semnării sau depunerii instrumentului de ratificare, acceptare, aprobare, sau aderare, printr-o declarație adresată Secretarului General al Consiliului Europei, să declare ca aliniatul de mai sus nu se va aplica decât infracțiunilor sau categoriilor de infracțiuni precizate în declarație” [127, art. 2], precum și „statele membre adoptă măsurile necesare pentru a permite confiscarea, totală sau parțială, a bunurilor unei persoane condamnate ca urmare a săvârșirii unei infracțiuni care este susceptibilă să genereze, în mod direct sau indirect, beneficii economice, atunci când, în baza circumstanțelor cauzei, inclusiv a elementelor de fapt și a probelor disponibile, cum ar fi faptul că valoarea bunurilor este disproporționată în raport cu venitul legal al persoanei condamnate, o instanță consideră că bunurile în cauză au fost obținute din activități infracționale” [140, art. 5].

Analizând cele de sus, considerăm oportun elaborarea unei propuneri de *lege ferenda de a exclude prevederea „caracterul licit al dobândirii se prezumă” din norma constituțională a Republicii Moldova, întru racordarea legislației naționale la cele internaționale. Mai mult ca atât, confiscarea extinsă și îmbogățirea ilicită* [159], *acțiuni menționate în actele*

internaționale de mai sus, sunt reglementate și de legislația națională a Republicii Moldova, cu ar fi Codul Penal [55, art. 98; 55, art. 106; 55, art. 330] și Codul de Procedură Penală [50, art. 202-203], însă organele de drept întâmpină dificultăți și impedimente în realizarea mecanismului practic datorită existenței acestei reglementări constituționale.

Ținem să accentuăm că propunerea respectivă de *lege ferenda* este și a fost criticată de unii constituționaliști [7] pe motiv că ar contravine prevederilor constituționale [79, art. 54] care statuează imperativ că în Republica Moldova nu pot fi adoptate legi care ar suprima sau ar diminua drepturile și libertățile fundamentale ale omului și cetățeanului. Această dispoziție este dezvoltată și-n altă prevedere [79, art. 142 alin. (2)] care stipulează că nici o revizuire a Constituției nu poate fi făcută dacă are ca rezultat suprimarea drepturilor și libertăților fundamentale ale cetățenilor sau a garanțiilor acestora. De asemenea, prin excluderea propoziției „Caracterul licit al dobândirii se prezumă”, se încalcă unitatea materiei constituționale, deoarece din punct de vedere juridic și logico-gramatical alineatul (3) al art. 46 din Constituție formează o unitate semantică intrinsecă inseparabilă.

Aceeași constituționaliști afirmă că conform doctrinei de drept și practicii internaționale actuale, raporturile dintre stat și persoană urmează a fi reglementate după principiul egalității. Persoana însăși în raporturile sale juridice cu instituțiile statale pretinde la un tratament juridic bazat pe egalitate. În această ordine de idei, statul [79, art. 131 alin. (6)] este obligat să nu admită nici o cheltuială bugetară fără stabilirea sursei de finanțare. Bazându-ne pe principiul egalității raporturilor dintre persoană și stat, persoana, de asemenea, nu poate admite cheltuieli și nu poate dobândi venituri fără stabilirea sursei de finanțare. În Republica Moldova obligația stabilirii surselor de venituri și cheltuieli funcționează în raporturile statului cu subiecții antreprenorialului. Societatea nu pune la îndoială impunerea acestei obligații prin intermediul Codului fiscal. Dacă aplicăm principiul egalității în drepturi a tuturor persoanelor, reglementat de art.16 din Constituție, această obligație trebuie să revină și persoanelor fizice, dar numai în condițiile prevăzute de art. 54 din Constituție. Astfel, operarea modificării de *lege ferenda*, „caracterul licit al dobândirii se prezumă”, ar putea da naștere la aplicarea selectivă de către instituțiile publice a confiscării civile, fapt ce se poate solda cu abuzuri din partea reprezentanților statului în raport cu persoana.

Cu toate acestea în Republica Moldova unica autoritate de jurisdicție constituțională [199, art. 1 alin. (1)], care este în drept să se pronunțe asupra inițiativelor de revizuire a Constituției [199, art. 4 lit. c)], este Curtea Constituțională a Republicii Moldova, și care, și-a exprimat expres opinia [8] referitor la faptul că excluderea propoziției „caracterul licit al dobândirii se prezumă” este în conformitate cu prevederile constituționale, reieșind din faptul că

confiscarea operată în condițiile legii reprezintă o modalitate eficientă de combatere a activităților criminale. Ca sancțiune civilă și penală, confiscarea are randament maxim, surpând bazele economice ale infracțiunilor și contravențiilor, în același timp lovind mai blând în demnitatea omului, care este un principiu de valoare superioară, consfințit de Constituția Republicii Moldova și constituțiile tuturor statelor moderne.

În această ordine de idei Curtea Constituțională a reținut că proiectul *de lege ferenda*, de mai sus, nu aduce atingere drepturilor și libertăților fundamentale ale cetățenilor sau garanțiilor acestora, și respectiv nu contravin reglementărilor art. 142 alin (2) al Constituției Republicii Moldova. De asemenea, Curtea Constituțională elimină orice suspiciuni cu privire la încălcarea dreptului de proprietate, proclamat și garantat de alineatul (1) și consolidat de alineatele care-l succedă ale art. 46 din Constituție, precum și de art. 126-128 din Constituție, și a principiului prezumției nevinovăției, consfințit de art. 21 din Constituție, deoarece confiscarea se poate dispune doar prin hotărâre judecătorească, în condițiile legii, și doar după dovedirea caracterului ilicit al bunurilor titularului inculpat al acestora. Curtea Constituțională, de asemenea, relevă că statul poate reglementa proceduri, prin care persoana inculpată să fie obligată să probeze caracterul licit al averii sale, iar imposibilitatea probării caracterului licit al averii prezumă caracterul ilicit al dobândirii acesteia și tendința persoanei de a se eschiva de la îndeplinirea obligațiilor fiscale față de societate sau de la răspundere administrativă ori penală. Respectiv, implementarea acestei proceduri derivă și din necesitatea statului de a combate criminalitatea transnațională organizată [7].

Cât privește reglementarea internațională a dreptului de proprietate precizăm că Declarația drepturilor omului și cetățeanului, considerată [274, p. 5] drept o carte fundamentală a bazei democrației moderne, atât în Franța, cât și în lume, pomenește și despre dreptul de proprietate doar la modul lui general, fără a specifica formele sale specifice. Astfel, Articolul 17, ultimul din Declarație, enunță următoarele: „Proprietatea fiind un drept inviolabil și sacru, nimeni nu poate fi lipsit de el, decât în cazul când necesitatea de ordin public legal constatată o cere, și atunci sub rezerva unei juste și prealabile indemnizații” [76]. Majoritatea constituțiilor contemporane fac însă distincție între diferite forme de proprietate sau consacră principiul egalității lor specificând particularitățile de aplicare, sau consacră principiul inegalității lor. Se pot întâlni și situații când constituțiile unor state (de exemplu, Guineea din 1990, Madagascar din 1992 ș. a.) nu se specifică formele dreptului de proprietate.

Așadar, în textul constituțiilor moderne are loc divizarea expresă a dreptului de proprietate în drept de proprietate publică (de stat) și dreptul de proprietate privată, sau se face doar o distincție între proprietatea privată, proprietatea de stat și proprietatea municipală sau cea

privată, cea cooperatistă și cea de stat. În acest context Constituția Mexicului din 1917 deosebește proprietatea familiei de cea a comunității [91], iar constituțiile statelor ex-socialiste divizau după obiectul lor formele de proprietate [275, p. 96] în proprietatea asupra mijloacelor de producție, care trebuia să fie exclusiv sau prioritar a statului și proprietatea asupra obiectelor de consum și de uz curent, deținută prioritar de membrii societății.

Constituțiile așa-numitelor „țări în curs de dezvoltare de orientare socialistă”, pe lângă cele menționate, distingeau următoarele forme de proprietate: proprietatea burgheziei compradore, rezultată din exploatarea muncii, și proprietatea burgheziei naționale, considerată privată, nerezultată din exploatarea muncii. Constituțiile țărilor în curs de dezvoltare fac distincție, de asemenea, între proprietatea străină și proprietatea mixtă cu participarea capitalului străin [133, p. 34].

Constituțiile statelor democratice abordează problema dreptului de proprietate prin reglementarea diferitor forme de proprietate caracterizate printr-o egalitate juridică. Constituțiilor statelor democratice clasice din Europa stabilesc că forma de proprietate dominantă este cea privată, astfel încât nimeni nu poate fi lipsit de proprietatea sa, în afară de cazurile în care acest lucru este impus de cerințele sociale. Însă, chiar și atunci, confiscarea proprietății este admisă numai în modul prevăzut de lege, cu condiția compensării depline a proprietății.

Dreptul de proprietate privată și dreptul succesoral fiind considerate cele mai importante drepturi economice ale omului și cetățeanului consfințesc obligația statului de a le oferi o protecție specială. Astfel, proprietatea este inviolabilă, reglementare abordată în art. 5 din Legea Supremă a Austriei privind drepturile generale ale cetățenilor; înstrăinarea proprietății contrar voinței persoanei poate avea loc numai în cazurile și în modul stabilit prin lege [69].

Constituția Danemarcei stipulează inviolabilitatea dreptului de proprietate: nimeni nu poate fi silit să renunțe la proprietatea sa, decât pentru o cauză de utilitate publică; confiscarea proprietății pentru o cauză de utilitate publică se admite numai în modul stabilit de lege, sub rezerva unei despăgubiri depline [66, art. 73].

Constituția Greciei statuează că proprietatea se află sub protecția statului, însă drepturile ce derivă din ea nu pot fi exercitate în detrimentul interesului public; nimeni nu poate fi privat de proprietatea sa, decât pentru o cauză de utilitate publică adeverită în modul stabilit, în conformitate cu legea și sub rezerva unei despăgubiri prealabile depline [71, art. 17].

Constituția Irlandei stipulează că „omul, în virtutea faptului că este o ființă rațională, dispune, prin precedentul creat de dreptul pozitiv, de dreptul natural de proprietate privată asupra bunurilor exterioare”; „respectiv, statul garantează că nu va adopta o lege îndreptată spre

lichidarea dreptului de proprietate privată sau a dreptului de a ceda, testa sau moșteni proprietatea” [76, art. 43].

Odată cu afirmarea economiei de piață cu orientare socială, un șir de principii economice constituționale au suportat modificări esențiale ceea ce a dus la faptul ca principiul inviolabilității proprietății private să fie interpretat în sens relativ, și nu absolut, datorită funcției sociale a acestui regim. Astfel, se stipula că proprietatea impune obligații, iar proprietarul poate fi limitat în drepturi prin posibilitatea naționalizării proprietății sale.

Limitarea dreptul de proprietate privată este reglementată și de constituțiile statelor puternic dezvoltate. Astfel, Constituția Spaniei, care de asemenea consacră dreptul de proprietate privată și dreptul de moștenire, statuează expres că „funcția socială a acestor drepturi limitează conținutul lor potrivit legilor” [89, art. 13] sau „Toate bogățiile de orice natură ale țării, indiferent de forma de proprietate, sunt puse în serviciul interesului public. Statului i se recunoaște dreptul de inițiativă în activitatea economică. Sectorului de stat îi pot fi atribuite prin lege cele mai importante resurse sau servicii, în special în cazuri de deținere a monopolului, precum și să participe la gestionarea întreprinderilor, atunci când este necesar pentru a apăra o cauză de utilitate publică” [89, art. 128].

Aceleași reglementări le găsim și în art. 14 din Legea Supremă a RFG care fixează: „Proprietatea și dreptul de moștenire se garantează. Conținutul și limitele lor se stabilesc prin lege. Proprietatea impune obligații. Folosirea proprietății trebuie să servească în același timp interesul public. Alienarea proprietății prin constrângere nu se admite decât pentru o cauză de utilitate publică. Ea se poate exercita numai prin lege sau în baza unei legi, care reglementează caracterul și mărimea despăgubirii” [73, art. 14] sau „Pământul și bogățiile subsolului, resursele naturale și mijloacele de producție pot fi transmise, în scopul socializării, în posesia societății sau altor structuri economice publice conform legii, care reglementează formele și mărimea despăgubirii” [73, art. 15].

Constituția Irlandei statuând dreptul de proprietate privată, totodată stipulează că aceste drepturi „în societatea civilă trebuie reglementate în conformitate cu principiile echității sociale” și de aceea „statul, în caz de necesitate, poate limita, prin lege, exercițiul acestor drepturi, punându-le de acord cu interesul public” [76, art. 43].

Constituția Braziliei în titlul 7, art. 170, menționează că ordinea economică întemeiată pe aprecierea valorii muncii umane și a liberii întreprinderi, are ca scop să asigure fiecăruia o viață demnă, în conformitate cu cerințele justiției sociale, respectându-se principiile ... proprietății private, a funcției sociale a proprietății [57, art. 170].

Constituția Italiei prevede că proprietatea privată este recunoscută și garantată de lege, care stabilește modurile de dobândire și de folosință, precum și limitele acestora în vederea asigurării funcției sale sociale și pentru a face ca proprietatea privată să fie accesibilă tuturor [62, art. 42].

Constituțiile statelor lumii conțin la instituția dreptului de proprietate și reglementări ce permit posibilitatea de naționalizare, socializare sau privatizare a proprietății private, acțiuni care s-au produs de nenumărate ori în așa state ca: Marea Britanie, Japonia, Franța, Italia, Austria, Belgia, Brazilia, Portugalia, ș. a. Astfel, „Orice avere, orice întreprindere, a cărei exploatare are sau capătă importanță națională, socială cu caracter de adevărat monopol, trebuie să devină proprietate a societății” [75].

Procesele de naționalizare, socializare sau privatizare a proprietății private menționate mai sus, în condițiile unui stat democratic au căpătat denumirea de expropriere și se pot efectua doar în baza legii ceea ce presupune prezența unei despăgubiri echitabile și prealabile a proprietarului.

Astfel, Constituția Italiei statuează că, în scopuri de utilitate publică, legea poate rezerva de la început sau poate transfera, prin expropriere cu drept de despăgubiri, statului, instituțiilor publice, comunităților de muncitori sau de beneficiari, anumite întreprinderi sau categorii de întreprinderi din domeniul serviciilor publice esențiale sau al resurselor de energie sau având situație monopolistă și cu caracter predominant de interes general. În scopul realizării exploatării raționale a solului și al stabilirii de raporturi sociale echitabile, legea impune obligații și restricții în ceea ce privește proprietatea privată asupra pământului, stabilește limite cu privire la extinderea acesteia în funcție de regiuni și de zone agrare, promovează și impune asanarea pământurilor, transformarea mării proprietăți funciare și reconstituirea unităților productive; ajută proprietatea mică și mijlocie [62].

Constituția SUA prevede posibilitatea expropriării proprietății private în interes public cu o recompensă echitabilă. Tratarea pe larg a expresiei „în interes public” a permis în doctrina și practica judiciară a SUA a se dezice de caracterul absolut al dreptului la proprietate privată. Astfel, în anii 50-60 ai secolului al XX-lea Curtea Supremă de Justiție a SUA a permis limitarea monopolizării în cadrul reglementării economiei de către stat [269, p. 41].

La prevederile constituționale care limitează dreptul de proprietate privată, în afară de cele menționate mai sus, mai pot fi raportate și altele.

De exemplu, Constituția Italiei obligă statul de a îndepărta obstacolele de ordin economic și social care, limitând în fapt libertatea și egalitatea cetățenilor, împiedică dezvoltarea

pleneră a persoanei umane și participarea efectivă a tuturor celor care muncesc la organizarea politică, economică și socială a țării [62, art. 3].

Constituția Turciei stabilește că statul ia măsuri pentru asigurarea și menținerea funcționării normale a banilor, creditelor, capitalului, pieței de mărfuri și servicii; împiedică crearea monopolurilor și a cartelurilor pe piață de facto sau în bază de contract. În scopul reglementării comerțului exterior, consiliul de miniștri statul are dreptul, conform legii, să introducă sau să anuleze impozite financiare suplimentare de import, export și alte operații de comerț exterior ca o completare la impozitele și obligațiile similare [96, art. 167].

În virtutea Constituției Republicii Portugheze, statul este obligat să asigure funcționarea eficientă a pieței pentru a garanta o concurență sănătoasă între întreprinderi, pentru a împiedica formarea diferitelor monopoluri, a nu admite profitarea guvernanților de postul lor de conducere, precum și orice acțiuni orientate împotriva intereselor publice [82, art. 81].

Constituțiile multor țări au introdus instituția proprietății exclusive a statului. Astfel, Constituția Turciei stabilește: bogățiile și resursele naturale se află în proprietatea statului și sunt controlate de către acesta. Dreptul de explorare și prelucrare a acestor bogății aparține statului. Statul poate acorda acest drept, pe un anumit termen, persoanelor fizice sau juridice. Chestiunea privind care anume bogății și resurse sunt explorate și prelucrate de către stat împreună cu persoanele fizice sau juridice sau nemijlocit de către persoanele fizice sau juridice depinde de autorizarea formulată special în lege. Condițiile pe care trebuie să le respecte în acest caz persoanele fizice și juridice, precum și metodele și principiile observărilor și controlului efectuat de stat, la fel și sancțiunile, sunt determinate de lege [96, art. 168]. Proprietatea de stat asupra rezervațiilor forestiere în Turcia este inalienabilă. Rezervațiile forestiere sunt administrate și exploatate de către stat în conformitate cu legea. Aceste păduri nu pot fi transformate în proprietate privată sub pretextul expirării termenului de prescripție și nu pot fi obiect de înstrăinare decât numai în folosul societății [96, art. 169].

Constituția Spaniei prevede că: „legea reglementează regimul juridic al bunurilor aparținând domeniului public și comunelor, bazându-se pe principii de inalienabilitate, imprescriptibilitate și insesizabilitate, ca și dezafectarea lor. Sunt bunuri ale domeniului public al statului, cele pe care legea le stabilește și, în toate cazurile, terenurile recuperate din mare, plajele, marea teritorială, resursele naturale ale zonei economice și platforma continentală. Prin lege se reglementează patrimoniul statului și patrimoniul național, administrarea, conservarea și apărarea acestora” [89, art. 132].

Un alt aspect important al constituțiilor contemporane al statelor europene, cu privire la dreptul de proprietate, este reglementarea posibilității de a căpăta o proprietate pe teritoriul

statului și de a o administra, de către cetățeni străini și persoane juridice străine. Constituției Republicii Islanda stabilește că dreptul persoanelor juridice de a avea în proprietatea lor bunuri imobiliare sau de a poseda acțiuni ale companiilor industriale care activează pe teritoriul țării poate fi limitat de lege [76, art. 72].

Constituția Principatului Liechtenstein menționează că orice străin care se află pe teritoriul Marelui Principat beneficiază de apărarea persoanei și a averii, cu excepția celor prevăzute de lege [94, art. 28]. Constituția Portugaliei stabilește că activitatea economică și depunerile de capital ale persoanelor fizice și juridice străine sunt reglementate de lege, pentru a garanta aportul lor la dezvoltarea țării și de a apăra independența națională și interesele oamenilor muncii [82, art. 87].

Constituțiile analizate mai sus evidențiază evoluția dreptului de proprietate de la caracterul său absolut la limitarea lui în interes general. Principii similare sunt prevăzute și-n Constituția României, care reglementează dreptul de proprietate la categoria drepturilor și libertăților fundamentale, în așa fel proprietatea privată fiind protejată prin lege, indiferent de titular. Nimeni nu poate fi expropriat decât pentru o cauză de utilitate publică, stabilită potrivit legii, cu dreptă și prealabilă despăgubire [85, art. 41].

În Constituția Bulgariei se spune că proprietatea poate fi privată și publică. Proprietatea privată este inviolabilă. Dreptul de proprietate și moștenire este garantat și apărât de lege. Regimul obiectelor proprietății de stat și a comunității este, de asemenea, determinat de lege. Afară de aceasta, se mai spune că utilizarea cu spirit gospodăresc a averii de stat și administrarea acesteia se desfășurează în interesele cetățenilor și ale societății, iar economia însăși a Bulgariei se bazează pe inițiativa economică liberă. Legea creează și garantează pentru toți cetățenii și persoanele juridice condiții juridice similare pentru activitate economică, prevenind abuzurile legate de monopolism, de concurența necinstită, și apărând consumatorul. Instituțiile și activitatea economică a cetățenilor bulgari și străini și a persoanelor juridice sunt apărute de lege. De menționat faptul că legea creează condiții pentru cooperarea și organizarea altor forme de asociere a cetățenilor și a persoanelor juridice în scopul obținerii progresului economic [58, art. 17; 58, art. 19].

Conform Constituției Republicii Polonia, baza orânduirii economice a acestui stat o constituie economia socială de piață, bazată pe proprietatea privată, precum și pe solidaritate, dialog și colaborare între partenerii sociali [95, art. 20]. Republica Polonia apără atât dreptul de proprietate, ca drept economic fundamental cât și dreptul la moștenire [95, art. 64].

Un alt stat democratic ce prevede expres în conținutul Constituției sale aceste două drepturi economice este Republica Ungară. De asemenea, recunoaște și susține dreptul la

activitatea de întreprinzător și libertatea concurenței economice. Întreprinderile și organizațiile economice care constituie proprietatea statului își desfășoară activitatea economică de sine stătător și răspund pentru ea în fața legii. Statul susține cooperativele care se bazează pe socializarea benevolă, recunoaște independența cooperativelor [84].

Constituția Republicii Slovacia stipulează că economia țării se bazează pe principiile economiei de piață cu orientare socio - ecologică. Republica Slovacia protejează și susține concurența economică. Fiecare are dreptul să fie proprietar de avere. Moștenirea la fel este garantată [83].

Reglementări cu privire la orânduirea economică a statului sunt întâlnite și-n Constituțiile statelor postsocialiste care s-au format după destrămarea URSS . De exemplu, Constituția Republicii Lituania prevede că economia țării se bazează pe dreptul de proprietate privată, pe libertatea personală în activitatea economică și pe inițiativa proprie [78, art. 46]. Constituția Federației Ruse fixează că în țară este garantată libertatea activității economice [60, art. 8] și faptul că dreptul de proprietate privată este apărat de lege [60, art. 35]. Constituția Turkmenistanului stabilește că proprietatea este inalienabilă, statul garantează dreptul la proprietate privată asupra mijloacelor de producție, pământului, altor bunuri materiale și intelectuale [93, art. 9].

Constituțiile statelor postsocialiste din Europa au drept trăsătură comună restaurarea instituției proprietății private, neglijate o bună parte de timp, precum și reglementarea unor prevederi ce ar limita substanțial acest drept. De exemplu, Constituția Bulgariei stabilește că bogățiile subpământene, litoralurile, apele, pădurile și parcurile de valoare națională, rezervațiile naturale și cele arheologice, precum și drumurile naționale constituie în exclusivitate proprietatea statului. Acesta exercită drepturile suverane asupra platoului continental și a zonei economice speciale de cercetare, elaborare, utilizare, ocrotire și gospodărire a resurselor biologice, minerale și energetice ale zonei maritime. Drepturile suverane ale statului se extind și asupra spectrului de frecvențe radio și asupra dislocării orbitelor geostaționare atribuite Bulgariei de către convențiile internaționale. Legea poate stabili monopolul statului asupra transportului feroviar, a rețelelor naționale de servicii poștale și telecomunicații, asupra folosirii energiei nucleare, producerii de produse radioactive, a armamentului, a substanțelor explozive și a celor biologice otrăvitoare. Condițiile și modul de acordare de către stat a concesiilor și autorizațiilor pentru aceste sfere de activitate sunt reglementate de lege [58, art. 18]. Constituția României prevede că bogățiile de interes public ale subsolului, spațiul aerian, apele cu potențial energetic valorificabil de interes național, plajele, marea teritorială, resursele naturale ale zonei economice și ale platoului

continental, precum și alte bunuri stabilite de legea organică, fac obiectul exclusiv al proprietății publice [85, art. 136].

Conform Constituției Bulgariei dreptul de proprietate privată este limitat nu numai în ceea ce privește obiectul, ci și în funcție de subiectul acestui drept, astfel stabilindu-se că cetățenii străini și persoanele juridice străine nu pot obține dreptul de proprietate asupra pământului, cu excepția moștenirii prin lege și unde-i obligă pe aceștia să efectueze transmiterea proprietății asupra pământului, adică să-l cedeze unei persoane care se bucură în Bulgaria de dreptul de proprietate asupra pământului [58, art. 22].

În România, cetățenii străini și apatrizii pot dobândi dreptul de proprietate privată asupra terenurilor numai în condițiile rezultate din aderarea României la Uniunea Europeană și din alte tratate internaționale la care România este parte, pe bază de reciprocitate, în condițiile prevăzute prin lege organică, precum și prin moștenire legală [85].

Dispoziția ce se referă la limitarea cercului de subiecți ai dreptului de proprietate privată se conține și-n prevederile constituțiilor Armeniei care stipulează că cetățenii străini și persoanele fără cetățenie nu beneficiază de dreptul de proprietate privată asupra pământului, cu excepția cazurilor prevăzute de lege [56] și a Republicii Lituania ce prevede că subiecții străini nu au dreptul de proprietate asupra pământului, pădurilor și parcurilor [78, art. 47], precum și interzicerea monopolizării industriei și a pieței, statul fiind obligat să reglementeze activitatea economică în așa mod, încât să servească binelui poporului [78, art. 46].

Generalizând aspectele legate de constituționalizarea dreptului de proprietate deslușim că dreptul de proprietate, fiind temelia drepturilor economice ale omului, conține precizări constituționale ale mecanismului funcționării aceste instituții, care, au fost fixate în Constituția Republicii Moldova, fie datorită maturității statului de drept, fie grație reglementărilor multe aspectuale ale convențiilor internaționale la care Republica Moldova face parte întru confirmarea instituirii și funcționării statului de drept la noi.

Cercetarea efectuată în acest paragraf evidențiază importanța majoră a instituției dreptului la proprietate, fiind considerat acel element al sistemului juridic care în cel mai înalt grad resimte povara opiniilor politice eronate, care denaturează natura economică, socială și juridică a acestei categorii [225, p. 29], astfel cristalizându-se următoarele concluzii:

1. În majoritatea statelor democratice constituția stabilește o nouă structură economică a societății, structură care se bazează pe ideea că dezvoltarea democratică a societății moderne poate fi asigurată numai cu condiția recunoașterii și folosirii diferitelor forme de proprietate, precum și prin limitarea substanțială a dreptului de proprietate privată în interes general.

2. Majoritatea constituțiilor contemporane limitează dreptul la proprietate privată în ceea ce privește obiectul proprietății. De regulă, în aceste țări nu pot fi proprietate privată subsolurile, flora, apele și fauna.

3. Unele Constituții Europene prevăd reglementări ce-i limitează pe cetățenii străini și pe persoanele fără cetățenie, precum și pe persoanele juridice străine, în dreptul la proprietate privată asupra pământului.

3.3. Reglementarea juridică a dreptului la moștenire

Un alt drept economic de tradiție din categoria drepturilor fundamentale ale omului este dreptul la moștenire, care atestă indiscutabil faptul că protecția și garantarea dreptului de proprietate nu ar fi deplină dacă nu s-ar asigura continuarea calității de proprietar de către succesorii fostului proprietar [165].

Spre deosebire de alte Constituții Europene care îl prevăd în articole separate [85, art. 46], în Constituția Republicii Moldova este prevăzut expres, dar în același articol unde își găsește oglindire și dreptul la proprietate privată, fapt ce denotă încadrarea acestuia în categoria drepturilor economice ale omului [79, art. 46]. Dreptul la moștenire este dreptul în virtutea căruia o persoană poate dobândi pe cale succesorală, în condițiile legii, orice bun [41, p. 301] sau un drept ce permite transmiterea patrimoniului unei persoane fizice decedate către una sau mai multe persoane în viață [11, p. 162].

Actualitatea problemelor succesoriale este condiționată de procesul transformărilor pozitive din toate domeniile sociale și economice ale vieții, de renunțarea la dogmele concepțiilor socialiste, care au determinat modul de viață al cetățenilor Republicii Moldova pe o perioadă cuprinzând mai mult de jumătate de secol [19, p. 639].

Prin urmare, dreptul la moștenire este o consecință firească a dreptului de proprietate, de aceea, în art. 46 alin. (6), Constituția a prevăzut expres că dreptul la moștenire a proprietății private este garantat. Moștenirea are un caracter complex, întrucât presupune și asumarea, în anumite condiții, a obligațiilor persoanei decedate, precum și dobândirea altor drepturi ale acesteia, spre a se asigura continuitatea executării lor. Esențială este însă dobândirea de către succesorii a calității de proprietar asupra bunurilor care erau în proprietatea persoanei decedate. Garantarea dreptului la moștenire este asigurată și prin faptul că, în conformitate cu art. 72 alin. (3) lit. i) din Constituție, regimul juridic general al moștenirii trebuie să fie reglementat printr-o lege organică [80, p. 186].

În același context, Curtea constituțională a Republicii Moldova reiterează că drepturile succesoriale se transmit *ope legis* moștenitorilor la data deschiderii succesiunii, în virtutea efectelor juridice ale acceptării acesteia [165].

În urma analizei semnificației dreptului la moștenire prin prisma reglementărilor internaționale cu privire la drepturile omului [185, p. 37] vom constata că aceasta reprezintă o transmisiune a patrimoniului sau a unei fracțiuni a acestuia care a aparținut unei persoane decedate și intră în posesia unei sau mai multor persoane fizice în condițiile prevăzute de lege sau un ansamblu de bunuri morale, intelectuale, artistice, fenomenelor de cultură, drepturilor și obligațiilor care alcătuiesc patrimoniul lăsat de la defunct (decedat).

Dreptul la moștenire este reglementat de Constituția Republicii Moldova în același articol cu dreptul la proprietate privată, lucru ce nu este deloc întâmplător [79, art. 46]. Dreptul la moștenire, numit atât de legiuitor [54, art. 1431-1575], cât și de doctrina de specialitate, ca drept succesoral a apărut și s-a dezvoltat odată cu evoluția proprietății private. Armele și uneltele de muncă erau concentrate în mâinile unui singur om, *pater familias* [229, p. 236].

La începuturi, romanii nu acceptau ideea transmiterii averii de la defunct către moștenitorii săi. Vechii romani considerau că patrimoniul unei persoane dispare odată cu moartea sa. Despre persoanele care preluau averea defunctului se spunea că dobândesc un drept nou, de proprietate, și putere asupra lucrurilor. Numai astfel, se explică faptul că cel mai vechi termen care desemna pe moștenitor era *heres*, de la *herus*, adică stăpân, iar cuvintele moștenire și succesiune însemnând același lucru, ele fiind sinonime [229, p. 236].

În continuare ne propunem să analizăm normele privind reglementarea moștenirii la romani în comparație cu normele Republicii Moldova întru constatarea faptului că majoritatea normelor cu privire la moștenire [79, art. 46] s-au păstrat și au fost preluate de legislația multor state [229, p. 237], printre care și Republica Moldova.

La romani moștenirea se considera deschisă din ziua morții testatorului. Dacă la moștenire nu venea niciun succesori, patrimoniul era considerat al nimănui și putea fi luat în stăpânire de oricine voia. Astfel de succesiune se numea vacantă și era acordată în folosul statului ori revenea bisericilor și mănăstirilor. După ce avea loc deschiderea moștenirii, bunurile nu treceau deodată în proprietatea moștenitorilor. Moștenirea trebuia să fie primită. Primirea moștenirii era un act unilateral al moștenitorului care însemna dorința lui de a intra în moștenire se mai spunea și acceptarea moștenirii.

Conform prevederilor Republicii Moldova succesiunea se deschide în urma decesului persoanei fizice sau declarării morții ei de către instanța de judecată, iar momentul deschiderii succesiunii se consideră cel al decesului persoanei care a lăsat moștenirea sau data rămânerii

definitive a hotărârii judecătorești privind declararea morții lui [54, art. 1440]. Patrimoniul succesoral trece în proprietatea statului în baza dreptului de moștenire asupra unui patrimoniu vacant dacă nu există nici succesori testamentari, nici legali sau dacă nici unul din succesori nu a acceptat succesiunea, sau dacă toți succesorii sunt privați de dreptul la succesiune, prin eliberarea unui certificat de succesiune vacantă [54, art. 1515].

La romani un termen în care moștenirea trebuia să fie primită nu era prevăzut. Dar aceasta nu însemna că moștenitorul putea tergiversa la nesfârșit primirea ei. Aici intrau în joc persoanele față de care defunctul avea datorii. Ele erau interesate ca moștenirea să fie acceptată cât mai urgent de către moștenitor pentru a avea de la cine cere restituirea datoriilor. Deseori, ei solicitau un răspuns clar - dacă primește ori renunță la moștenire. Moștenitorului i se acorda și un termen în care să dea răspunsul. Pe măsură ce termenul expira și răspunsul nu venea, tăcerea însemna renunțarea la moștenire. Primind moștenirea, persoana prelua și datoriile defunctului. Mai mult ca atât, moștenitorul răspundea pentru toate datoriile, și indiferent de mărimea lor, chiar dacă aceasta depășea cu mult valoarea bunurilor primite în moștenire. Scăparea de răspunderea dată era posibilă numai prin renunțarea la moștenire [265, p. 63].

Conform prevederilor Republicii Moldova cu privire la moștenire termenul de acceptare a succesiunii este de 6 luni de la data deschiderii ei [54, art. 1517]. Dacă dreptul de a accepta succesiunea apare în cazul în care ceilalți moștenitori nu o acceptă, ea trebuie acceptată în partea rămasă din termenul stabilit pentru acceptare. Dacă această parte este mai mică de 3 luni, ea se prelungește până la 3 luni [54, art. 1518]. Termenul de 6 luni, prevăzut puțin mai sus, poate fi prelungit de către instanța de judecată cu cel mult 6 luni cu acordul celorlalți succesori care au acceptat succesiunea în termen, pot fi incluse în cercul moștenitorilor, fără a se adresa în instanța de judecată, persoanele din clasa succesorală chemată la succesiune care au omis termenul menționat [54, art. 1519].

În conformitate cu prevederile Legii celor XII Table, existau trei categorii de moștenitori legali: sui heredes, adgnatus proximus și gentiles [265, p. 58].

Sui heredes erau persoanele care locuiau împreună cu pater familias, iar după moartea acestuia deveneau persoane independente (sui iuris). În această categorie de moștenitori intrau fiii, fiicele, soția căsătorită cu manus (în calitate de fiică), nepoții din fii, dacă tatăl lor a precedat bunicului, adoptatul și adrogatul. Trebuie de menționat că soția căsătorită fără manus și fiul emancipat nu erau sui iuris, deoarece între ei și pater familias nu existau legături civile în momentul morții acestuia [266, p. 239].

Toți moștenitorii din categoria sui heredes veneau la moștenire. Cei de gradul întâi dobândeau cote-părți egale, iar cei de grad mai îndepărtat de asemenea veneau la succesiune

însă, doar pe partea ascendentului lor - parte pe care și-o împărțeau între ei în mod egal. Astfel dacă în momentul morții lui pater familias aveau calitatea de sui heredes doi fii și doi nepoți de fiu, primii primeau fiecare câte o treime din moștenire, iar ultimii primeau împreună o treime, atât cât s-ar fi convenit tatălui lor, dacă ar fi trăit în momentul morții lui pater familias [266, p. 194].

Adgnatus proximus veneau la moștenire numai dacă lipseau moștenitorii sui heredes [265, p. 58].

Expresia „adgnatus proximus” se traduce ca „agnații cei mai apropiați”. Aceștia nu erau sui heredes și, prin urmare, nu deveneau sui iuris la moartea lui pater familias. Din categoria respectivă de moștenitori făceau parte frații, verii, nepoții de frate și de văr. Adgnatus proximus nu era o categorie fixă de moștenitori, ci mobilă, în sensul că un agnat foarte îndepărtat putea veni la moștenire dacă nu exista unul mai apropiat. De exemplu, dacă nu existau frați, la moștenire veneau verii primari. În schimb dacă cel mai apropiat agnat refuza moștenirea, agnatul următor nu venea la moștenire, deoarece, în sistemul Legii celor XII Table, colateralii nu veneau la moștenire prin reprezentare [266, p. 239].

Gentiles formau cea de-a treia categorie de moștenitori legali. Despre gentiles se spunea care erau rude (agnați) cu defunctul, dar într-un grad îndepărtat, fără a putea dovedi descendența din același pater familis. Gentilii moșteneau averea defunctului în părți egale. Ei veneau la moștenire numai dacă lipseau moștenitorii sui heredes și adgnatus proximus [266, p. 240].

Legislația Republicii Moldova stabilește că în cazul succesiunii legale, moștenitori cu drept de cotă egală sunt:

a) de clasa I – descendenții (fiii și fiicele celui ce a lăsat moștenirea, la fel și cei născuți vii după decesul lui, precum și cei înfiați), soțul supraviețuitor și ascendenții privilegiați (părinții, înfietorii) celui ce a lăsat moștenirea;

b) de clasa a II-a – colateralii privilegiați (frații și surorile) și ascendenții ordinari (bunicii, atât din partea tatălui, cât și din partea mamei) ai celui ce a lăsat moștenirea;

c) de clasa a III-a – colateralii ordinari (unchii și mătușile) ai celui ce a lăsat moștenirea.

Ascendenții ordinari culeg moștenirea în ordinea proximității (apropierii) gradului de rudenie cu cel ce a lăsat moștenirea, respectiv bunicii îi înlătură pe străbunici etc., indiferent de sex și linie. În cazul moștenirii descendenților și colateralilor se aplică reprezentarea:

a) descendenților – la infinit;

b) colateralilor – până la gradul al IV-lea de rudenie inclusiv (colaterali privilegiați – nepoți de la frate și soră, strănepoți de la frate și soră; colaterali ordinari – veri primari).

Părinții naturali ai celui adoptat și celelalte rude ale lui de sânge pe linie ascendentă, precum și surorile și frații lui de sânge, nu moștenesc după moartea celui adoptat sau a descendenților lui [54, art. 1500].

Moștenitorii de clasă posterioară sunt chemați la succesiune legală numai dacă lipsesc moștenitori din clasele precedente sau dacă aceștia nu acceptă ori refuză succesiunea. Ei sunt chemați la succesiune și în cazul în care toți moștenitorii de clasele precedente au fost decăzuți din dreptul la succesiune [54, art. 1501].

Cât privește moștenirea testamentară, la romani testamentul era considerat un act solemn prin care o persoană desemna unul sau mai mulți moștenitori în vederea asigurării voinței sale după moarte. Altfel spus, prin testament, înainte de moartea sa, defunctul stabilea cine erau moștenitorii cărora li se transmitea patrimoniul după moartea lui.

În Roma Antică, testamentul era cunoscut încă din vremea Legii celor XII Table. Se știa că bunurile unei persoane nu puteau fi moștenite în același timp prin lege și testament, prioritate avea tot timpul testamentul. Moștenitorii testamentari primeau bunurile, iar cei legali rămâneau fără moștenire. Așa dar, moștenirea testamentară se considera mai presus decât moștenirea legală. Persoana care voia să lase bunurile sale drept moștenire trebuia să aleagă între testament și lege. Dacă nu lăsa testament, moștenirea se împărțea după regulile stabilite de lege [266, p. 241].

În Republica Moldova testamentul este considerat un act juridic solemn, unilateral, revocabil și personal prin care testatorul dispune cu titlu gratuit, pentru momentul încetării sale din viață, de toate bunurile sale sau de o parte din ele. Testator poate fi doar persoana cu capacitate de exercițiu. Nu se permite întocmirea testamentului prin reprezentant [54, art. 1449].

Testatorul poate determina în testament cotele succesoriale pentru moștenitorii menționați în el sau poate indica în mod concret cărui moștenitor ce parte din patrimoniu îi va trece în proprietate. Dacă în testament nu există astfel de indicații, patrimoniul succesoral se împarte egal între moștenitori. Dacă în testament sunt menționați câțiva moștenitori, dar este stabilită cotă succesorală numai unuia dintre ei, ceilalți moștenesc în părți egale patrimoniul rămas [54, art. 1450].

Testatorul poate dezmoșteni pe unul, pe câțiva sau pe toți moștenitorii legali și nu este obligat să motiveze acest fapt. Persoana dezmoștenită prin dispoziție testamentară expresă nu poate deveni moștenitor legal asupra părții netestate din avere și nici asupra cotelor-părți la care au renunțat moștenitorii [54, art. 1455].

Concluzionând putem afirma că dreptul ca moștenire, fiind un veritabil drept economic al omului, își are originea încă în Roma Antică, iar reglementările cu privire la moștenire s-au

păstrat și au fost preluate de reglementările constituționale ale multor state, printre care și Republica Moldova.

3.4. Concluzii la Capitolul 3

Din categoria drepturilor economice individuale ale omului fac parte: *dreptul de proprietate*, drept economic fundamental ce garantează atributele de posesie, folosința și dispoziție asupra bunurilor legal dobândite, *dreptul la moștenire*, drept economic ce asigură garantarea continuității calității de proprietar succesorilor acestuia, *dreptul la muncă* drept ce asigură echilibrul dintre interesele angajaților și ale angajatorilor în sfera muncii, stabilește garanțiile de stat în domeniul libertății alegerii sferei de muncă, garantează echitatea socială pe calea participării în condiții de egalitate în drepturi a angajaților și a angajatorilor la repartizarea produsului social și *dreptul la protecția muncii*, ca un sistem de măsuri și mijloace sociale și economice care asigură securitatea angajatului, păstrarea sănătății și menținerea capacității lui de lucru în procesul muncii.

Mecanismul statal de garantare a drepturilor economice individuale ale omului presupune un sistem complex de elemente, care indică caracterul statului de a fi unul de drept cu un regim democratic, implicând adoptarea actelor normative ce reglementează aceste drepturi conform realităților sociale și economice, realizarea lor practică efectivă, cu respectarea strictă a legalității și asigurarea garanțiilor reale pentru protecția și apărarea drepturilor economice individuale.

Ținând cont de lacunele legislative identificate în consacrarea drepturilor economice individuale, intervenim cu propuneri de lege ferenda întru îmbunătățirea cadrului normativ cu privire la realizarea eficientă a dreptului la muncă și protecția muncii și a dreptului la proprietate:

- de a abilita doar ***instanța de judecată*** cu dreptul de a suspenda raporturile de serviciu, în circumstanțe ce nu depind de voința părților, în cazul bănuirii sau învinuirii în comiterea de către salariat a unei infracțiuni incompatibile cu munca prestată, dar nu și *angajatorul* sau *administrația instituției* în care activează bănuitul, învinuitul cum se practică în prezent, fapt care vădit disproporționează situația angajatului în raport cu angajatorul;

- de a exclude sintagma “în cazul alegerii în funcție electivă, polițistul este eliberat din serviciu, dacă legislația nu stabilește altfel” din conținutul Legii nr. 320 din 27.12.2012 cu privire la activitatea Poliției și statutul polițistului, deoarece contravine următoarelor reglementări naționale: contractul individual de muncă se suspendă din inițiativa salariatului în caz de ocupare a unei funcții electivă în autoritățile publice și raporturile de serviciu se suspendă în circumstanță ce nu depinde de voința părților prin alegerea sau numirea într-o funcție de

demnitate publică pentru perioada respectivă, ceea ce încalcă grav garanțiile dreptului la muncă a polițistului;

- de a raporta cuantumul salariului minim garantat de stat cu coșul minim de consum prin formularea inițiativei “salariul minim garantat de stat să corespundă cel puțin coșului minim de consum”, fapt ce ar asigura salariatului și familiei sale acoperirea tuturor cheltuielilor pentru asigurarea condițiilor (minime) acceptabile de viață socială, culturală, educație, sănătate și dezvoltare profesională;

- timpul, pe care un angajat (muncitor) fără punct fix de lucru, cum ar fi electricienii, instalatorii, reprezentanții de vânzări etc. îl petrece pe drum de acasă spre serviciu și de la muncă spre acasă, să fie inclus în programul de lucru, ceea ce ar contribui la eficacitatea muncii acestuia și la ajustarea legislației muncii a Republicii Moldova la standardele europene în domeniu;

- de a exclude rudele de gradul II ale persoanelor fizice membre ale consiliului unei bănci comerciale, organului executiv al unei bănci comerciale sau comisiei de cenzori a unei bănci comerciale din categoria persoanelor afiliate acestora, întru asigurarea dreptului de proprietate ca drept economic fundamental a acestora;

- de a exclude prevederea “caracterul licit al dobândirii se prezumă” din norma constituțională a Republicii Moldova, întru racordarea legislației naționale la reglementările internaționale. Confiscarea extinsă și îmbogățirea ilicită, acțiuni menționate în actele internaționale sunt reglementate și de legislația națională a Republicii Moldova (Codul Penal și Codul de Procedură Penală), însă organele de drept întâmpină dificultăți în realizarea mecanismului practic, datorită existenței acestei reglementări constituționale;

- în vederea asigurării securității economice a statului, a completa legea fundamentală a Republicii Moldova cu prevederi ce ar limita dreptul cetățenilor străini și al apatrizilor la dobândirea terenurilor agricole în proprietate privată.

4. CONȚINUTUL DREPTURILOR ECONOMICE COLECTIVE ALE OMULUI

4.1. Reglementarea juridică a dreptului la grevă

Dreptul la grevă, caracterizat de unii doctrinari ca drept social-economic, este în strânsă corelație cu libertatea întrunirilor și negocierilor colective, care pe parcursul istoriei fost un mijloc eficace al luptei de clasă de la sfârșitul secolului XIX – începutul secolului XX [72, p. 181].

În Republica Moldova, greva a fost recunoscută ca un mijloc legal, de presiune, la care salariații au dreptul să recurgă ori de câte ori consideră că interesele lor profesionale, economice și sociale le sunt încălcate. Astfel, Constituția Republicii Moldova prevede, în mod expres, dreptul la grevă pentru apărarea acestor interese. Se specifică însă că legea stabilește condițiile de exercitare a dreptului la grevă, precum și răspunderea pentru declanșarea nelegitimă a grevelor [79, art. 45].

Confirmând, în art. 43, dreptul la negocieri colective în materie de muncă, Constituția Republicii Moldova recunoaște implicit și posibilitatea unor conflicte colective de muncă. Conflictul colectiv de muncă a fost definit ca fiind „divergențele nesoluționate dintre salariați (reprezentanții lor) și angajatori (reprezentanții lor) privind stabilirea și modificarea condițiilor de muncă (inclusiv a salariului), privind purtarea negocierilor colective, încheierea, modificarea și executarea contractelor colective de muncă și a convențiilor colective, privind refuzul angajatorului de a lua în considerație poziția reprezentanților salariaților în procesul adoptării, în cadrul unității, a actelor juridice ce conțin norme ale dreptului muncii, precum și divergențele referitoare la interesele economice, sociale, profesionale și culturale ale salariaților, apărute la diferite niveluri între partenerii sociali“ [53, art. 357]. În cazul în care nu are loc concilierea directă sau indirectă a conflictelor de muncă, acestea pot intra în ultima lor fază, cea de declarare și desfășurare a grevei.

Acest drept se acordă salariaților prin art. 45 din Constituție, intitulat „Dreptul la grevă“, greva reprezentând „refuzul benevol al salariaților de a-și îndeplini, total sau parțial, obligațiile de muncă, în scopul soluționării conflictului colectiv de muncă declanșat în conformitate cu legislația în vigoare“ [53, art. 362].

Reieșind din prevederile comentariului Constituției Republicii Moldova grevele pot fi declanșate numai în scopul apărării intereselor profesionale cu caracter economic și social ale salariaților, iar textul respectiv elucidând triplă semnificație: 1) garantarea dreptului la grevă; 2) scopul grevei; 3) subiecții dreptului la grevă [80, p. 182].

1) Garantarea dreptului la grevă se realizează atât prin înscrierea lui în Constituție, la categoria drepturilor și libertăților fundamentale, cât și prin obligația statului de a reglementa prin norme speciale modalitățile de desfășurare a grevei;

2) Scopul grevei nu poate fi altul decât apărarea intereselor profesionale cu caracter economic și social. Din textul constituțional nu rezultă că grevele pot urmări scopuri politice, de aceea legislația noastră prevede că greva poate fi declarată doar în scopul apărării intereselor profesionale cu caracter economic și social ale salariaților și nu poate urmări scopuri politice. În prealabil însă, trebuie să fie epuizate toate căile de soluționare a conflictului colectiv de muncă în cadrul procedurii de conciliere prevăzute de cod [53, art. 362];

3. Cu privire la subiecții dreptului la grevă Constituția Republicii Moldova stabilește expres că aceștia pot fi numai salariații. O problemă importantă în legătură cu subiecții dreptului în cauză este corelația dintre grevă și serviciile publice. Greva funcționarilor publici poate fi ilicită, deoarece ar putea afecta principiile ale serviciului public. Spre exemplu, prin încetarea activității transporturilor, telecomunicațiilor, organelor de menținere a ordinii publice etc., s-ar crea mari dificultăți celorlalți cetățeni și s-ar încălca principiul continuității serviciului public. În sensul celor expuse, sunt semnificative prevederile care limitează participarea la grevă în perioada calamităților naturale, a izbucnirii epidemiilor, pandemiilor, precum și în perioada stării de urgență, de asediu sau de război, sau pentru anumite categorii de salariați. Astfel, nu pot participa la grevă: personalul medico-sanitar din spitale și serviciile de asistență medicală urgentă; salariații din sistemele de alimentare cu energie și apă; salariații din sistemul de telecomunicații; salariații serviciilor de dirijare a traficului aerian; persoanele cu funcție de răspundere din autoritățile publice centrale; colaboratorii organelor ce asigură ordinea publică, ordinea de drept și securitatea statului, judecătorii instanțelor judecătorești, salariații din unitățile militare, organizațiile sau instituțiile Forțelor Armate; salariații din unitățile cu flux continuu; salariații din unitățile care fabrică producție pentru necesitățile de apărare a țării [53, art. 369].

Deci, dreptul la grevă nu are un caracter absolut, adică acesta nu poate fi exercitat în mod abuziv, prin încălcarea unor interese generale, iar categoriile de salariați a căror participare la grevă este interzisă va fi:

- a) personalul medico-sanitar din spitale și serviciile de asistență medicală urgentă;
- b) salariații din sistemele de alimentare cu energie și apă;
- c) salariații din sistemul de telecomunicații;
- d) salariații serviciilor de dirijare a traficului aerian;
- e) persoanele cu funcții de răspundere din autoritățile publice centrale;

f) colaboratorii organelor ce asigură ordinea publică, ordinea de drept și securitatea statului, judecătorii instanțelor judecătorești, salariații din unitățile militare, organizațiile sau instituțiile Forțelor Armate;

g) salariații din unitățile cu flux continuu;

h) salariații din unitățile care fabrică producție pentru necesitățile de apărare a țării [248, p. 383].

Cât privește asigurarea și garantarea dreptului la grevă în legislația Republicii Moldova, există unele situații, care după părerea noastră, periclitează și chiar lezează acest drept economic fundamental. Astfel, conform prevederilor legii supreme a Republicii Moldova regimul general privind raporturile de muncă, sindicatele și protecția socială se reglementează prin lege organică [79, art. 72 alin. (3) lit. “j”]. Codul muncii însă stabilește că Nomenclatorul unităților, sectoarelor și serviciilor, salariații cărora nu pot participa la grevă, se aprobă de Guvern după consultarea patronatelor și sindicatelor [53, art. 369 alin. (3)]. Conform principiului constituțional de separare a puterilor în stat [79, art. 6] puterea executivă și cea legislativă trebuie să conlucreze în exercitarea prerogativelor ce le revin, potrivit prevederilor Constituției, dar nu să facă imixtiune în exercitarea atribuțiilor constituționale. În această ordine de idei venim cu o propunere de *lege ferenda* **de a exclude din atribuțiile Guvernului Republicii Moldova a dreptului de a adopta Nomenclatorul unităților, sectoarelor și serviciilor, salariații cărora nu pot participa la grevă.** În viziunea noastră, întru garantarea și protecția dreptului la grevă, ca drept fundamental economic, toate aspectele ce țin de restrângerea exercitării acestui drept trebuie să fie reglementate în exclusivitate de Parlament, ca organ reprezentativ suprem, fapt consacrat în Constituția Republicii Moldova.

Autorii Comentariului Constituției Republicii Moldova menționează că legea stabilește condițiile de exercitare a dreptului la grevă, precum și răspunderea pentru declanșarea nelegitimă a grevelor [80, p. 183]. Baza juridică de realizare a dreptului la grevă o constituie art. 45 din Constituție, iar condițiile respective sunt stabilite de Codul muncii al Republicii Moldova [53, art. 362-367]. Astfel, greva poate fi declarată: doar în scopul apărării intereselor profesionale cu caracter economic și social ale salariaților și nu poate urmări scopuri politice; dacă în prealabil au fost epuizate toate căile de soluționare a conflictului colectiv de muncă în cadrul procedurii de conciliere; participarea la grevă este liberă și nimeni nu poate fi constrâns să participe la grevă; greva se va declara și se va desfășura în conformitate cu prevederile legislației muncii și cu convențiile colective încheiate la nivel teritorial, ramural, național; desfășurarea grevei în afara unității și în locurile publice se va efectua în conformitate cu prevederile actelor legislative ce reglementează organizarea și desfășurarea întrunirilor.

Legislația muncii stipulează expres că, pentru declararea și organizarea grevei ilegale, persoanele vinovate poartă răspundere disciplinară, materială, administrativă și penală în conformitate cu legislația în vigoare, iar instanța de judecată care a constatat ilegalitatea grevei va obliga persoanele vinovate să repare prejudiciul material și cel moral cauzat. Răspunderea pentru constrângerea de a participa la grevă sau împiedicarea de a participa la grevă se pedepsește, conform art. 68 din Codul contravențional, cu amendă de la 40 la 50 de unități convenționale sau cu muncă neremunerată în folosul comunității de la 30 la 60 de ore [53, art. 370].

Din prevederile legale rezultă că greva poate fi declarată numai dacă în prealabil au fost epuizate toate căile de soluționare a conflictului colectiv de muncă în cadrul procedurii de conciliere și dacă momentul declanșării a fost adus la cunoștința angajatorului de către reprezentanții salariaților cu 48 de ore înainte [53, art. 362]. Deci, înainte de declanșare a grevei, părțile aflate în conflict trebuie să parcurgă etapa înaintării revendicărilor și cea de examinare a conflictelor colective de muncă de către comisiile de conciliere, iar hotărârea privind declararea grevei se i-a de către reprezentanții salariaților, cu acordul a cel puțin jumătate din numărul acestora. Trebuie de precizat că dacă greva ar urma să fie declarată la nivelul unei subunități, al unui compartiment sau de către salariații care exercită o anumită profesie într-o unitate, cvorumul necesar pentru declararea grevei se va calcula ținând seama de numărul salariaților sindicaliști și, respectiv, nesindicaliști existent în subunitatea, compartimentul ori în cadrul profesiei, la nivelul cărora ar urma să fie declanșată greva respectivă.

Acordul cerut de lege se poate dovedi prin orice mijloc de probă. Evident, e preferabil să se ia acordul scris al fiecărui salariat sau să se întocmească procese-verbale ale întrunirilor prin care s-a hotărât declanșarea grevei. Declararea grevei implică și notificarea duratei ei, ca și a oricărei modificări ulterioare.

Angajatorul poate solicita suspendarea grevei, pe un termen de cel mult 30 de zile calendaristice, în cazul în care aceasta ar putea pune în pericol viața și sănătatea oamenilor sau atunci când consideră că greva a fost declarată ori se desfășoară cu încălcarea legislației în vigoare [53, art. 368]. Această suspendare operează numai în cazul în care sunt afectate interese de ordin umanitar sau în cazul încălcării legislației în vigoare. În vederea suspendării grevei, angajatorul trebuie să înainteze în instanța de judecată cererea de suspendare a acesteia și care în termen de 2 zile lucrătoare va și pronunța o hotărâre prin care, după caz:

- a) respinge cererea angajatorului;
- b) admite cererea angajatorului și dispune suspendarea grevei [53, art. 368].

Reieșind din faptul că greva este o încetare colectivă și voluntară a lucrului pe durata desfășurării conflictului de muncă utilizată ca mijloc de presiune asupra angajatorilor, astfel încât aceștia să fie de acord cu revendicările profesionale, economice și sociale ale angajaților susținute cu ocazia negocierii contractelor putem evidenția trăsăturile principale ale grevei și anume:

a) greva reprezintă o încetare colectivă și voluntară a lucrului. Deși dreptul la grevă este de esență individual, deoarece aparține fiecărui lucrător în parte, exercitarea acesteia nu este posibilă decât în colectiv, ceea ce presupune că greva este o încetare a lucrului de către o colectivitate de lucrători;

b) încetarea poate interveni numai pe durata desfășurării conflictului de muncă ca urmare a neînțelegerii partenerilor sociali cu ocazia negocierii contractelor colective de muncă [235, p. 265];

c) reprezintă un instrument juridic aflat la mâna lucrătorilor pentru a-l presa sau determina pe angajator să accepte propunerile legate de condițiile de muncă. Astfel, participarea la grevă sau organizarea acesteia, cu respectarea dispozițiilor legale, nu constituie o încălcare a obligațiilor de muncă ale salariaților și nu poate avea consecințe negative pentru salariații aflați în grevă [53, art. 368].

Salariații aflați în grevă trebuie să se abțină de la orice acțiune de natură să împiedice continuarea activității de către cei care nu participă la grevă. Evident, nu se poate considera drept acțiune de natură să împiedice activitatea celor care ar dori să lucreze, faptul că, din cauza grevei, a încetat obiectiv întregul proces de producție din unitate. Pe durata grevei, nici angajatorul nu poate fi împiedicat să-și desfășoare activitatea de către salariații aflați în grevă. De asemenea, menționăm că angajatorul este lipsit de posibilitatea de a angaja persoane care să-i înlocuiască pe salariații aflați în grevă [53, art. 363].

Pe durata grevei, salariații își mențin toate drepturile ce decurg din contractul individual și cel colectiv de muncă, din convențiile colective, precum și din prevederile Codului muncii, cu excepția drepturilor salariale [53, art. 363]. Deci, salariații beneficiază, pe de o parte, de drepturile de asigurări sociale și, pe de altă parte, de vechime în muncă pe perioada cât au participat la grevă. Însă, aceste drepturi nu mai sunt acordate salariaților din momentul constatării ilegalității declanșării grevei.

Reglementarea procedurii de încetării grevei nu este prevăzută de legislația actuală a Republicii Moldova, dar aceasta totuși poate fi dedusă, și anume:

- prin renunțare. Adică, dacă salariații implicați în declararea grevei renunță la grevă, aceasta trebuie să înceteze;

- printr-un acord al părților. În timpul grevei, organizatorii acesteia continuă negocierile cu angajatorul în vederea satisfacerii revendicărilor care au constituit motivele încetării colective a lucrului. În acest caz, negocierile cu angajatorul se pot concretiza într-un acord;

- printr-o hotărâre judecătorească care se ivește în situația în care angajatorul a înaintat cererea privind soluționarea conflictului colectiv de muncă referitor la constatarea ilegalității grevei în instanța de judecată, și revendicările formulate în această cerere au fost satisfăcute ca fiind întemeiate de către instanța de judecată [53, art. 360-361], iar încălcarea normelor legale privind declararea și încetarea grevei antrenează, firesc, răspunderea juridică de natură disciplinară, materială, administrativă și penală în conformitate cu legislația în vigoare [53, art. 370].

Nu suntem de acord cu legiuitorul care concepe răspunderea persoanelor vinovate de declanșarea și organizarea grevei ilegale drept una de natură materială (de dreptul muncii). Ea nu poate fi o răspundere materială, deoarece paguba adusă unității nu are legătură cu munca acelor persoane, ci cu inactivitatea lor. În afară de aceasta, organizația sindicală (organizatorul grevei de cele mai multe ori) nu se află în raporturi de muncă cu angajatorul, iar reprezentanții salariaților nu organizează și conduc acea acțiune în temeiul contractului lor individual de muncă [248, p. 388].

Considerăm că organizatorii grevei, declarate sau organizate în mod nelegitim, suportă răspunderea civilă delictuală. Adică, dreptul angajatorului la despăgubiri în cazul încetării colective a lucrului se întemeiază pe dispozițiile Codului civil al Republicii Moldova [54, art. 1398].

Cât privește reglementarea internațională a *dreptului la grevă* putem menționa că în diverse sisteme de drept, reglementarea juridică a acestuia comportă o serie de particularități. Astfel, în statele Europei Occidentale, numai Franța și Italia admit legal, în mod expres, dreptul la grevă. În practică, situația nu este diferită în state ale căror reglementări fie nu consacră decât implicit dreptul la grevă (Germania și Marea Britanie), fie, pur și simplu, legea tace (Olanda) [260, p. 266].

În prezent, legislația statelor Uniunii Europene nu stipulează, de regulă, obligația preavizului dat angajatorului. Dar, totuși, astfel de preaviz se cere în domeniul sectorului public.

În Marea Britanie, Italia, Franța grevele politice sunt interzise. În alte state, cum ar fi Germania, reglementarea este și mai restrictivă, considerând-se ca ilicite toate grevele neloiale.

În S.U.A., Canada și Germania există o legătură strânsă între Grevă și contractul colectiv de muncă. Greva nu este legală decât atunci când a expirat contractul colectiv sau în perioada reînnoirii lui. În schimb, o astfel de obligație nu este puternic afirmată în Franța.

Țările scandinave și cele anglo-saxone se individualizează prin proceduri foarte elaborate de soluționare a conflictelor colective de muncă. Se tinde, astfel, să se pună capăt rapid grevei prin suprimarea cauzei sale.

Elaborând o conchidere la cele relatate mai sus, putem afirma că dreptul la greva poate fi tratat atât ca drept al persoanei, dacă e privit ca acțiune organizată de protest a salariaților, dintr-o instituție sau organizație economică, manifestată prin încetarea activității, întru soluționarea unui conflict colectiv de muncă, cât și ca drept relativ a persoanei, dacă e privit prin prisma exigențelor impuse procedurii de organizare a grevei, precum și față de categoriile de salariați ce beneficiază de acest drept.

4. 2. Reglementarea juridică a dreptului de a se afilia la sindicate

Sindicatele reprezintă un important factor de echilibru social, una din instituțiile esențiale ale societății civile actuale și ale statelor democratice contemporane, unul dintre partenerii negocierilor colective și a dialogului social care au jucat, joacă și vor juca un rol deosebit în dezvoltarea drepturilor omului atât în Republica Moldova cât și peste hotarele ei.

Legislația actuală a Republicii Moldova evidențiază dreptul la asociere și crearea sindicatelor într-o serie de acte normative cum ar fi:

- Constituția Republicii Moldova, care stipulează că „dispozițiile constituționale privind drepturile și libertățile omului se interpretează și se aplică în concordanță cu Declarația Universală a Drepturilor Omului, cu pactele și cu celelalte tratate la care Republica Moldova este parte” și că „orice salariat are dreptul de a întemeia și de a se afilia la sindicate pentru apărarea intereselor sale” [79, art. 4; 79, art. 42].

- Codul muncii al Republicii Moldova în Capitolul III prevede drepturile organelor sindicale la efectuarea controlului asupra respectării legislației muncii și garanțiile activității lor [53, art. 386-390].

- Legea sindicatelor, care prin esență specifică drepturile, libertățile și obligațiile organizațiilor sindicale la întrunire, asociere și realizare a drepturilor sale [210, art. 1].

Constituția Republicii Moldova reglementează în art. 42 dreptul de a întemeia și de a se afilia la sindicate. Totodată, legea sindicatelor prevede expres că legislația cu privire la sindicate este constituită din: „Constituție, prezenta lege, alte acte normative, precum și din actele internaționale la care Republica Moldova este parte” [210, art. 2].

În viziunea autorilor comentariului Constituției Republicii Moldova dreptul la asociere sindicală presupune următoarele trăsături ale acesteia:

a) Convenția protejează nu numai dreptul de a fonda sindicate ori de afiliere la cele existente, dar și activitățile sindicale ale persoanei pentru „apărarea intereselor“;

b) statul nu poate constrânge sindicatele la semnarea unor convenții colective, dar nici salariații nu pot fi constrânși să accepte clauzele unei asemenea convenții;

c) libertatea sindicală nu asigură nici sindicatelor, nici membrilor acestora un anumit regim preferențial din partea statului;

d) statul are îndatorirea să protejeze angajații împotriva eventualului abuz de poziție dominantă din partea sindicatelor;

e) obligația de apartenență sindicală ori împiedicarea retragerii din sindicat constituie o încălcare a libertății de asociere;

f) nu constituie o ingerință în exercițiul libertății de asociere sancționarea disciplinară a unui salariat, lider sindical, pentru că a solicitat membrilor sindicatului participarea acestora la o grevă, dacă acea grevă este interzisă prin lege etc. [80, p. 174].

Prevederea constituțională elucidată de alin. (1) al art. 42, „orice salariat are dreptul de a întemeia și de a se afilia la sindicate pentru apărarea drepturilor sale” urmează a fi tratată prin prisma celor două elemente definitorii: a) trăsăturile caracteristice ale sindicatelor, ca organizații social-economice de protecție a salariaților fiind: scopul formării sindicatelor nu este unul comercial, acestea se formează nu pentru a obține profituri materiale și financiare; activitatea politică a sindicatelor nu constituie scopul lor principal, ci doar un mijloc de realizare a acestuia; dacă în cazul partidelor Constituția și legislația au stabilit anumite condiții obligatorii, în privința sindicatelor aceste condiții lipsesc în textul constituțional; formarea sindicatelor este prevăzută de Constituție, ceea ce pune în valoare importanța dreptului respectiv și îi conferă un caracter fundamental.

b) dreptul sindicatelor de a apăra interesele membrilor săi printr-o serie de dispoziții constituționale și legislative ca:

- Legea sindicatelor nr. 1129-XIV din 07.07.2000, care reglementează raporturile sociale ce apar în legătură cu realizarea de către salariați a dreptului constituțional de a întemeia și de a se înscrie în sindicate, stabilește cadrul juridic al întemeierii lor, garanțiile activității, reglementează relațiile lor cu autoritățile publice, cu patronii și cu asociațiile patronilor;

- Codul muncii, care reglementează: asigurarea dreptului sindicatelor de a exercita controlul obștesc asupra respectării legislației muncii; statutul sindicatelor de părți ale parteneriatului social; drepturile sindicatelor de a participa la negocierile colective și de a semna convențiile colective; participarea sindicatelor la soluționarea litigiilor de muncă; interzicerea concedierii fără acordul organului sindical; drepturile organelor sindicale la efectuarea

controlului asupra respectării legislației muncii și garanțiile activității lor; consultarea sindicatelor în majoritatea aspectelor referitoare la munca salariaților etc.;

- Codul contravențional, care sancționează, în art. 61, împiedicarea exercitării dreptului de întemeiere a sindicatelor și de afiliere la acestea [80, p. 174].

Textul alin. (2) al articolului constituțional menționat stabilește că sindicatele se constituie și își desfășoară activitatea în condițiile legii și că aceste organizații contribuie la apărarea intereselor profesionale, economice și sociale ale salariaților. Legea sindicatelor conține reglementările necesare în scopul detalierii și aplicării reglementărilor constituționale. Astfel, legea stipulează independența sindicatelor și interzicerea discriminării după principiul apartenenței la sindicat, conține prevederi referitoare la constituirea și activitatea organizațiilor sindicale și a membrilor acestora [80, p. 174].

Așa dar, drepturile de bază ale sindicatelor cuprind: apărarea drepturilor și intereselor membrilor de sindicat; dreptul de a participa la administrarea treburilor publice; dreptul de a participa la elaborarea proiectelor de programe social-economice și de acte juridice; dreptul la negocieri colective, la încheierea contractelor colective de muncă și exercitarea controlului asupra executării lor; drepturile în domeniul protecției muncii și protecției mediului înconjurător; dreptul la protecția socială; dreptul la efectuarea controlului obștesc asupra respectării legislației muncii; informarea prealabilă a sindicatelor despre lichidarea, reorganizarea unității sau schimbarea formei de proprietate, întreruperea totală sau parțială a procesului de producție din inițiativa patronului ș.a.

Efectuând o retrospectivă a legislației constituționale Republicii Moldova în domeniul sindicatelor putem constata că acestea se caracterizează prin următoarele trăsături:

- sunt rezultatul unei asocieri de persoane după criteriul locului de muncă, meseriei, profesiei, ramurii de activitate sau principiul teritorial. Acest drept face parte din categoria drepturilor fundamentale ale omului care sunt consacrate în Constituția Republicii Moldova în virtutea căreia „orice salariat are dreptul de a întemeia și de a se afilia la sindicate pentru apărarea intereselor sale” [79, art. 42].

- au o natură profesională și nu una politică. Un sindicat nu poate reuni decât persoane care exercită o anumită activitate profesională determinată, aderența la un anumit partid nu este obligatorie, deci nu constituie un criteriu relevant. O simplă comunitate de interese nu este suficientă pentru constituirea unei asemenea organizații, formarea acesteia solicită în mod primordial și îndubitabil legătura profesională care trebuie să existe între membrii acesteia.

- își desfășoară activitatea în temeiul statutelor proprii. Statutul reprezintă actul de bază care dă naștere unui sindicat și reprezintă cadrul normativ după care organizația respectivă se conduce și își desfășoară activitatea [210, art. 9].

- apără drepturile și interesele profesionale, economice și social-culturale ale salariaților.

- sunt persoane juridice independente de drept privat. Prin natura lor sunt persoane de drept privat, care contribuie prin activitățile lor la soluționarea unor probleme de interes public.

Din cele menționate mai sus, este incontestabil rolul și importanța organelor sindicale întru garantarea, protejarea și promovarea dreptului la muncă în spiritul statului de drept în Republica Moldova. De aceea considerăm recomandabil de a pretexta o propunere de *lege ferenda* ca **concedierea salariaților, cu excepția salariaților membri de sindicat în cazurile stipulate la art. 86 alin. (1) lit. c), e) și g) Codul muncii al Republicii Moldova, să se admită doar cu consultarea prealabilă scrisă (avizului scris) a organului (organizatorului) sindical din unitate** [28, p. 84]. Insistăm la accentuarea formei scrise a consultării organului sindical din unitate, din motiv că, opțiunea formei verbale a acesteia creează dificultăți în domeniul probării existenței consultării propriu-zise, iar reieșind din prevederile Codului muncii al Republicii Moldova, în cazul în care răspunsul nu a fost primit de angajator în termenul de 10 zile lucrătoare de la data solicitării acordului (opinie consultative), acordul (comunicarea opiniei consultative) organului respectiv se prezumă [53, art. 87], fapt care afectează protecția dreptului la muncă a salariatului [146].

Cât privește coraportul dintre reglementările constituționale ale Republicii Moldova cu privire la dreptul de afiliere în sindicate și reglementările internaționale putem constata că dreptul de afiliere la un anumit sindicat, ca expresie a libertății sindicale, nu prevede o prerogativă generală de afiliere, la alegerea celui în cauză, independent de cuprinsul reglementărilor sindicatului la care se dorește aderarea. Așa fiind ca principiu, în exercițiul acestei libertăți, sindicatelor trebuie să li se recunoască facultatea de a decide conform acestor reglementări, asupra problemei admiterii sau a excluderii de membri, pentru că protecția instituită de art. 11 exercițiului dreptului de asociere în sindicate este „îndreptată, înainte de toate, tocmai împotriva ingerințelor statului” în acest domeniu al vieții asociative; ca atare, primirea sau excluderea unui membru dintr-un sindicat, decisă în conformitate cu statutul acestuia, are a fi considerată ca „o activitate privată, de care statul nu este ținut să răspundă în lumina dispozițiilor Convenției” [32, p. 878]. Totuși, pentru ca dreptul de a adera la un sindicat să rămână efectiv, statul are îndatorirea să protejeze angajații împotriva eventualului abuz de poziție dominantă din partea sindicatelor. Comisia a considerat că asemenea abuzuri se pot produce atunci când, spre exemplu, aderarea sau excluderea nu a fost conformă statutului

sindicatului în cauză sau când regulile pe care acesta le conține în materie apar ca fiind nerezonabile și arbitrare ori când consecințele excluderii ar apărea ca deosebit de împovărătoare pentru cel interesat, cum ar fi situația în care s-ar ajunge la pierderea calității de angajat datorită, eventual, monopolului exercitat de un anumit sindicat [32, p. 878]. În măsura în care un sindicat acționează în limitele statutare rezonabile, acceptate ca atare de cei care au aderat la el, acesta poate să intervină chiar în viața privată a membrilor săi. Astfel, într-o cauză, Comisia a constatat că un sindicat a încheiat un acord cu o companie de asigurări, acord ce includea și asigurarea membrilor săi, în limitele competențelor ce i-au fost recunoscute prin lege. Costul asigurării a fost preluat de sindicat prin mărirea cu un anumit procent a nivelului cotizației sindicale, cu consecința impunerii unei asigurări obligatorii a locuinței pentru toți membrii sindicatului în discuție. Comisia a decis că, într-o asemenea situație, din moment ce sindicatul a acționat în limitele mandatului său, dispozițiile art. 11 nu au fost încălcate.

Putem afirma că libertatea sindicală prevăzută și protejată prin art. 11 privește nu numai pe angajați, ci și pe angajatori, patroni sau conducători de societăți comerciale, companii etc. Astfel, Curtea Europeană a avut a se pronunța asupra aplicabilității acestui text în privința măsurilor luate de un sindicat de angajați împotriva unui patron de întreprindere care nu a aderat la nici o organizație patronală și nu a dorit să încheie acorduri specifice cu personalul său, acceptate de organizațiile patronale [312]. Ea a reținut că, chiar dacă întinderea inconvenientelor și a prejudiciilor suferite de patron prin măsurile adoptate de sindicat împotriva sa nu pot fi stabilite cu precizie, aceste măsuri au reprezentat pentru el o presiune considerabilă în vederea încheierii unei convenții colective, așa cum îi cereau sindicatele; el avea posibilitatea să adere la un sindicat patronal, caz în care convențiile colective încheiate în domeniu îi deveneau opozabile, fie să subscrie la un așa-numit acord de înlocuire a convenției colective, care lega părțile tot pe baze contractuale. În consecință, C.E.D.O. a admis că obligația impusă de sindicat a fost de natură să aducă atingere libertății sindicale a patronului, astfel că dispozițiile art. 11 devin aplicabile [32, p. 879]. În consecință, instanța europeană a avut a se pronunța cu privire la responsabilitatea statului într-o asemenea situație. În acest sens, ea a statuat că măsurile pe care patronul, reclamant în cauză, le pune în discuție din punct de vedere al compatibilității lor cu dispozițiile art. 11, chiar dacă sunt tolerate în legislația internă, nu privesc o intervenție directă din partea statului, ci din partea sindicatelor salariaților. Responsabilitatea statului ar urma să fie totuși angajată, dacă aceste măsuri ar avea ca rezultat neîndeplinirea obligațiilor sale de a asigura pentru cel interesat exercițiul drepturilor garantate prin art. 11 din Convenție [321].

Cu privire la dreptul de a nu adera la un anumit sindicat sau de a se retrage din el, reieșind din prevederile Convenției Europene putem menționa că pe un plan general, pentru

asociații, s-a pus problema compatibilității afilierii obligatorii la un anumit sindicat, adiacentă celei privitoare la monopolul sindical, cu dispozițiile art. 11 din Convenție [32, p. 380].

În prima cauză în care a avut a se pronunța cu privire la această problemă, Curtea Europeană a decis că a interpreta acest text în sensul că ar autoriza orice formă de constrângere în materie de apartenență sindicală ar însemna să se aducă atingere însăși substanței libertății pe care el o garantează [308]. Plecând de la această soluție, într-o altă hotărâre, instanța europeană a arătat că interpretarea art. 11 conduce la concluzia că acesta consacră nu numai dreptul pozitiv de a constitui și de a adera la sindicate, dar și aspectul negativ al acestui drept, anume libertatea de a nu adera la un anumit sindicat și pe aceea de a se retrage din el. Fără a statua asupra problemei de a se ști dacă aspectul negativ al acestui drept este inclus în egală măsură cu aspectul său pozitiv instanța europeană a considerat că, dacă a constrânge o persoană să se înscrie într-un sindicat determinat poate să nu reprezinte întotdeauna o încălcare a Convenției, o formă de constrângere care, într-o situația dată, atinge însăși substanța libertății sindicale, astfel cum este consacrată de art. 11, este de natură să aducă o atingere înseși acestei libertăți [32, p. 880].

Ulterior Ct.E.D.O. a decis, în sensul că ea nu exclude, în principiu „aspectele negative” și cele „pozitive” ale dreptului la libertate sindicală să beneficieze de același nivel de protecție „într-un domeniu pertinent”; totuși această problemă nu poate fi soluționată *in abstracto*, ci are a fi examinată în lumina circumstanțelor fiecărei cauze [32, p. 881]. În orice caz, ea a decis că autoritățile naționale pot fi obligate ca în anumite circumstanțe să intervină în raporturile dintre persoane private prin adoptarea de măsuri rezonabile și adecvate spre a se asigura respectarea efectivă a libertății de a nu adera la un sindicat sau de a ieși din el [326].

Cât privește rolul sindicatelor în apărarea intereselor lor prin raportare la respectarea libertății sindicale, în jurisprudența Curții s-a pus problema dacă această libertate include dreptul sindicatelor la negocieri colective. Instanța europeană a recunoscut că sindicatele trebuie să fie consultate cu privire la problemele ce interesează activitatea la locul de muncă sau alte domenii ale vieții sociale a membrilor lor; dispozițiile art. 11 lasă la aprecierea statelor alegerea mijloacelor prin care pot fi asigurate aceste obiective, iar convențiile colective reprezintă numai unul din aceste mijloace [32, p. 880]. De asemenea, ea a arătat că, având în vedere natura sensibilă a problemelor sociale și politice puse de căutarea unui just echilibru între diversele interese în prezență, cu deosebire atunci când este vorba despre evaluarea caracterului apropiat al intervenției statului cu privire la măsurile pe care le iau sindicatele pentru a face să crească semnificația sistemului de negociere colectivă în domeniul raporturilor de muncă și ținând cont de diferențele importante pe care le prezintă sistemele juridice interne ale statelor contractante în

acest domeniu, trebuie să li se recunoască acestora marea posibilitate de alegere în privința mijloacelor ce au a fi utilizate pentru apărarea efectivă a libertății sindicale [32, p. 881].

Cât privește reglementarea internațională a dreptului de afiliere la sindicate putem preciza că istoria apariției organizațiilor sindicale în Europa Occidentală și America de Nord nu neapărat este legat de proclamarea dreptului la asociere. Acestea nu sunt o consecință pozitivă ci mai degrabă invers o mișcare social-politică de sensibilizare a autorităților publice pentru recunoașterea acestei libertăți. Astfel, chiar dacă primele sindicate își fac apariția la mijlocul sec. XVIII – începutul sec. XIX acestea sunt declarate ilegale în Franța prin legea Le Chapelier (1791), Anglia – legea societăților (1799), SUA – concepția „cârdășie criminală”, realizată de precedentele juridice în limitele sistemului dreptului comun. Recunoașterea sindicatelor realmente are loc sub presiunea masivă a mișcărilor muncitorești și începe odată cu anularea pedepselor penale pentru activitatea sindicală: în Marea Britaniei 1824; SUA – 1842; Franța – 1864; Germania 1861-1869; Belgia – 1866; Olanda – 1872; Italia – 1890.

Actualitatea libertății de asociere se evidențiază la sfârșitul războiului și anume în anul 1944, în renumita Declarație de la Philadelphia, care a specificat scopurile și obiectivele organizației, totodată a trasat direcțiile principale de activitate în lumea de după război, drept răspuns preocupărilor de problema exercitării drepturilor sindicale. Ca urmare a acestei preocupări, în 1949, Biroul Internațional al Muncii a creat Comisia de investigare și consiliere în materie de libertate sindicală însărcinată cu asigurarea controlului asupra aplicării acestei libertăți. În 1951, Comisia a decis înființarea unui Comitet al libertății sindicale care avea competență de examinare preliminară a plângerilor referitoare la atingerile aduse drepturilor sindicale.

Practicile internaționale ne demonstrează că majoritatea statelor înalt dezvoltate dispun de anumite prevederi legale pe lângă Constituții ce vizează expres drepturile omului în care se reflectă și dreptul la asociere.

Principiile definiții ale dreptului de asociere în sindicate sunt specificate în Preambulul Constituției franceze din 1946 [248, p. 34]. Astfel fiecare om poate să-și apere interesele sale prin intermediul organizațiilor sindicale precum și să aparțină unui sindicat la alegere. Legea franceză recunoaște asocierea sindicală din 21 martie 1884 și reprezintă un model al normelor ce legalizau sindicatele în sistemul dreptului european continental [259, p. 136].

Republica Italiană consfințește dreptul la asociere în Constituția din 1947 și-l atribuie către drepturile și libertățile fundamentale afiliate sferei relațiilor civile [274, p. 54]. Multitudinea drepturilor și libertăților întărite în Constituția spaniolă poate fi împărțită în trei grupe. Această divizare nu se bazează pe natura juridică a acestor drepturi dar pe caracterul

recunoștinței și sistemul juridic de protecție. Astfel dreptul la asociere și întemeiere a sindicatelor se atribuie primei grupe „Drepturile și libertățile fundamentale” [274, p. 72]. Prevederile constituționale sunt dezvoltate în Legea cu privire la statutul salariaților, care reglementează drepturile și îndatoririle fundamentale ale oamenilor muncii.

Constituția României stabilește că cetățenii se pot asocia liber în partide politice, în sindicate și în alte forme de asociere; partidele sau organizațiile care, prin scopurile ori prin activitatea lor, militează împotriva pluralismului politic, a principiilor statului de drept ori a suveranității, a integrității sau a independenței României sunt neconstituționale; asociațiile cu caracter secret sunt interzise [85, art. 37] precum și că sindicatele se constituie și își desfășoară activitatea potrivit cu statutele lor, în condițiile legii și contribuie la apărarea drepturilor și la promovarea intereselor profesionale, economice și sociale ale salariaților [85, art. 9].

Constituția Germaniei din 23 mai 1949 reglementează că toți germanii dețin dreptul de a crea asociații și organizații; asociațiile, scopurile și activitățile cărora contravin legislației penale sau sunt îndreptate contrar regimului constituțional și a ideilor de colaborare între națiuni, sunt interzise. Dreptul de a crea asociații pentru protecția și îmbunătățirea condițiilor de muncă și a celor economice sunt garantate fiecărei persoane și tuturor profesiilor. Acordurile care au drept scop limitarea acestui drept sau va îngreuna desfășurarea lor sunt lovite de nulitate [274, p. 110].

Constituția Elveției din 29 mai 1874 prevede în art. 34 că Confederația are dreptul să legifereze nuanțe ce țin de relațiile dintre angajator și angajat sau muncitori, în domeniile de reglementare a problemelor de interes general al întreprinderii sau a intereselor profesionale [274, p. 158] sau în art. 56 cetățenii au dreptul de crea asociații, doar dacă scopul acestor asociații sau mijloacele utilizate de ele, nu sunt interzise sau periculoase pentru stat; Legile Cantoanelor vor conține modalități necesare contra abuzurile de drept în segmentul respectiv [274, p. 168].

Spre deosebire de Constituțiile sus indicate, Constituția Braziliei conține o reglementare mai detaliată ce ține de dreptul de afiliere în sindicate. Astfel, ea stabilește în art. 5 punctul XVII că statul garantează libertatea deplină de asociere cu scopuri legale de activitate și interzice asocierile militarizate [274, p. 205]. În punctele XX și XXI al aceluiași articol se prevede că nimeni nu poate fi forțat, să intre în asociație sau să rămână în ea și asociațiile au dreptul de a reprezenta membrii săi în instanțele de judecată și peste hotarele ei, dacă ele sunt împuternicite special pentru aceasta [274, p. 206]. Art. 8 stipulează că asociațiile profesionale sau asociațiile de sindicate sunt libere cu privire la următoarele nuanțe: 1. legea nu poate cere sancționarea pentru crearea sindicatului, înregistrat în conformitate cu normele legale, dar guvernului i se interzice să intervină în problemele sindicatului; 2. se interzice crearea mai mult de un sindicat de fiecare nivel,

ce reprezintă o anumită categorie profesională sau economică pe același teritoriu, pentru reprezentarea intereselor muncitorilor dintr-un teritoriu municipal; 3. Obligația primordială a sindicatului este protecția intereselor drepturilor individuale și colective dintr-o anumită categorie în fața instanței de judecată sau organelor statului; 4. Adunarea generală va determina quantumul participațiunii, în condițiile unui sindicat profesional; 5. Nimeni nu poate fi forțat să fie membru sau să părăsească structura sindicală; 6. Sindicate sunt obligate să participe la acordurile colective de muncă; 7; membrii de sindicate, ieșiți la pensie, beneficiază de dreptul de a alege și dreptul de a fi ales în sindicate; 8. Concedierea unui membru de sindicat se interzice din momentul înregistrării candidaturii sale în funcție de lider(președinte) sindical sau a reprezentantului acestuia, sau în funcție de vicepreședinte în cursul a unui an de zile după expirarea termenului de recepționare a funcției, dacă el sau ea n-a efectuat abateri importante conform legislației în vigoare [274, p. 211].

Constituția Poloniei cu privire la dreptul de afiliere în sindicate prevede doar faptul că Republica Polonă respectă libertatea creării și funcționării asociațiilor profesionale, mișcărilor civile [274, p. 291] ..., iar Constituția Japoniei stabilește în art. 10 că poporul Japoniei se bucură necondiționat de toate drepturile fundamentale ale omului și că aceste drepturi fundamentale sunt asigurate de prezenta Constituție [274, p. 328], în art. 21 și art. 22 se garantează libertatea întrunire și de asociere și că fiecare are dreptul la libertatea profesiei, doar că aceasta să nu contravină intereselor generale a societății [274, p. 329], în art. 28 se garantează dreptul muncitorilor la crearea organizațiilor și de asemenea dreptul la negocieri colective și alte activități colective [274, p. 330], Constituțiile Republicii Populare Chineze și a Indoneziei stabilește doar faptul că realizându-și drepturile și libertățile sale cetățenii Republicii Populare Chineze nu trebuie să aducă daune intereselor statului [274, p. 345] și respectiv faptul că prin lege se stabilește libertatea de asociere și de manifestare...[274, p. 363].

Concluzionând putem afirma că reglementările, atât din legislația națională, cât și din cea internațională, cu referire la dreptul de a întemeia și de a se afilia la un sindicat au parcurs o cale destul de îndelungată, începând cu a doua jumătate a sec. XIX, când a fost consfințit constituțional dreptul de asociere evoluează continuu și se modifică în dependență de dezvoltarea relațiilor sociale ținând cont de situația social-politică din țară [248, p. 88]. Actualmente legislația cu privire la sindicate se perfecționează în concordanță cu convențiile și recomandările Organizației Internaționale a Muncii, al cărei membru este și Republica Moldova din iulie 1992.

4.3. Reglementarea juridică a libertății economice

De rând cu proprietatea privată, libertatea economică, inițiativa economică privată și concurența loială reprezintă fundamentul economiei de piață, al creșterii economice și al prosperității sociale. Terminologic, expresia de libertate economică nu trebuie să inducă în eroare și să ne facă să credem că suntem în fața unei libertăți încadrată în prima generație de drepturi. Ea a apărut odată cu cea de a doua generație a drepturilor omului, fără a avea însă conținutul juridic al unui drept din generația sa, deși cealaltă denumire sub care este cunoscută în doctrină, dreptul la liberă inițiativă economică, sugerează destul de clar această filiație [232, p. 460].

Libertatea economică ține de esența unei economii de piață și presupune posibilitatea oricărei persoane de a iniția și întreprinde o activitate cu scop lucrativ, or dreptul oricărei persoane de a desfășura o activitate economică este liber, statul garantând doar accesul neîngrădit la libera inițiativă, precum și exercitarea acesteia [231, p. 178; 244, p. 200].

Activitatea umană, în general, și cea de producție, în special, sunt procese orientate în mod conștient spre realizarea materială a unor scopuri care reies din necesitatea satisfacerii nevoilor individului și a societății în ansamblu. Fiind un produs al naturii, dar și al societății, pentru a trăi și a se manifesta în relațiile cu semenii săi, omul trebuie să consume o varietate de bunuri și servicii, adică trebuie să-și acopere o varietate de nevoi. Prin urmare, activitatea omului este generată și orientată de necesitatea acoperirii nevoilor, fiind o permanentă creatoare de noi nevoi ce reies din însuși procesul de desfășurare a activității umane. Activitatea economică, ca totalitate a acțiunilor pe care oamenii le întreprind pentru a-și satisface necesitățile este determinată atât de evoluția necesităților, cât și a raportului necesitate – resurse. Necesitățile societății totdeauna au fost și rămân nelimitate, pe când resursele necesare pentru satisfacerea lor sunt limitate. Nivelul limitat al resurselor determină tendința permanentă a oamenilor de a căuta și a alege căile de utilizare cât mai eficiente a acestora [227, p. 50].

Expresia de libertate economică își are sorgintea în lupta micii burghezii și apoi a burgheziei pentru câștigarea dreptului la liber schimb pe plan economic și apoi în impunerea, pe plan politic, a principiului libertății, a școlii fizio-crate și a economiei politice engleze [148, p. 3] ..., iar principiul libertății economice era folosit ca lozincă politică în lupta împotriva nobilimii privilegiate [148, p. 4].

Libertatea economică reprezintă un concept complex, puternic influențat de teoriile economice și de doctrinele politice. Ilustrativă pentru eficiența socială a libertății economice și a liberei inițiative este afirmația potrivit căreia „acționând în propriul interes, oamenii reușesc să promoveze indirect și binele general sau colectiv” [183, p. 66].

Libertatea economică implică, în primul rând, dreptul de a începe o activitate economică, aceasta fiind definită ca o „activitate agricolă, industrială, comercială, desfășurată pentru obținerea unor bunuri sau servicii a căror valoare poate fi exprimată în bani și care sunt destinate vânzării ori schimbului pe piețele organizate sau unor beneficiari determinați ori determinabili, în scopul obținerii unui profit” [232, p. 461].

Cu toate că în legea fundamentală a Republicii Moldova dreptul la libertatea economică nu este reflectat, în constituțiile altor state acest drept se bucură de o reglementare expresă, evidențiindu-se următoarele tendințe:

1. *În constituție este expres consacrat dreptul la libertatea economică ca drept fundamental distinct.* Astfel, termenul de libertate economică și-a găsit sorginea în Constituția Confederației Elvețiene, care stipulează: „(1) Libertatea economică este garantată. (2) Ea cuprinde îndeosebi libertatea de alegere a unei profesii, libertatea de a se bucura de liberul acces și liberul exercițiu al unei activități economice private” [59, art. 27]. Constituția Republicii Slovenia stabilește că inițiativa economică liberă este garantată [88, art. 74].

Constituția României reglementează că „Accesul liber al persoanei la o activitate economică, libera inițiativă și exercitarea acestora în condițiile legii sunt garantate” [85, art. 45]. Introducerea acestui text în Constituție la revizuirea din 2003, pentru a reglementa o asemenea libertate a fost una din cele mai inspirate opțiuni ale legiuitorului, atât din punctul de vedere al conținutului său, cât și din punctul de vedere al așezării sale în corpul Legii fundamentale și trebuie interpretat în corelație cu reglementările constituționale potrivit cărora statul trebuie să asigure libertatea comerțului, protecția concurenței loiale și crearea cadrului favorabil pentru valorificarea tuturor factorilor de producție [232, p. 460].

Libertatea economică o regăsim și în Constituția Republicii Venezuela al cărei capitol VII denumit „Drepturi economice” începe: „Toate persoanele se pot consacra liber activității economice alese de ei, subiect doar al limitărilor prevăzute de Constituție și a celor stabilite de lege pentru motive ca dezvoltarea umană, securitatea, sănătatea, protecția mediului sau alte motive de interes social. Statul va promova inițiativa privată, garantând crearea și egala distribuție a avuției, ca și a producției de bunuri și servicii ce întrunesc nevoile populației, libertatea de a munci, a întreprinde, a comerțului, a industriei, fără a prejudicia puterea Statului de a promulga măsuri de planificare, raționalizare și regularizare a economiei și de a promova dezvoltarea în ansamblu a țării” [99, art. 112].

În conformitate cu prevederile Constituției Republicii Bulgaria statul stabilește și garantează tuturor cetățenilor și persoanelor juridice condiții legale echitabile pentru a desfășura

activități economice, prin prevenirea abuzului unei poziții de monopol și a concurenței neloiale și prin protejarea consumatorului [58, art. 19].

Dreptul fundamental la libertatea economică este stipulat și în Constituțiile: Republicii Federative a Braziliei [57, art. 170], Republicii Croația [70, art. 49], Republicii Finlanda [74, art. 18], Republicii Slovace [83, art. 35, alin. (1)], Republicii Estonia [72, art. 31], Republicii Portugheze [82, art. 61, alin. (1)], Ungariei [84, art. XII], Ucrainei [97, art. 42], Republicii Kazahstan [77, art. 26, alin. (4)], Uzbekistanului [98, art. 53].

2. *Dreptul la libertatea economică este consacrat constituțional sub o altă denumire.* Astfel, în Constituția Republicii Italiene se utilizează termenul „Inițiativă economică” și se stipulează: „Întreprinderile economice private se constituie în mod liber. Aceasta nu poate avea loc într-un mod contrar binelui comun sau de o manieră care ar putea prejudicia siguranța, libertatea și demnitatea umană” [62, art. 41]. În Marele Ducat de Luxemburg Constituția statuează că libertatea comerțului și a industriei, exercitarea profesiilor liberale și a muncii agricole sunt garantate, cu excepția restricțiilor prevăzute de lege [63, art. 11, alin. (6)].

În Federația Rusă Constituția prevede că fiecare persoană are dreptul la libera utilizare a capacităților și a bunurilor în activitatea antreprenorială și în altă activitate economică neinterzisă de lege. Este interzisă activitatea economică care tinde spre monopol și concurență neloială [60, p. 34]. Prevederi similare conține și Constituția Republicii Armenia [56, art. 33.1]. În Republica Algeriană libertatea comerțului și a industriei este garantată [68, art. 37]. În conformitate cu prevederile Constituționale ale Boliviei orice persoană dispune de dreptul de a se dedica afacerilor, industriei ori altor activități economice legale, fără a prejudicia bunăstarea colectivă [90, art. 47].

3. *Libertatea economică este încurajată în cadrul principiilor constituționale ale economiei.* Astfel, în Regatul Spaniei libera inițiativă economică este recunoscută în cadrul economiei de piață [89, art. 38]. În Principatul Andora dreptul de a întreprinde este recunoscut în cadrul economiei de piață, în conformitate cu legea [86, p. 28].

Economia socială de piață, bazată pe libertatea activității economice, pe proprietatea privată și pe solidaritate, pe dialogul și cooperarea dintre partenerii sociali, constituie fundamentul sistemului economic al Republicii Polone [95, art. 20].

În conformitate cu prevederile constituționale economia Lituaniei se bazează pe dreptul de proprietate privată și libertatea de desfășurare a activității și inițiativei economice individuale [78, 46]. Sistemul economic al Republicii Albania se bazează pe proprietatea privată și publică, pe economia de piață și libertatea activității economice [67, art. 11, alin. (1)].

În Republica Moldova conceptul de libertatea economică urmează a fi interpretat în spiritul prevederilor constituționale din art. 9, alin (3) „Piața, libera inițiativă economică, concurența loială sunt factorii de bază ai economiei” și din art. 126 „Economia Republicii Moldova este economie de piață, de orientare socială, bazată pe proprietatea privată și pe proprietatea publică, antrenate în concurență liberă. Statul trebuie să asigure:

a) reglementarea activității economice și administrarea proprietății publice ce-i aparține în condițiile legii;

b) libertatea comerțului și activității de întreprinzător, protecția concurenței loiale, crearea unui cadru favorabil valorificării tuturor factorilor de producție;

c) protejarea intereselor naționale în activitatea economică, financiară și valutară...” [79].

Întru desfășurarea activității economice evidențiem obligația statului în crearea cadrului juridic corespunzător desfășurării activităților de comerț prin dezvoltarea rețelei de distribuție a produselor și serviciilor comerciale în condițiile respectării liberei concurențe, protecției vieții, sănătății, securității și intereselor economice ale consumatorilor [215, art. 1]. Prin activitatea de comerț se subînțelege o activitate de întreprinzător inițiată în baza raporturilor stabilite în domeniul comercializării mărfurilor produse, prelucrate sau procurate, precum și în domeniul executării diverselor lucrări și prestării serviciilor, având ca scop satisfacerea intereselor economice private și asigurarea unei surse de venit [215, art. 3]. În același context Legea cu privire la antreprenoriat și întreprinderi stabilește că activitatea de antreprenoriat este activitatea de fabricare a producției, executare a lucrărilor și prestare a serviciilor, desfășurată de cetățeni și de asociațiile acestora în mod independent, din proprie inițiativă, în numele lor, pe riscul propriu și sub răspunderea lor patrimonială cu scopul de a-și asigura o sursă permanentă de venituri [186, art. 1].

În ceea ce privește posibilitatea de a începe o activitate economică, cadrul normativ al Republicii Moldova stabilește că activitatea de antreprenoriat poate fi desfășurată de: orice cetățean al Republicii Moldova care nu este îngrădit în drepturi, în modul stabilit de prezenta lege și de alte acte legislative; orice cetățean străin sau apatrid, în conformitate cu legislația în vigoare; un grup de cetățeni sau de apatrizi (un grup de parteneri) din care se constituie antreprenorul colectiv; orice persoană juridică sau fizică în conformitate cu scopurile sale principale și cu legislația [186, art. 2], iar activitatea de comerț poate fi exercitată de persoanele fizice și juridice [215, art. 13].

Prin urmare, activitatea economică desfășurată cu respectarea principiilor economico-financiare obiectiv determinate de raportul dintre cerere și ofertă este desemnată în Republica

Moldova prin expresia „activitate de întreprinzător” [227, p. 54], iar cei care desfășoară activitatea de întreprinzător, adică realizează activitatea de fabricare a producției pentru consumatori, organizează circulația mărfurilor, execută lucrări și prestează diverse servicii populației, statului, construiesc drumuri, edificii, fabrici și uzine, mobilizează resursele intelectuale și pun în funcție piețele de capital, participă la realizarea programelor de stat de o importanță majoră sunt denumiți „agenți economici” (întreprinzători) [249, p. 18].

Cu toate că nu o definește, Codul Civil al Republicii Moldova folosește noțiunea de „activitate de întreprinzător” în sensul în care este acceptată această noțiune la nivel internațional. Evitând noțiunea de „antreprenoriat”, Codul folosește noțiunea de „antreprenor” ca parte a contractului de antrepriză [54, art. 946], care efectuează pe riscul său anumite lucrări - construiește un edificiu, repară sau modifică o construcție, montează anumite instalații, utilaje, etc., adică produce sau transformă anumite bunuri, cât și obține alte rezultate prin efectuarea de lucrări.

Dacă în rezultatul efectuării lucrării se realizează un produs finit, antreprenorul este privit ca producător al acestui bun, însă dacă antreprenorul efectuează o lucrare de reparație a locuinței el este privit ca prestator de servicii. Deci, este indiscutabil faptul că antreprenorialul constituie fundamentul activității de întreprinzător. Însă, în condițiile economiei de piață, de orientare socială, când majoritatea agenților economici desfășoară activitate comercială și crește ponderea serviciilor sociale, activitatea de întreprinzător nu se reduce la antreprenoriat, ea cuprinzând un cadru cu mult mai extins de activități. În funcție de domeniul de activitate practicat, întreprinzătorul poate fi: producător, antreprenor, comerciant, prestator de servicii – investitor, administrator fiduciar, participant profesionist pe piața valorilor mobiliare [227, p. 57].

În spiritul celor relatate considerăm oportun de a substitui termenul „*activitatea de antreprenoriat*” din prevederile Legii cu privire la antreprenoriat și întreprinderi cu termenul „*activitatea de întreprinzător*” [263, p. 71].

Considerăm, că activitatea de întreprinzător ar putea fi definită ca activitate de producere și comercializare a mărfurilor, de executare a lucrărilor și de prestare a serviciilor, desfășurată din proprie inițiativă, în numele lor, pe riscul propriu și sub răspunderea lor patrimonială de către persoanele fizice și juridice, organizate în conformitate cu legislația, în scopul de a-și asigura o sursă permanentă de venituri.

Din definiția activității de întreprinzător, pot fi evidențiate principalele elemente specifice acestei activități și anume: a) activitate independentă, din proprie inițiativă; b) activitate

în nume propriu; c) activitate pe riscul propriu și sub răspundere patrimonială; d) activitate ce asigură o sursă permanentă de venituri.

Activitate independentă, din proprie inițiativă. Activitatea de întreprinzător este considerată o activitate independentă. Independența producătorilor de bunuri, executorilor de lucrări, prestatorilor de servicii (agenților economici) se fundamentează pe o anumită formă de proprietate, în primul rând pe proprietatea particulară și este expresia libertății acestora. Ea nu trebuie înțeleasă ca fiind absolută, deoarece în condițiile economiei de piață o independență absolută a agentului economic nu există. Orice acțiune întreprinsă de un agent economic în intenția de a-și realiza interesele trebuie să aibă loc astfel încât, prin ceea ce face el, să nu afecteze cu nimic libertatea de acțiune a celorlalți. Agentul economic nu poate practica o activitate anume fără a ține cont de interdicțiile legale, de propriile posibilități, precum și de concurența inerentă economiei de piață [227, p. 58].

În ceea ce privește propria inițiativă, ea se manifestă începând cu decizia fondatorului de a constitui o întreprindere și continuă pe parcursul activității întreprinderii, până la lichidarea acesteia. Libera inițiativă creează premisele ca agenții economici să participe așa cum vor la tranzacțiile economice, asigurându-se condițiile funcționării normale a economiei, pornind de la interesele și posibilitățile fiecăruia. În acest fel, agentul economic devine atent la semnalele pieței și își îndreaptă eforturile spre ceea ce este cu adevărat necesar și eficient, orientând resursele de care dispune spre acoperirea nevoilor reale, spre promovarea cu prioritate a activităților utile [227, p. 59].

Activitate în nume propriu. Agentul economic activează în nume propriu, care este diferit de cel al fondatorilor și care se stabilește prin actul de constituire, fiind înregistrat în modul corespunzător. Dacă este vorba de o societate comercială numele ei va conține: a) indicarea completă sau abreviată a formei organizatorico-juridice; b) indicarea genului principal de activitate - pentru persoanele juridice; c) pentru întreprinzătorul individual, societatea în comandită și societatea în nume colectiv - numele a cel puțin unui fondator.

Activitate pe riscul propriu și sub răspundere patrimonială. Legislația națională nu definește noțiunea de risc, cu excepția riscului asigurat care este un eveniment posibil și viitor, care poate surveni în viața persoanei sau care poate provoca daune bunurilor și în legătură cu apariția căruia se stabilesc obligații de asigurare [187, art. 1]. Legiuitorul folosește noțiunea de risc, fără a o numi expres, în mai multe norme de drept al afacerilor – cu referire la investiții, la asigurări, la activitatea bancară, la îndeplinirea obligațiilor contractuale etc. Activitatea de întreprinzător indiscutabil este legată de risc, factorii „timp” și „spațiu” în mare măsură determinând reușita unei afaceri [227, p. 60].

Activitate aducătoare de beneficii. Scopul activității de întreprinzător este de a asigura venituri suficiente pentru a acoperi cheltuielile, a plăti salariile cuvenite, a achita impozitele și taxele obligatorii, a crea anumite rezerve necesare dezvoltării activității începute și pentru a repartiza fondatorilor anumite dividende. Prin urmare, activitatea de întreprinzător trebuie să fie permanentă și nu întâmplătoare, deoarece o activitate ocazională nu-i va asigura întreprinderii sau întreprinzătorului individual beneficii permanente.

Fiecare domeniu al activității economice reprezintă un gen de activitate umană ce se formează și evoluează în raport de nevoile existente și de posibilitățile de utilizare eficientă a factorilor de producție. Separarea activității agenților economici pe domenii distincte, de sine stătătoare, dar interdependente, formează diviziunea muncii. Prin specializarea fiecăruia numai în execuția unui anumit gen de activitate, producătorul și/sau prestatorul își cunoaște mai bine mijloacele cu care activează, realizează o calitate mai superioară a bunurilor, lucrărilor, serviciilor și mărește simțitor eficiența activității [227, p. 62-63].

În doctrina națională, drept operațiuni economice sunt acceptate următoarele acțiuni ale agenților economici: a) producția mărfurilor; b) executarea lucrărilor; c) prestarea serviciilor; d) comercializarea mărfurilor [249, p. 41].

Producția mărfurilor reflectă forma de organizare a economiei sociale în care produsele muncii sunt create de producători independenți, autonomi, fiecare dintre ei specializându-se în confecționarea unui anumit produs. Executarea lucrărilor constituie o formă de organizare și executare a lucrărilor industriale, comerciale, de construcții etc. fie din materiale proprii, fie din materiale ale beneficiarului. Prestarea serviciilor reprezintă activitate care constă în confecționarea, repararea, întreținerea etc. unor bunuri materiale, în efectuarea unor servicii pentru satisfacerea unor nevoi de consum. Comercializarea mărfurilor cuprinde ansamblul operațiilor economice și tehnice care asigura trecerea bunurilor din sfera producției în cea a consumului.

Conținutul libertății economice este mult mai complex decât începerea propriu zisă a unei activități economice, deoarece presupune și exercitarea activităților comerciale într-un mediu concurențial nedistorsionat de bariere legale discriminatorii și practici anticoncurențiale, abuzive sau neloiale. Libertatea comerțului apare ca fiind o cerință fundamentală a economiei de piață, care se concretizează în participarea neîngrădită a comercianților la schimburile de mărfuri și servicii. Totodată, concurența presupune o confruntare loială între comercianții care acționează pe același segment de piață și oferă consumatorilor produse similare. În scopul creării cadrului favorabil pentru valorificarea tuturor factorilor de producție, statul trebuie să susțină o politică concurențială corectă, aceasta jucând un rol esențial în facilitarea liberei circulații a mărfurilor, în

stimularea inițiativei participanților la activitatea de comerț, realizând și funcția de garanție a unei economii de piață [232, p. 462]. Astfel, economia de piață este un mod de organizare și desfășurare a activității economice, care se bazează pe pârghii economico-financiare obiectiv determinate de raportul dintre cerere și ofertă, în care bunurile și serviciile se transferă spre consumator, prin intermediul pieței [150, p. 17]. Libertatea comerțului nu poate fi asigurată decât prin impunerea unui climat de disciplină economică la care agenții economici trebuie să se conformeze și, în consecință, legiuitorul are competența de a stabili sancțiunile corespunzătoare pentru nerespectarea regulilor stabilite.

Libertatea economică are un conținut complex și presupune o serie de premise, fără de care nu poate fi realizată. Printre premisele libertății economice pot fi enumerate: exigența existenței unei economii de piață; recunoașterea liberei inițiative de a întreprinde; lipsa contrarietății ei cu utilitatea socială; garantarea și ocrotirea proprietății publice; existența unui sistem financiar și a unui control financiar corespunzător; aprobarea unor bugete naționale echilibrate și unei execuții corespunzătoare a acestora; respectarea principiului egalității; necesitatea ca fiecare să aibă dreptul de a utiliza, în mod legal, capacitățile și bunurile sale, pentru o activitate de producție sau orice altă activitate economică și accesul liber la o astfel de activitate; libera inițiativă; interzicerea monopolurilor și a concurenței neloiale; garantarea, protejarea și creșterea productivității, conform exigențelor economice de piață [182, p. 271].

După semnarea Acordului de Asociere la Uniunea Europeană [1], atât conținutul, cât și limitele libertății economice pe plan național trebuie determinate și în raport cu dreptul Uniunii Europene, deoarece ea se manifestă în planul pieței, care nu mai este o piață națională, închisă între frontierele statului național, ci este o piață definită ca „un spațiu fără frontiere interne care trebuie să funcționeze în același condiții ca o piață națională: mărfurile, persoanele, capitalurile și serviciile trebuie să circule în cadrul ei fără nici un control la frontierele dintre statele membre, după exemplul absenței controlului la frontierele dintre regiunile unui stat” [224, p. 221].

În acest context remarcăm faptul că libertatea economică și-a găsit reflectarea: „Libertatea de a desfășura o activitate comercială” din Carta Drepturilor Fundamentale a Uniunii Europene din 12.12.2007 care stipulează că libertatea de a desfășura o activitate comercială este recunoscută în conformitate cu dreptul Uniunii și cu legislațiile și practicile naționale [38, art. 16]. Această libertatea se bazează pe jurisprudența Curții de Justiție a Uniunii Europene care a recunoscut libertatea de a întreprinde sau de a exercita o activitate economică sau comercială și în conformitate cu dreptul Uniunii Europene, fiecare stat membru va trebui să reglementeze în legislația națională modul în care se va organiza și se va desfășura orice activitate economică [182, p. 147].

În spiritul celor relatate mai sus considerăm oportun de a completa Constituția Republicii Moldova cu un articol distinct (art. 40¹) care ar prevedea ca **accesul liber la o activitate economică legală să fie garantat de stat**. Garantarea la nivel constituțional a libertății economice va crea un drept la protecție pentru titularii acestei libertăți împotriva activității statale abuzive și va institui o obligație corelativă pentru stat de a crea și asigura mijloacele juridice concrete necesare protejării acesteia [263, p. 75].

Trebuie să ținem cont de faptul că în considerarea specificului economiei de piață, statul nu mai este deținătorul exclusiv al tuturor pârghiilor economice, rolul său fiind limitat la crearea cadrului general, economic, social și politic, necesar pentru derularea activității agenților economici, ceea ce implică adoptarea unor reglementări restrictive, dar în limitele impuse de asigurarea respectării drepturilor și intereselor legitime ale tuturor. Accesul liber la o activitate economică nu exclude, ci - dimpotrivă - implică stabilirea unor limite de exercitare a libertății economice, prin interzicerea faptelor ilicite, prejudiciabile pentru societate sau pentru alte persoane [232, p. 463].

Prin urmare, libertatea economică **nu are un caracter absolut**, pentru că nu poate aduce atingere valorilor supreme ocrotite de Constituția Republicii Moldova în art. 1, alin. (3). Remarcăm faptul că legile fundamentale ale unor state prevăd expres în ce circumstanțe poate fi limitată libertatea economică. Spre exemplu, conform normelor constituționale din *Croației* exercitarea libertății antreprenoriale și a drepturilor de proprietate pot fi restrânse, în mod excepțional, prin lege, în scopul protejării intereselor și securității Republicii Croația, a naturii, a mediului și a sănătății publice [70, art. 50].

Libertatea antreprenorialului poate fi limitată în exclusivitate în vederea protecției sănătății publice, a mediului, a resurselor naturale, a moștenirii culturale, a securității și apărării Muntenegrului [64, art. 59]. În Republica Serbia activitatea antreprenorială poate fi restrânsă prin lege în scopul protecției sănătății publice, a mediului și a bunurilor naturale, a securității statului [87, art. 83].

Constituția Sloveniei stipulează că nu se pot desfășura activități comerciale într-un mod care contravine interesului public și că sunt interzise practicile de concurență neloială, precum și practicile care îngăduiesc concurența într-un mod care contravine legii [88, art. 74]. În Armenia este interzisă activitatea economică care tinde spre monopol și concurență neloială [56, art. 33.1]. Constituția Albaniei fixează că limitarea libertății economice poate fi stabilită doar prin lege în vederea protecției intereselor publice importante [67, art. 11, alin. (3)].

Considerăm că în perspectiva includerii libertății economice în Constituția Republicii Moldova nu este necesar de fixat în același articol circumstanțele restrângerii acestei libertăți, or,

în viziunea noastră, este suficient art. 54 din Constituție care fixează reguli cadru în acest domeniu, în alin. (2) stipulând că exercițiul drepturilor și libertăților nu poate fi supus altor restrângeri decât celor prevăzute de lege, care corespund normelor unanim recunoscute ale dreptului internațional și sunt necesare în interesele securității naționale, integrității teritoriale, bunăstării economice a țării, ordinii publice, în scopul prevenirii tulburărilor în masă și infracțiunilor, protejării drepturilor, libertăților și demnității altor persoane, împiedicării divulgării informațiilor confidențiale sau garantării autorității și imparțialității justiției.

Concluzionând putem afirma că exercitarea dreptului de liber acces la o activitate economică comportă două aspecte: pe de o parte, ca persoana titulară a dreptului să aibă posibilitatea manifestării autonome și libere a voinței de a deveni actor al vieții economice, iar pe de altă parte necesitatea preexistenței unui cadru de activități economice. Primul pilon al libertății economice ca drept fundamental este constituit de accesul liber al persoanei la o activitate economică ca facultate abstractă a persoanei de a se constitui în participant la viața economică. Al doilea aspect al posibilității exercitării liberului acces al persoanei la o activitate economică, constă în pre existența unui cadru de activități economice, statul având obligația de respectare a diversității actelor de comerț și a caracterului independent al acestora față de spațiul public.

4.4. Concluzii la Capitolul 4

Reieșind din conținutul său din categoria drepturilor economice colective ale omului fac parte: dreptul la grevă, dreptul de asociere în sindicate și libertatea economică, conținutul acestora fiind interpretat după cum urmează:

- dreptul la grevă este perceput ca un mijloc legal de presiune la care salariații, în limitele legale, au dreptul să recurgă ori de câte ori consideră că interesele lor profesionale, economice și sociale sunt încălcate, dacă, în prealabil, au fost epuizate toate căile de soluționare a conflictului colectiv de muncă în cadrul procedurii de conciliere.

- dreptului de afiliere în sindicate se impune ca un important factor de echilibru social și ca o garanție a parteneriatului negocierilor colective și a dialogului social;

- libertatea economică ca drept fundamental este constituit din accesul liber la o activitate economică ca facultate a persoanei de a fi participant activ la viața economică a statului și pre existența unui cadru normativ al activităților economice elaborat și garantat de stat.

Mecanismul statal de garantare a drepturilor economice colective ale omului de asemenea presupune un sistem complex de elemente, care indică caracterul statului de a fi unul social, implicând adoptarea actelor normative ce reglementează aceste drepturi conform

realităților sociale și economice, realizarea lor practică efectivă, cu respectarea strictă a legalității și asigurarea garanțiilor reale pentru consacrarea și garantarea drepturilor economice colective.

Ținând cont de lacunele legislative identificate în consacrarea drepturilor economice colective, intervenim cu propuneri de lege ferenda întru perfecționarea cadrului normativ cu privire la realizarea eficientă a dreptului la grevă, la asociere în sindicate și a libertății economice:

- de a exclude din atribuțiile Guvernului Republicii Moldova dreptul de a adopta Nomenclatorul unităților, sectoarelor și serviciilor, salariații cărora nu pot participa la grevă, or, în vederea garantării și protecției dreptului la grevă, ca drept fundamental economic, toate aspectele ce țin de restrângerea exercitării acestui drept trebuie să fie reglementate în exclusivitate de Parlament, ca organ reprezentativ suprem, dar nu de o autoritate executivă, fapt ferm consacrat în Constituția Republicii Moldova;

- concedierea salariaților, cu excepția salariaților membri de sindicat în cazurile stipulate la art. 86 alin. (1) lit. c), e) și g) Codul muncii al Republicii Moldova, să se admită doar cu consultarea prealabilă scrisă (avizului scris) a organului (organizatorului) sindical din unitate, întru soluționarea dificultăților legate de probarea existenței consultării propriu-zise, deoarece reieșind din prevederile Codului muncii al Republicii Moldova, în cazul în care răspunsul nu a fost primit de angajator în termenul de 10 zile lucrătoare de la data solicitării acordului (opinie consultative), acordul (comunicarea opiniei consultative) organului respectiv se prezumă, fapt care afectează grav protecția dreptului la muncă a salariatului și știrbește din eficiența activității sindicatelor;

- de a introduce în legea supremă a Republicii Moldova dreptul la libertatea economică, drept fundamental de generația a doua care este stipulat în majoritatea constituțiilor statelor democratice;

- de a utiliza în legislația economică termenul de „activitatea de întreprinzător” care are un conținut mai precis în raport cu termenul „activitatea de antreprenoriat”.

CONCLUZII GENERALE ȘI RECOMANDĂRI

În urma cercetărilor efectuate asupra reglementărilor cu privire la drepturile economice ale omului putem formula următoarele concluzii:

1. Drepturile economice ale omului sunt drepturi fundamentale care garantează bunăstarea persoanei, starea de prinoare a individului, caracterizată printr-o satisfacție economică deplină ce permite acestuia să se afirme atât ca subiect separat, cât și ca membru al unei colectivități organizate de oameni [18, p. 33].

2. Drepturile economice ale omului sunt drepturi fundamentale, a căror existență vine din primele manifestări ale comportamentului interuman și începe cu studierea primelor tradiții și obiceiuri, tranzitează prin Evul Mediu, se dezvoltă prin contribuția importantă a iluminismului din secolele XVII-XVIII, pentru ca în perioada de după cel de-al doilea război mondial să fie prezente în marea majoritate a Constituțiilor statelor lumii [23, p. 105-106].

3. Consacrarea drepturilor economice ale omului prin tratate internaționale a contribuit substanțial la promovarea supremației valorilor umane. Fiind consacrate în Declarația Universală a Drepturilor Omului, Pactul Internațional cu privire la drepturile economice, sociale și culturale, parțial în Convenția pentru apărarea drepturilor omului și a libertăților fundamentale, în calitate de instrumente internaționale universale și regionale, vin să asigure bunăstarea economică a persoanei în cadrul unui stat de drept, bazat pe principii democratice [18, p. 33-37].

4. Drepturile economice ale omului constituie fundamentul sistemului economic statal și reprezintă un element esențial al sistemului social. Drepturile economice ale omului se află într-o interdependență cu regimul constituțional, deoarece stabilitatea politică este posibilă doar în condițiile existenței unui constant calm social, care poate fi obținut doar în cazul în care majoritatea membrilor societății sunt satisfăcuți de starea sa economică [17, p. 90-91].

5. Drepturile economice ale omului, în esența sa, au o dublă natură juridică: sunt libertăți publice și drepturi subiective. Ca libertăți publice acestea oferă o sferă de autonomie individuală, un domeniu rezervat individului aflat sub protecția puterii publice. Relația dintre drepturile economice ale omului și puterea publică s-a manifestat printr-o trecere evolutivă de la o dominare totală a statului asupra individului la un principiu liberal de neamestec al statului în sfera economică individuală, în vederea asigurării atât a interesului general, cât și pentru crearea unui cadru juridic adecvat garantării drepturilor economice. Ca drepturi subiective, drepturile economice ale omului se caracterizează prin apartenență unei persoane determinate, fiind consacrate și garantate prin Constituții și tratate internaționale [17, p. 90-100].

6. Doctrina dreptului constituțional, cât și tratatele internaționale în domeniu nu disting drepturile economice ale omului ca o categorie separată de drepturi, acestea fiind precăutate în categoria drepturilor sociale, economice și culturale [18, p. 33-40]. Rezultatele cercetării efectuate de noi vin în argumentarea necesității individualizării acestora ca categorie distinctă, dat fiind faptul că drepturile economice ale omului:

- a) contribuie substanțial la sporirea bunăstării materiale a individului;
- b) asigură succesorilor individului continuitatea bunăstării patrimoniale;
- c) facilitează circulația bunurilor și serviciilor;
- d) implică garanții de stat întru asigurarea stării de prosperitate și de satisfacție economică deplină a individului;
- e) creează condiții favorabile procesului de repartizare a produsului social;
- f) garantează echitatea socială indivizilor.

7. Reieșind din conținutul său evidențiem următoarele drepturi care fac parte din categoria distinctă a drepturilor economice ale omului: *dreptul la proprietate, dreptul la moștenire, dreptul la muncă și la protecția muncii, dreptul la grevă, dreptul de asociere în sindicate, libertatea economică* [12, p. 234], care la rândul său, în funcție de modul de realizare, pot fi grupate în drepturi economice individuale: dreptul la proprietate, dreptul la moștenire, dreptul la muncă și la protecția muncii și drepturi economice colective: dreptul la grevă, dreptul de asociere în sindicate, libertatea economică.

8. Dreptul la muncă și la protecția muncii reprezintă un drept fundamental economic complex care se manifestă prin activități conștiente îndreptate spre satisfacerea trebuințelor economice personale ale omului [15, p. 94] dând posibilitate individului să-și sporească bunăstarea sa economică prin prestarea anumitor activități, fapt pentru care este remunerat cu salariu [9, p. 92].

9. Dreptul fundamental economic de proprietate conferă titularului său atributele de posesie, folosință și dispoziție [16, p. 240], fiind consacrat de norme constituționale ce consfințesc principiile fundamentale ale relațiilor de proprietate, de norme administrative și civile, în materia dobândirii și încetării dreptului de proprietate, de norme civile, în materia stabilirii caracterului, conținutului și limitelor împuternicirilor proprietarului, de norme penale și contravenționale în materia apărării acestui drept [25, p. 169].

10. Dreptul fundamental economic la greva reprezintă încetarea colectivă și voluntară a exercitării atribuțiilor de muncă de către salariați, în limitele stabilite de lege, în vederea apărării intereselor sale profesionale, de ordin economic și social.

11. Dreptul de a se afilia la sindicate ca drept fundamental economic reprezintă un drept colectiv care oferă salariaților posibilitatea de a întemeia și de a se asocia în organizații obștești, în scopul protejării intereselor sale profesionale, sociale și economice [28, p. 92].

12. Dreptul de moștenire ca drept fundamental economic asigură protecția și garantarea dreptului de proprietate privată prin posibilitatea persoanei de a obține patrimoniul pe cale succesorală, în condițiile legii [19, p. 649].

13. Libertatea economică ca drept fundamental economic reprezintă fundamentul economiei de piață [263, p. 65] și presupune oportunitatea individului de a iniția și exercita liber o activitatea economică privată cu scop lucrativ.

14. În urma analizei reglementărilor juridice din Republica Moldova cu privire la drepturile economice ale omului am identificat următoarele lacune:

- Legea fundamentală nu consacră unele dintre drepturile economice ale omului (libertatea economică) sau stabilește unele garanții insuficiente ale asigurării realizării acestora (privind durata timpului de muncă, privind modul de stabilire a salariului minim garantat, privind protecția terenurilor agricole, privind măsurile de prevenire a dobândirii ilicite și constatarea caracterului ilicit al proprietății);

- Codul de Procedură Penală al Republicii Moldova și Codul Muncii al Republicii Moldova nu stabilesc garanții în cadrul suspendării raporturilor de serviciu în cazul comiterii de către salariat a unei infracțiuni incompatibile cu munca prestată;

- Legea cu privire la funcția publică și statutul funcționarului public nu oferă garanții în cadrul suspendării raporturilor de serviciu în cazul în care funcționarul este bănuit în săvârșirea unei infracțiuni;

- Legea instituțiilor financiare nu stabilește garanții ale asigurării dreptului de proprietate ca drept economic fundamental rudelor de gradul II ale persoanelor fizice membre ale consiliului unei bănci comerciale, organului executiv al unei bănci comerciale sau comisiei de cenzori a unei bănci comerciale;

- Legea cu privire la activitatea Poliției și statutul polițistului nu stabilește garanții ale asigurării dreptului la muncă a polițistului în caz de ocupare a unei funcții electivă în autoritățile publice;

- Codul Muncii al Republicii Moldova nu oferă garanții depline ale asigurării protecției dreptului la grevă ca drept economic fundamental, oferind Guvernului posibilitatea de limita neîntemeiat acest drept.

- Codul Muncii al Republicii Moldova nu oferă garanții depline ale asigurării protecției dreptului la muncă a salariatului în cazul de concediere a acestuia;

- În Legea cu privire la antreprenoriat și întreprinderi se face confuzie între noțiunea „activitate de antreprenoriat” și noțiunea „activitatea de întreprinzător”.

În vederea soluționării lacunelor legislative identificate înaintăm următoarele recomandări de *lege ferenda*:

- A completa Constituția Republicii Moldova cu art. 41¹ „Libertatea economică” cu următorul conținut: „Accesul liber la o activitate economică legală este garantat” [263, p. 73];

- A completa art. 43 alin. (3) din Constituția Republicii Moldova cu prevederea că ziua lucrătoare este de cel mult 8 ore și cu prevederea că timpul petrecut pe drum de acasă spre serviciu și de la muncă spre acasă pentru categoriile de angajați fără punct fix de lucru să fie considerat timp efectiv de muncă [26, p. 91].

- A completa art. 43 cu un alin. (5) care să prevadă ca salariul minim garantat de stat să corespundă coșului minim de consum [26, p. 90].

- A completa art. 46 din Constituția Republicii Moldova cu prevederi ce ar limita dreptul cetățenilor străini și al apatrizilor la dobândirea terenurilor agricole în proprietate privată [28, p. 172].

- A exclude din art. 46 alin (3) al Constituției Republicii Moldova prevederea „Caracterul licit al dobândirii se prezumă” [28, p. 174].

- A modifica în art. 200 alin. (3) Cod de Procedură Penală a Republicii Moldova sintagma “administrația instituției în care activează bănuitul, învinuitul”, cu sintagma „instanța de judecată competentă” [26, p. 87];

- A modifica art. 75 alin. (2) al Codului Muncii al Republicii Moldova Nr. 154 din 28.03.2003 cu includerea sintagmei „cu excepția cazului prevăzut de art. 76 lit. g) unde suspendarea contractului individual de muncă o decide instanța de judecată competentă” [26, p. 87];

- A completa în art. 51 alin. (3) al Legii Nr. 158 din 04.07.2008 cu privire la funcția publică și statutul funcționarului public cu expresia “și art. 53”, iar în art. 53 de a modifica expresia “raporturile de serviciu se suspendă de către autoritatea publică” cu expresia “raporturile de serviciu se pot suspenda de către o autoritate publică doar în baza unei hotărâri judecătorești a instanței judecătorești competente” [26, p. 87];

- A exclude expresia “și doi” din art. 3 lit. (e) al Legii instituțiilor financiare Nr. 550 din 21.07.1995 [28, p. 171].

- A exclude expresia “în cazul alegerii în funcție electivă, polițistul este eliberat din serviciu, dacă legislația nu stabilește altfel” din conținutul art. 60 alin (9) al Legii nr. 320 din 27.12.2012 cu privire la activitatea Poliției și statutul polițistului [26, p. 88];

- A stabili în conținutul art. 269 alin. (3) al Codului Muncii al Republicii Moldova că Nomenclatorul unităților, sectoarelor și serviciilor, salariații cărora nu pot participa la grevă conform alin.(2) al Codului Muncii, se aprobă de către Parlament;

- A modifica art. 87 alin (1) al Codului Muncii a Republicii Moldova Nr. 154 din 28.03.2003 cu includerea cuvântului „scrisă” în contextul „în celelalte cazuri, concedierea se admite cu consultarea prealabilă scrisă a organului (organizatorului) sindical din unitate” [29, p. 84].

- A substitui în Legea cu privire la antreprenoriat și întreprinderi termenul „activitatea de antreprenoriat” cu termenul „activitatea de întreprinzător” [263, p. 75].

Problema științifică soluționată rezidă în elucidarea drepturilor economice ale omului ca categorie distinctă a drepturilor fundamentale, fapt ce a contribuit la clarificarea aspectelor legate de structura și conținutul lor în vederea eficientizării reglementării și protecției juridice a acestora în Republica Moldova.

Avantajele și valoarea recomandărilor propuse constau în tratarea multidimensională a reglementărilor ce țin de drepturile economice ale omului, prin determinarea curenților în legislație Republicii Moldova și înaintarea unor soluții viabile în vederea protecției eficiente a acestei categorii de drepturi ale omului.

Impactul cercetării asupra dezvoltării științei dreptului se manifestă prin argumentarea evidențierii drepturilor economice ca categorie distinctă a drepturilor omului, prin elucidarea structurii și conținutului drepturilor economice ale omului, cu generarea unor soluții eficiente pentru valorificarea acestora în sistemul național de drepturi și libertăți fundamentale, inclusiv prin rezultatele științifice și propuneri de *lege ferenda*.

Planul de cercetări de perspectivă cuprinde următoarele repere:

- Continuarea investigațiilor științifice privind conținutul drepturilor economice ale omului ca categorie distinctă a drepturilor omului;

- Efectuarea unui studiu complex privind consacarea și protecția fiecărui drept ce face parte din categoria drepturilor economice ale omului în majoritatea constituțiilor statelor lumii.

BIBLIOGRAFIE

Referințele bibliografice în limba română:

1. Acordul de Asociere a Republicii Moldova la Uniunea Europeană, semnat la Bruxelles pe 27 iunie 2014. <http://www.mfa.gov.md/img/docs/Acordul-de-Asociere-RM-UE.pdf> (citată la 10.03.2016).
2. Acordul privind colaborarea în domeniul migrației forței de muncă și protecția socială a lucrătorilor migranți ai CSI, semnată la Moscova la 15.04.1994. <http://www.lex.justice.md> (citată la 30.11.2015).
3. Acordul privind colaborarea statelor membre ale Comunității Statelor Independente în lupta cu migrația ilegală din 06.03.1995. <http://www.lex.justice.md> (citată la 5.12.2015).
4. Adam I. Drept civil. Teoria generală a drepturilor reale. Ediția 3, Editura C.H.Beck, București, 2013, 749 p.
5. Arseni A. Dreptul Constituțional și Instituții Politice. Chișinău, CEPUSM, 2005, 502 p.
6. Arseni Al., Ivanov V., Suholitco L. Drept constituțional comparat. Chișinău: USM, 2003, 295 p.
7. Avizul Curții Constituționale a Republicii Moldova asupra proiectului de lege pentru excluderea propoziției „Caracterul licit al dobândirii se prezumă” din aliniatul (3) articolul 46 din Constituția Republicii Moldova nr. 1 din 25.04.2006. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova nr. 70-72/8 din 05.05.2006.
8. Baeșu V. Aspecte filozofice asupra delimitării conceptului de drept în raport cu drepturile fundamentale ale omului. În: Studii Juridice universitare. Chișinău, 2011, Nr. 3-4. (258) p. 127-145.
9. Baeșu V. Aspectele constituționale ale dreptului la muncă și al dreptului la protecția muncii. În: Studii juridice universitare. Chișinău, 2014, Nr. 3-4 (218) p. 92-101.
10. Baeșu V. Atributele dreptului de proprietate reieșind din prevederile legale ale Republicii Moldova. În: materialele Conferinței internaționale științifico-practice organizată de ICDPDO și Reprezentanța CICR la Moscova, Asociația de Drept Internațional Umanitar din Moldova cu genericul “Promovarea drepturilor omului în contextul integrării europene: teorie și practică. Persoanele dispărute fără veste: constatări, concluzii, recomandări”. ULIM, 9-10 iunie 2009, p. 283-289.
11. Baeșu V. Caracterele juridice ale dreptului la moștenire în baza prevederilor constituționale ale Republicii Moldova și jurisdicției CEDO. În: Materialele Conferinței științifice

internaționale: Probleme actuale ale istoriei, teoriei dreptului și științelor administrației publice. Organizată de Academia de Studii Economice din Moldova; Centru de Stat și Drept di cadrul Institutului de Istorie, Stat și Drept al Academiei de Știință a Moldovei; Academia de Administrare Publică pe lângă Președintele Republicii Moldova, 1-2 octombrie, Chișinău 2009, p. 162-164.

12. Baeșu V. Caracteristica drepturilor economice ale omului reieșind din prevederile constituționale ale Republicii Moldova. În: Studii Juridice Universitare. Chișinău, 2008, Nr. 1-2, (280) p. 233-238.
13. Baeșu V. Constitutional Regulations – Juridical Fundamental Criteria of Economic and Civil Norms. În: Studii Juridice Universitare. Chișinău, 2011, Nr. 1-2 (352). p. 139-147.
14. Baeșu V. Constituționalizarea drepturilor economice ale omului. În: Revista Națională de Drept. Chișinău, 2017, în curs de publicare.
15. Baeșu V. Conținutul dreptului la muncă și dreptului la protecția muncii din perspectiva reglementărilor juridice ale Republicii Moldova. În: Studii juridice Universitare. Chișinău, 2015, Nr. 3-4 (218). p. 83-94.
16. Baeșu V. Dreptul de proprietate reieșind din prevederile constituționale ale Republicii Moldova și a jurisdicției CEDO. În: Studii Juridice Universitare. Chișinău, 2009, Nr. 1-2 (320). p. 227-240.
17. Baeșu V. Drepturi economice ale omului – drepturi subiective sau libertăți publice. În: Studii juridice universitare. Chișinău, 2015, Nr. 1-2 (188). p. 89-100.
18. Baeșu V. Investigarea gradului de reglementare a drepturilor economice ale omului în convențiile internaționale. În: Materialele conferinței științifice “Știința juridică autohtonă prin prisma valorilor și tradițiilor europene. Știința universitară în contextul promovării conceptului de punere în aplicare a Acordului de Asociere dintre Uniunea Europeană și Republic Moldova” ULIM, 16 octombrie 2015 (148 p), p. 33-45.
19. Baeșu V. Istoricul apariției și dezvoltării dreptului la moștenire în Republica Moldova. În: materialele Conferinței internaționale științifico-practice “Promovarea drepturilor omului în contextul integrării europene: teorie și practică. Dreptul internațional umanitar la 60 de ani de la semnarea Convențiilor de la Geneva”. ULIM, 30-31 octombrie 2009, p. 639-650.
20. Baeșu V. Libertatea contractuală – fundament juridic al contractului civil. În: Studii juridice universitare. Chișinău, 2013, Nr. 1-2 (321). p. 175-182.
21. Baeșu V. Libertatea contractuală la nivelul Convenției Europene a Drepturilor Omului. În: Studii Juridice universitare. Chișinău, 2013, Nr. 3-4 (308) p. 159-167.

22. Baeșu V. Originea drepturilor fundamentale ale omului în principatele românești. În: Materialele conferinței științifice “Știința juridică autohtonă prin prisma valorilor și tradițiilor europene. Știința juridică universitară în contextul procesului de promovare a valorilor general-umane.” ULIM, 10 decembrie 2013 - 14 noiembrie 2014, p. 55-61.
23. Baeșu V. Originea și evoluția istorică a drepturilor fundamentale ale omului. În: Studii juridice universitare. Chișinău, 2014, Nr. 1-2 (324). p. 105-116.
24. Baeșu V. Principiul libertății contractuale prin prisma dreptului public și a dreptului privat. În: Materialele Conferinței științifice internaționale anuale a doctoranzilor și a tinerilor cercetători: Edificarea statului de drept și punerea în valoare a patrimoniului cultural și istoric al Moldovei în contextul integrării europene. Organizată de Institutul de Istorie, Stat și Drept al Academiei de Științe a Moldovei; Universitatea Academiei de Știință a Republicii Moldova; Institutul de Istorie Universală al Academiei de Știință din Rusia; Institutul de cercetări Juridice „Academicianul Andrei Rădulescu al Academiei Române” Ediția a V-a, Chișinău, 31 martie 2011, p. 266-273.
25. Baeșu V. Protecția constituțională a dreptului de proprietate. În: Studii juridice universitare. Chișinău, 2016, Nr. 1-2 (210). p. 168-176.
26. Baeșu V. Protecția socială a muncii reieșind din prevederile constituționale ale Republicii Moldova și a jurisdicției internaționale. În: materialele Conferinței internaționale științifice “Știința juridică autohtonă prin prisma valorilor și tradițiilor europene. Știința juridică în contextul promovării valorilor statului de drept”. ULIM, 13-14 mai 2010, p. 246-254.
27. Baeșu V. Reglementarea constituțională – criteriu fundamental al juridicității normelor economico-civile. În: Materialele conferinței științifice “Știința juridică autohtonă prin prisma valorilor și tradițiilor europene. Metode și forme de racordare a studiilor juridice autohtone la standardele și valorile europene.” ULIM, 19 octombrie 2011, p. 189-198.
28. Baeșu V. Reglementarea juridică a dreptului de a se afilia la sindicate. În: Studii juridice universitare. Chișinău, 2016, Nr. 3-4 (236 p.), p. 83-92.
29. Baieș S., Volcinschi V., Băieșu A., Cebotari V. Drept Civil. Drepturile reale. Teoria generală a obligațiilor. Volumul II. Chișinău: Cartier juridic, 2005, 528 p.
30. Barbăneagră A., Hadîrcă M. Drepturile omului în Republica Moldova. Chișinău, Editura: Garuda-Art, 453 p.
31. Bădescu M. Introducere în filozofia dreptului, Editura Lumina lex, București 2003, 398 p.
32. Bârsan C. Convenția Europeană a Drepturilor Omului. Comentariu pe articole. Ediția 2, București, Editura: C.H.Beck, 2010, 1888 p.
33. Beligrădeanu Ș. Legislația muncii comentată, Editura C.H. Beck, București, 2007, 331p.

34. Bîrsan C. Drept Civil. Drepturile reale principale în reglementarea noului Cod civil, Editura Hamangiu, București, 2015, 486 p.
35. Boișteanu E. Parteneriatul social în sfera muncii. Chișinău, CEP USM, 2014, 272 p.
36. Bolca M. Istoria proprietății în trecutul românesc. Cluj-Napoca, 2010. http://doctorat.ubbcluj.ro/sustinerea_publica/rezumat/2010/istorie/BOLCA_MIRCEA-O.pdf (citată la 30.11.2015).
37. Bunea D., Caian C., Cambrea I. Dicționar de drepturile omului. Adnotat cu jurisprudența 1957-2013, Editura: C.H.Beck, București 2013, 958 p.
38. Carta Drepturilor Fundamentale a Uniunii Europene, adoptată la Nisa pe 7 decembrie 2000.
<http://eurlex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:C:2010:083:0389:0403:ro:PDF> (citată la 14.02.2016).
39. Carta Socială Europeană, adoptată la Torino pe 18.10.1961 și intrată în vigoare la 28.02.1965 revizuită pe 03.05.1996 la Strasbourg
<https://www.coe.int/t/dghl/monitoring/socialcharter/Presentation/ESCRBooklet/Romanian.pdf> (citată la 28,11.2015).
40. Cartea Africană a drepturilor omului și popoarelor adoptată la Nairobi pe 27 iunie 1981
http://www.dadalos.org/rom/menschenrechte/grundkurs_2/Materialien/dokument_7.htm (citată la 5.12.2015).
41. Cârnaț T. Drept Constituțional. Chișinău, Editura: Print-Carlo SRL, 2010, 513p.
42. Cârnaț T., Cârnaț M. Protecția juridică a drepturilor omului. Chișinău, Editura: Reclama, 2006, 380 p.
43. Chelaru E. Curs de drept civil. Drepturile reale principale. București: Ed. ALL Beck, 2000, 248 p.
44. Chelaru E. Drept civil. Drepturile reale, Ediția 4. București, Editura: C.H.Beck, 2013, 505 p.
45. Ciobanu I. Apariția și evoluția istorică a protecției drepturilor omului. În: Drepturile omului în Republica Moldova, Chișinău: GARUDA-ART, 1998, p. 123-136.
46. Codul civil al Franței. <http://www.adminet.com/code/index-CCIVILL0.html> (citată la 4.12.2015).
47. Codul civil al Germaniei. http://www.gesetze-im-internet.de/englisch_bgb/ (citată la 4.12.2015).

48. Codul civil al României Nr. 287 din 17.07.2009. În: Monitorul Oficial al României Nr. 409 din 10.06.2011. <http://www.just.ro/LinkClick.aspx?fileticket=iC%2BrrVw95bM%3D&tabid=1473> (citată la 4.12.2015).
49. Codul Contravențional al Republicii Moldova Nr. 218 din 24.10.2008. În Monitorul Oficial al Republicii Moldova nr. 3-6 din 16.01.2009. <http://old.mai.gov.md/content/681> (citată la 10.12.2015).
50. Codul de Procedură Penală al Republicii Moldova Nr. 122 din 14.03.2003. În Monitorul Oficial al Republicii Moldova nr. 104-110 din 12.06.2003. <http://lex.justice.md/md/326970/> (citată la 20.04.2016).
51. Codul Funciar al Republicii Moldova Nr. 828 din 25.12.1991. În Monitorul Oficial al Republicii Moldova nr. 107 din 04.09.2001. <http://lex.justice.md/index.php?action=view&view=doc&id=313324> (citată la 16.03.2016).
52. Codul Jurisdicțional al Republicii Moldova Nr. 502 din 16.06.1995. În Monitorul Oficial al Republicii Moldova nr. 53-54 din 28.09.1995. <http://lex.justice.md/md/311677/> (citată la 06.12.2015).
53. Codul muncii al Republicii Moldova nr.154-XV din 28.03.2003. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova Nr. 159-162 din 29.07.2003. <http://lex.justice.md/md/326757/> (citată la 30.11.2015).
54. Codului Civil al Republicii Moldova Nr. 1107 din 06.06.2002. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova, Nr. 82-86 din 22.06.2002. <http://lex.justice.md/md/325085/> (citată la 05.12.2015).
55. Codului Penal al Republicii Moldova Nr. 985 din 18.04.2002. În Monitorul Oficial al Republicii Moldova nr. 128-129 din 13.09.2002. <http://lex.justice.md/index.php?action=view&view=doc&id=286230> (citată la 05.12.2015).
56. Constituția Armeniei. www.president.am/ru/constitution/ (citată la 30.11.2015).
57. Constituția Braziliei. În: Дубровин В. Н. Конституции зарубежных стран. Москва, Издательство: Юрлитформ, 2000, с. 204-289.
58. Constituția Bulgariei. www.investbulgaria.com/laws/constitution.pdf (citată la 29.11.2015).
59. Constituția Elveției. În: Дубровин В. Н. Конституции зарубежных стран. Москва, Издательство: Юрлитформ, 2000, с. 147-180.
60. Constituția Federației Ruse. <https://constitutii.wordpress.com/.../constitutia-federati...> (citată la 30.11.2015).
61. Constituția Indoneziei. În: Дубровин В. Н. Конституции зарубежных стран. Москва, Издательство: Юрлитформ, 2000, с. 360-364.

62. Constituția Italiei. <https://constitutii.wordpress.com/2013/01/28/constitutia-republicii-italiene/> (citată la 26.11.2015).
63. Constituția Marelui Ducat de Luxemburg din 17.10.1868. https://www.constituteproject.org/constitution/Luxembourg_2009?lang=en (citată la 17.03.2017);
64. Constituția Muntenegru din 22.10.2007. https://www.constituteproject.org/constitution/Montenegro_2007?lang=en (citată la 17.03.2017);
65. Constituția Japoniei. În: Дубровин В. Н. Конституции зарубежных стран. Москва, Издательство: Юрлитформ, 2000, с. 327-337.
66. Constituția Regatului Danemarcei din 05.06.1953. <http://www.grundloven.dk/> (citată la 27.11.2015).
67. Constituția Republicii Albania din 21.10.1998 https://www.constituteproject.org/constitution/Albania_2012?lang=en (citată la 17.03.2017);
68. Constituția Republicii Algeriene din 23.02.1989. https://www.constituteproject.org/constitution/Algeria_2008?lang=en (citată la 17.03.2017);
69. Constituția Republicii Austria din 10.11.1920. <http://www.bka.gv.at/DesktopDefault.aspx?TabID=3511&Alias=bka> (citată la 26.11.2015).
70. Constituția Republicii Croația din 22.12.1991 https://www.constituteproject.org/constitution/Croatia_2010?lang=en (citată la 17.03.2017);
71. Constituția Republicii Elene din 11.06.1975. https://books.google.md/books?id=WQtAAAAAYAAJ&pg=PA5&lpg=PA5&dq=constitution+of+greece&source=bl&ots=qmFGhZvgS6&sig=yMwYt8t_0oXdeXD5deCnENUsPE&hl=en&sa=X&redir_esc=y#v=onepage&q=constitution%20of%20greece&f=false (citată la 24.11.2015).
72. Constituția Republicii Estonia din 28.06.1992. <https://www.constituteproject.org/constitution/Estonia2015?lang=en> (citată la 17.03.2017);
73. Constituția Republicii Federale Germane. <https://constitutii.files.wordpress.com/.../legea-fundam...> (citată la 27.11.2015).
74. Constituția Republicii Finlanda din 11.06.1999. https://www.constituteproject.org/constitution/Finland_2011?lang=en (citată la 17.03.2017);
75. Constituția Republicii Franceze de pe 4 octombrie 1958. http://www.conseilconstitutionnel.fr/conseilconstitutionnel/root/bank_mm/anglais/constiution_anglais_juillet2008.pdf (citată la 30.11.2015).

76. Constituția Republicii Irlanda din 1.07.1937. <http://www.taoiseach.gov.ie/index.asp?docID=243> (citată la 27.11.2015).
77. Constituția Republicii Kazahstan din 30.08.1995. https://www.constituteproject.org/constitution/Kazakhstan_2011?lang=en (citată la 17.03.2017);
78. Constituția Republicii Lituaniene din 25.10.1992, cu modificări. <http://www3.lrs.lt/cgi-bin/preps2?Condition1=170084&Condition2> (citată la 29.11.2015).
79. Constituția Republicii Moldova din 29.07.1994. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova, Nr. 1 din 12.08.1994. <http://lex.justice.md/documentrom.php?id=44B9F30E:7AC17731> (citată la 5.12.2015).
80. Constituția Republicii Moldova. Comentariu. Chișinău. Editura: ARC, 2012, 576 p.
81. Constituția Republicii Populare Chineze. În: Дубровин В. Н. Конституции зарубежных стран. Москва, Издательство: Юрлитформ, 2000, с. 338-359.
82. Constituția Republicii Portugheze din 02.04.1976. <https://books.google.md/books?id=RsVWAAAAYAAJ&q=constitution+of+portugal&dq=constitution+of+portugal&hl=en&sa=X&ved=0ahUKEwiUy5Pgh7XUAhXsLMAKHfKGAIEQ6AEIITAA> (citată la 27.11.2015).
83. Constituția Republicii Slovace din 03.09.1992, cu modificări. <http://www.nrsr.sk/main.aspx?sid=nrsr/dokumenty> (citată la 28.11.2015).
84. Constituția Republicii Ungariei din 20.08.1949, cu modificări. <http://www.mkab.hu/hu/hupage5.htm> (citată la 28.11.2015);
85. Constituția României din 1991. www.cdep.ro/pls/legis (citată la 28.11.2015).
86. Constituția Principatului Andora din 14.03.1993. https://www.constituteproject.org/constitution/Andorra_1993?lang=en (citată la 17.03.2017);
87. Constituția Republicii Serbia din 29.10.2006. https://www.constituteproject.org/constitution/Serbia_2006?lang=en (citată la 17.03.2017);
88. Constituția Republicii Slovenia din 23.06.1991 <https://books.google.md/books?id=2mrdCwAAQBAJ&pg=PA39&dq=The+fundamental+law+of+slovenia&hl=en&sa=X&ved=0ahUKEwjvuuyribXUAhXB6RQKHRYMCAEQ6AEIITAA#v=onepage&q=The%20fundamental%20law%20of%20slovenia&f=false> (citată la 17.03.2017);
89. Constituția Spaniei. <https://constitutii.wordpress.com/.../constitutia-regatulu...> (citată la 25.11.2015).
90. Constituția Statului plurinațional Bolivia din 25.01.2009 https://www.constituteproject.org/constitution/Bolivia_2009?lang=en (citată la 17.03.2017);

91. Constituția Statelor Unite ale Mexicului din 1917. <http://www.constlaw.ru/doc/kpzs/mm/11111111HmzHup.doc> (citată la 26.11.2015).
92. Constituția SUA din 1787. În: Дубровин В. Н. Конституции зарубежных стран. Москва, Издательство: Юрлитформ, 2000, с. 189-203.
93. Constituția Turkmenistanului. watan.ru/.../конституция-туркменистана-закон-вес/?... (citată la 28.11.2015).
94. Constituției Principatului Liechtenstein din 5 octombrie 1921. www1.umn.edu/.../liechtenstein-constitution.pdf (citată la 28.11.2015).
95. Constituției Republicii Polone din 02.04.1997, cu modificări. <http://www.sejm.gov.pl/prawo/konstytucja/kon1.htm> (citată la 29.11.2015).
96. Constituției Turciei. <http://cj.md/uploads/Turkey.pdf> (citată la 28.11.2015).
97. Constituția Ucrainei din 28.06.1996. https://www.constituteproject.org/constitution/Ukraine_2014?lang=en (citată la 17.03.2017);
98. Constituția Uzbekistanului din 08.12.1992. https://www.constituteproject.org/constitution/Uzbekistan_2011?lang=en (citată la 17.03.2017);
99. Constituția Venezuelei https://books.google.md/books?id=0CJOAAAAMAAJ&q=Constitution+of+Venezuela&dq=Constitution+of+Venezuela&hl=en&sa=X&ved=0ahUK_EwiPy8nEkc7TAhUiIpoKHVDODKYQ6AEIIDA (citată la 28.04.2017);
100. Convenția americană cu privire la drepturile omului din 1969 de la San José, Costa Rica <http://www.slideshare.net/exodumuser/38740802-protectiainternationalaadrepturiloromului> (citată la 5.12.2015).
101. Convenția cu privire la protecția salariului, adoptată la Geneva la 1 iulie 1949. www.mmuncii.ro/pub/.../images/.../Conventii.../95.pd (citată la 26.11.2015).
102. Convenția de la Geneva de la 9 iulie 1964 privind politica de ocupare a forței de muncă. sindicat.md/wp-content/uploads/2013/03/Colectie-conventii-OIM.doc (citată la 26.11.2015).
103. Convenția internațională cu privire la drepturile copilului, adoptată la 29.11.1989 la New York <http://www.unicef.ro/wp-content/uploads/ghid-ascultare-copil-in-proceduri-judiciarenou1.pdf> (citată la 6.12.2015).
104. Convenția nr. 135 cu privire la protecția reprezentanților lucrătorilor în cadrul și facilitățile de acordat acestora. În: Voicu M., Popoacă M. Dreptul muncii. vol. II. Convenții internaționale. București: Lumina lex.2001, p.106-108

105. Convenția nr. 154 privind promovarea negocierii colective. În: Voicu M., Popoacă M. Dreptul muncii. vol. II. Convenții internaționale. București: Lumina lex.2001, p.109-112. sau <http://www.ilo.org/ilolex/russian/docs/convdisp1.htm> (citată la 6.12.2015).
106. Convenția OIM nr. 87 din 09.07.1948 privind libertatea sindicală și protecția dreptului sindical. În: Voicu M., Popoacă M. Dreptul muncii, vol. II Convenții internaționale, București: Lumina Lex, 2001. p. 96-100; sau În: Tratatate internaționale la care Republica Moldova este parte (1990-1998). Vol. 10, Chișinău, Editura: Moldpres, 1999, 22-28 p.
107. Convenția OIM nr. 98 din 01.07. 1949 privind aplicarea principiilor de drept de organizare și de negociere colectivă. În: Voicu M., Popoacă M. Dreptul muncii, vol. II Convenții internaționale, București: Lumina Lex, 2001, p.101-105 sau <http://lex.justice.md/index.php?action=view&view=doc&lang=1&id=357641> (citată la 30.11.2015).
108. Convenția ONU împotriva corupției adoptată la New York 31 octombrie 2003. www.businessintegrity.ro/.../newsletter/38%20-%20Conventia%20... (citată la 13.04.2016).
109. Convenția Organizației Internaționale a Muncii nr. 100 privind egalitatea de remunerare a mâinii de lucru masculină și a mâinii de lucru feminină pentru o muncă de valoare egală, adoptată la 29.06.1951. <http://www.mmuncii.ro/pub/imagemanager/images/fileDomenii/Egalitate%20de%20sanse/Conv%20OIM%20100%201951%20egalitatea%20de%20remuneratione%20-%20ro.pdf> (citată la 30.11.2015).
110. Convenția Organizației Internaționale a Muncii nr. 105 privind abolirea muncii forțate, adoptată la 25.06.1957 la Geneva. http://old.mmmpsf.gov.md/file/ilo/conventia_105_md.pdf (citată la 30.11.2015).
111. Convenția Organizației Internaționale a Muncii nr. 11 privind dreptul de asociere și de coaliție ale muncitorilor agricoli din 1921. www.sindicat.md/wp-content/uploads/2013/03/Colectie-conventii-OIM.doc (citată la 5.11.2015).
112. Convenția Organizației Internaționale a Muncii nr. 111 privind discriminarea în domeniul ocupării forței de muncă și exercitării profesiei, adoptată la 26.11.1968. [http://www.cab1864.eu/upload/CONVENTIA%20OIM%20\(N%20111\)%20PRIVIND%20DISCRIMINAREA%20IN%20DOMENIUL%20FORTEI%20DE%20MUNCA%20SI%20EXERCITARII%20PROFESIEI.pdf](http://www.cab1864.eu/upload/CONVENTIA%20OIM%20(N%20111)%20PRIVIND%20DISCRIMINAREA%20IN%20DOMENIUL%20FORTEI%20DE%20MUNCA%20SI%20EXERCITARII%20PROFESIEI.pdf) (citată la 30.11.2015).
113. Convenția Organizației Internaționale a Muncii nr. 135 cu privire la protecția reprezentanților lucrătorilor în cadrul și facilitățile de acordat acestora. http://www.irdo.ro/file.php?fisiere_id=108&inline= (citată la 5.12.2015).

114. Convenția Organizației Internaționale a Muncii nr. 138 privind vârsta minimă de încadrare în muncă, adoptată la 06.06.1973, ratificată de Republica Moldova la 15.06.1999. http://salvaticopiii.ro/upload/p000600010000_Conventia%20OIM%20138%20din%201973%20privind%20varsta%20minima%20de%20incadrare%20in%20munca.pdf (citată la 6.12.2015).
115. Convenția Organizației Internaționale a Muncii nr. 156 din 1981 privind muncitorii având responsabilități familiale. <http://www.ilo.org/ilolex/russian/docs/convdisp1.htm> (citată la 30.11.2015).
116. Convenția Organizației Internaționale a Muncii nr. 171 privind munca de noapte, adoptată la Geneva în 1990. www.ilo.org/ilolex/russian/docs/convdisp1.htm (citată la 6.12.2015).
117. Convenția Organizației Internaționale a Muncii nr. 52 despre concediile anuale plătite, adoptată la 24 iunie 1936, Geneva. <http://www.ilo.org/ilolex/russian/docs/convdisp1.htm> (citată la 30.12.2015).
118. Convenția Organizației Internaționale a Muncii nr. 89 privind munca femeilor în timp de noapte, adoptată la San Francisco pe 17 iunie 1948. <http://www.ilo.org/ilolex/russian/docs/convdisp1.htm> (citată la 30.12.2015).
119. Convenția Organizației Internaționale a Muncii nr.122 privind politica de ocupare a forței de muncă, adoptată la 09.07.19. <http://lex.justice.md/index.php?action=view&view=doc&lang=1&id=358520> (citată la 30.12.2015).
120. Convenția Organizației Internaționale a Muncii nr.168 privind acțiunile de promovare a ocupării forței de muncă și a protecției împotriva șomajului, din 01.06.1988. <http://www.ilo.org/ilolex/russian/docs/convdisp1.htm> (citată la 30.11.2015).
121. Convenția Organizației Internaționale a Muncii nr.181 cu privire la agențiile private de ocupare a forței de muncă, adoptată la 03.06.1997. <http://www.ilo.org/ilolex/russian/docs/convdisp1.htm> (citată la 5.12.2015).
122. Convenția pentru Apărarea drepturilor omului și a libertăților fundamentale, adoptat la Roma la 04.11.1950. În: Tratatate internaționale la care Republica Moldova este parte (1990-1998). Vol. 1, Chișinău, Editura: Moldpres, 1999, 341-358 p.
123. Convenția privind abolirea muncii forțate, adoptată la 25 iunie 1957 la New York. www.sindicat.md/wp-content/uploads/2013/03/Colectie-conventii-OIM.doc (citată la 30.12.2015).
124. Convenția privind eliminarea discriminării în domeniul ocupării forței de muncă și exercitarea profesiei, adoptată la Geneva la 25 iunie 1958. www.snlp.ro/Legislatie/Conventii_OIM_ratificate (citată la 26.11.2015).

125. Convenția privind eliminarea tuturor formelor de discriminare rasială , adoptat la 21 decembrie 1965. În: Tratatate internaționale la care Republica Moldova este parte (1990-1998). Vol. 1, Chișinău, Editura: Moldpres, 1999, 77-90 p.
126. Convenția privind organizarea activității de folosire a forței de muncă adoptată la San-Francisco la 9 iulie 1948. old.mmprsf.gov.md/file/conventia88md.pdf (citată la 25.11.2015).
127. Convenția privind spălarea banilor, depistarea, sechestrarea și confiscarea veniturilor provenite din activitatea infracțională adoptată la Strasbourg la 8 noiembrie 1990. www.transparency.md/Laws/Ig_ratif_conv_sb.pdf (citată la 01.02.2016).
128. Cosmovici P. Drept civil. Drepturile reale. Obligațiile. București: Editura All, 1996, 501 p.
129. Costache Gh. Direcții prioritare ale edificării statului de drept în Republica Moldova. Chișinău, Tipografia Centrală, 2009, 327 p.
130. Costache Gh. Spre o statalitate democratică și de drept. Chișinău, Tipografia Centrală 2007, 212 p.
131. Costache Gh., Hlipca P. Organizarea și funcționarea puterii în statul de drept. Chișinău, Tipografia Centrală, 2011, 664 p.
132. Costachi Gh., Guceac I. Fenomenul constituționalismului în evoluția Republicii Moldova spre statul de drept. - Chișinău: Tipografia Centrală, 2003, 344 p.
133. Cușmir C. Teza de doctor Asigurarea constituțională a dreptului la proprietate: elemente comparate. Chișinău 2006, 153 p.
134. Dănișor Gh. Filozofia drepturilor omului, Universul juridic, București 2011. www.ujmag.ro/...drepturilor-omului/filosofia-drepturil... (citată la 30.11.2015).
135. Declarația de Independență a Statelor Unite ale Americii din 4 iulie 1776. În: Дубровин В. Н. Конституции зарубежных стран. Москва, Издательство: Юрлитформ, 2000, с. 181-188.
136. Declarația drepturilor omului si ale cetățeanului din 1789. <https://books.google.md/books?id=FmuoBBIMvEC&pg=PA209&dq=Declaration+of+Human+and+Citizen+Rights+of+1789&hl=en&sa=X&ved=0ahUKEwjwwKeFirXUAhXCwBQKHQBUBoEQ6AEIJTAA#v=onepage&q=Declaration%20of%20Human%20and%20Citizen%20Rights%20of%201789&f=false> (citată la 25.11.2015).
137. Declarația Drepturilor Omului vizând indivizii care nu sunt cetățeni ai țării în care trăiesc, adoptată de Adunarea Generală a Organizației Națiunilor Unite la 13 decembrie 1985. <http://www.unhcr.org/refworld/docid/3b00f00864.html> (vizitat la 30.11.2015).

138. Declarația Universală a Drepturilor Omului, adoptată la 10 decembrie 1948 de Adunarea Generală a Organizației Națiunilor Unite. <http://www.un.org/en/documents/udhr/> (vizitat la 30.11.2015).
139. Deleanu I. Justiția Constituțională. București: Lumina Lex, 1995. 447 p.
140. Directiva 2014/42/UE privind înghețarea și confiscarea instrumentelor și produselor săvârșite în Uniunea Europeană Bruxelles 3 aprilie 2014 <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A32014L0042> (citată la 02. 02. 2016).
141. Dogaru I., Cercel S., Drept civil. Teoria generală a drepturilor reale. București: ALL BECK, 2003, 392 p.
142. Dogaru I., Dănișor D.,C. Drepturile omului și libertățile publice. Chișinău: Editura Zamolse, 1998, 242 p.
143. Dorneanu V. Introducere în dreptul muncii. Dreptul colectiv al muncii. București. Editura: România de mâine, 2000, 344 p.
144. Draghici S. Fundamente constituționale ale dreptului civil, Editura C.H.Beck, București 2010, 164p.
145. Duculescu V., Călinoiu C., Duculescu G. Drept constituțional comparat. Vol. I. – București: Lumina Lex, 1999, 647 p.
146. Epistola către Gălăten a Sfântului apostol Pavel după Moroianu Zlătescu I. Drepturile Omului – un sistem în evoluție, București 2008. www.irdo.ro/file.php?fisierid=749&fmt=pdf (citată la 30.11.2015).
147. Foca M. Teză de doctor: Reglementarea juridică a dreptului constituțional de a întemeia și de a se afilia la un sindicat. Chișinău, 2010. 166 p.
148. Fourier Ch. Opere Economice. Chisinau: Universitas, 1992, 430 p.
149. George V., Lecții de filozofie juridică, Editura Europa nova, București 1994, 352 p.
150. Gogoneață C., Gogoneață A. Economie politică. Teorie micro și macroeconomică. Politici economice. București: Editura Didactică și Pedagogică. 1995, 110 p.
151. Guceac I. Constituția la răscruce de milenii. Chișinău, Editura: Tipografia Centrală, 2013, 416 p.
152. Hamangiu C., Rosetti-Bălănescu I., Baicoianu Al. Tratat de drept civil roman. Vol. II. București: „Editura ALL”, 1997, !!! p.
153. Hanga V. Drept privat roman, Editura Didactică și Pedagogică, București, 1971, 380 p.
154. Hotărârea Curții Constituționale a Republicii Moldova nr. 37 din 10.12.1998. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova nr. 1-2 din 07.01.1999. www.constcourt.md/pageview.php?l=ro&idc=50 (citată la 15.12.2015).

155. Hotărârea Curții Constituționale cu privire la constituționalitatea unor prevederi ale Legii nr. 369-XIII din 10 februarie 1995(*), Legii nr. 745-XIII din 23 februarie 1996(**) și Hotărârii nr. 460-XII din 23 ianuarie 1991(***) privind realizarea dreptului de dispoziție asupra pământului din 02.10.1996. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova nr. 067 din 17.10.1996. <http://lex.justice.md/viewdoc.php?action=view&view=doc&id=285820&lang=1> (citată la 6.12.2015).
156. Hotărârea Curții Constituționale nr. 1 din 25.04.2006. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova nr. 70-72/8 din 05.05.2006. www.constcourt.md/public/files/file/...utila/Comentariu_Constitutie.pdf (citată la 25.11.2015).
157. Hotărârea Curții Constituționale nr. 25 din 11.05.1999. http://www.constcourt.md/public/files/file/informatie_utila/Comentariu_Constitutie.pdf (citată la 5.12.2015).
158. Hotărârea Curții Constituționale pentru controlul constituționalității unor dispoziții legale și normative privind terenurile proprietate publică și delimitarea lor nr. 12 din 21.04.2005. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova nr. 67-68 din 06.05.2005. http://lex.justice.md/document_rom.php?id=19299297:AE83D3BF (citată la 5.12.2015).
159. Hotărârea Curții Constituționale pentru controlul constituționalității unor prevederi din Codul penal și Codul de procedură penală nr. 6 din 16.04.2015. În Monitorul Oficial al Republicii Moldova nr. 115-123 din 15.05.2015. lex.justice.md/index.php?action=view&view=doc&lang=1... (citată la 10.02.2016).
160. Hotărârea Curții Constituționale pentru controlul constituționalității articolului 301 alin. (1) lit, c) din Codul muncii al Republicii Moldova nr. 154-XV din 28 martie 2003, în redacția Legii nr. 91 din 26 aprilie 2012 pentru modificarea și completarea unor acte legislative nr. 5 din 23.04.2013. În Monitorul Oficial al Republicii Moldova nr. 110-113 din 17.05.2013. monitorul.md/index/viewpdf/id/37/?lang=1 (citată la 10.02.2016).
161. Hotărârea Curții Constituționale pentru controlul constituționalității unor prevederi din alin. (4) al articolului 87 din Codul muncii nr. 154-XV din 28 martie 2003 nr. 12 din 20.05.2014. În Monitorul Oficial al Republicii Moldova nr. 223-230 din 08.08.2014. lex.justice.md/index.php?action=view&view=doc&lang=1... (citată la 20.01.2016).
162. Hotărârea Curții Constituționale pentru controlul constituționalității articolului 153 din Codul educației (încetarea contractului individual de muncă cu directorii unor instituții de învățământ publice) nr. 8 din 11.05.2015. În Monitorul Oficial al Republicii Moldova nr. 241-246 din 28.08.2015. <http://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:yoiquNOuR34J:lex.justice.md/index.php%3Faction%3Dview%26view%3Ddoc%26lang%3D1%26id%3D360646+&cd=1&hl=en&ct=clnk> (citată la 10.02.2016).

163. Hotărârea Curții Constituționale pentru controlul constituționalității unor prevederi din Legea instituțiilor financiare nr. 550 din 21 iulie 1995 din 11.05.2016. <http://lex.justice.md/index.php?action=view&view=doc&lang=1&id=365479> (citată la 25.05.2016).
164. Hotărârea Curții Constituționale pentru controlul constituționalității unor prevederi din Legea nr. 320 din 27 decembrie 2012 cu privire la activitatea Poliției și statutul polițistului și pct.59 subpct. 2) și 5) și pct.65 din Statutul disciplinar al polițistului, aprobat prin Hotărârea Guvernului nr. 502 din 9 iulie 2013, din 14.09.2016. <http://constcourt.md/ccdocview.php?tip=hotariri&docid=590&l=ro> (citată la 25.02.2017).
165. Hotărârea Curții Constituționale pentru controlul constituționalității unor prevederi din Legea societăților cu răspundere limitată nr. 135-XVI din 14 iunie 2007 din 27.09.2016. <http://lex.justice.md/md/367868/> (citată la 25.02.2017).
166. Hotărârea Curții Constituționale pentru controlul constituționalității unor prevederi din Legea sistemului penitenciar nr. 1036 din 17 decembrie 1996 din 08.07.2016. <http://lex.justice.md/index.php?action=view&view=doc&lang=1&id=366206> (citată la 25.02.2017).
167. Hotărârea Curții Constituționale pentru controlul constituționalității unor prevederi din Legea privind administrarea nr. 121-XVI din 4 mai 2007 și dețizarea proprietății publice și Legea cu privire la concesiuni nr. 534-XIII din 13 iulie 1995 din 23.11.2015. <http://lex.justice.md/index.php?action=view&view=doc&lang=1&id=311682> (citată la 25.02.2017).
168. Hotărârea Curții Constituționale privind controlul constituționalității unor prevederi ale Codului funciar din 25.01.1996. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova nr. 010 din 15.02.1996. <http://lex.justice.md/index.php?action=view&view=doc&lang=1&id=285904> (citată la 05.12.2015).
169. Hotărârea Curții Constituționale privind controlul constituționalității Legii nr. 1367-XIV din 10 noiembrie 2000 pentru completarea unor acte legislative nr. 11 din 15.02.2001. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova nr. nr.25-26/10 din 01.03.2001 <http://www.constcourt.md/public/files/file/Actele%20Curtii/acte2001/h11.pdf> (citată la 5.12.2015).
170. Hotărârea Guvernului Republicii Moldova cu privire la aprobarea Listei-tip a lucrărilor și locurilor de muncă cu condiții grele și deosebit de grele, vătămătoare și deosebit de vătămătoare pentru care salariaților li se stabilesc sporuri de compensare nr. 1487 din 31.12.2004. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova nr. 5-12 din 14.01.2005.

<http://lex.justice.md/index.php?action=view&view=doc&lang=1&id=299409> (citat la 05.12.2015).

171. Hotărârea Guvernului Republicii Moldova nr. 1361 din 22.12.2005 În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova nr. 9-12 din 20.01.2006. <http://lex.justice.md/documentrom.php?id=1BAAE26A:69C4E2DA> (citat la 05.12.2015).
172. Hotărârea Guvernului Republicii Moldova nr. 605 din 31.05.2007 pentru aprobarea Strategiei naționale privind politicile de ocupare a forței de muncă pe anii 2007-2015. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova nr. 82-85 din 15.06.2007. <http://lex.justice.md/md/324604/> (citat la 5.12.2015).
173. Hotărârea Guvernului Republicii Moldova nr. 832 din 14 iulie 2003 cu privire la reorganizarea Serviciului de stat pentru utilizarea forței de muncă. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova nr. 149-152 din 18.07.2003. <http://lex.justice.md/documentrom.php?id=ED276076:9BBB2FCD> (citat la 6.12.2015).
174. Hotărârea Guvernului Republicii Moldova nr. 923/2001 cu privire la plasarea în câmpul muncii a absolvenților instituțiilor de învățământ superior de stat. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova nr. 108-109 din 06.09.2001. <http://lex.justice.md/documentrom.php?id=7649BFEF:18AB97BA> (citat la 6.12.2015).
175. Hotărârea Guvernului Republicii Moldova nr.1121 din 14 octombrie 2004 cu privire la aprobarea procedurii de antrenare a șomerilor la lucrările publice. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova nr. 199 din 05.11.2004. <http://lex.justice.md/documentrom.php?id=C3786D66:86C78DCB> (citat la 5.10.2015).
176. Hotărârea Guvernului Republicii Moldova pentru aprobarea Regulamentului privind modul de cercetare a accidentelor de muncă nr. 1361 din 22.12.2005. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova nr. 9-12 din 20.01.2006. <http://lex.justice.md/documentrom.php?id=1BAAE26A:69C4E2DA> (citat la 05.12.2015).
177. Hotărârea Ministerului Muncii și Protecției Sociale nr. 49 din 01.10.2001 În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova nr. 131-132 din 31.10.2001. <http://lex.justice.md/index.php?action=view&view=doc&lang=1&id=313598> (citat la 30.11.2015).
178. Hotărârea Ministerului Muncii și Protecției Sociale nr. 54 din 8 noiembrie 2001. În: Monitorul Oficial al republicii Moldova nr. 33-35 din 07.03.2001. lex.justice.md/UserFiles/File/mo66.../ane%201.rtf (citat la 30.11.2015).
179. Hotărârea Plenului Curții Supreme de Justiție a Republicii Moldova cu privire la practica aplicării de către instanțele judecătorești a legislației materiale despre încasarea prejudiciului cauzat prin vătămare a integrității corporale sau altă vătămare a sănătății ori

- prin deces Nr.6 din 04.07.2005. http://jurisprudenta.csj.md/search_hot_expl.php?id=15 (citată la 05.12.2015).
180. Iancu Gh. Drept constituțional și instituții politice. Editura: C.H. Beck, 2014. 606 p.
  181. Iancu Gh. Drepturile, libertățile și îndatoririle fundamentale în România, Editura All Beck, București 2003, 390 p.
  182. Iancu Gh. Instituții de drept constituțional al Uniunii Europene. București: Lumina Lex, 2007, 379 p.
  183. Iliescu A. Liberalismul. Între succese și iluzii. București: Editura: ALL, 1998, 272 p.
  184. Ionașcu I., Brădeanu S. Drepturile reale principale. București: Editura Academiei României, 1978, 246 p.
  185. Lazări C. Dicționar al drepturilor omului. Chișinău: Tipografia Centrală, 2001, 151 p.
  186. Legea cu privire la antreprenoriat și întreprinderi nr. 845 din 03.01.1992. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova nr. 2 din 28.02.1994. <http://lex.justice.md/viewdoc.php?id=311735&lang=1> (citată la 27.04.2017).
  187. Legea nr. 407 din 21.12.2006 cu privire la asigurări. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova, nr. 47-49 din 06.04.2007. <http://lex.justice.md/documentrom.php?d=8A72DED2:D810E610> (citată la 17.03.2017);
  188. Legea asigurării pentru accidente de muncă și boli profesionale nr. 756-XIV din 24 decembrie 1999 În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova nr. 31-33 din 23.03.2000. <http://lex.justice.md/viewdoc.php?action=view&view=doc&id=311722&lang=1> (citată la 05.12.2015).
  189. Legii Republicii Moldova cu privire la funcția publică și statutul funcționarului public nr. 158 din 04.07.2008. În Monitorul Oficial al Republicii Moldova nr. 230-232 din 23.12.2008. <http://lex.justice.md/md/330050/> (citată la 15.05.2016). Legea cu privire la Codul muncii nr. 154-XV din 28.03.2003. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova nr. 159-162 din 29.07.2003. <http://lex.justice.md/md/326757/> (citată la 05.12.2015).
  190. Legea cu privire la instituțiile financiare nr. Nr. 550 din 21.07.1995. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova nr. 78-81 din 13.05.2011. <http://lex.justice.md/index.php?action=view&view=doc&id=338489> (citată la 23.05.2016)
  191. Legea cu privire la proprietate nr. 459 din 22.01.91. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova nr. 3-6 din 30.06.1991, abrogată prin legea 54-XVI din 02.03.07, în: Monitorul Oficial nr. 43-46 din 30.03.07. <http://lex.justice.md/index.php?action=view&view=doc&lang=1&id=312832> (citată la 05.12.2015).

192. Legea cu privire la protecția muncii nr. 625 din 2 iulie 1991. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova nr. 169 din 15.08.1991. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova <http://lex.justice.md/index.php?action=view&view=doc&id=312855> (citată la 05.12.2015).
193. Legea cu privire la rechizițiile de bunuri și prestările de servicii în interes public nr. 1384 din 11.10.2002. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova nr. 178-181 din 27.12.2002. <http://lex.justice.md/index.php?action=view&view=doc&lang=1&id=312965> (citată la 05.12.2015).
194. Legea exproprierii pentru cauză de utilitate publică nr. 488 din 08.07.99. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova nr.42-44 din 20.04.2000. <http://documents.tips/documents/legea-exproprierii.html> (citată la 05.12.2015).
195. Legea nr. 1432-XIV din 28.12.2000 privind modul de stabilire și reexaminare a salariului minim. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova nr. 21-24 din 27.02.2001. lex.justice.md/index.php?action=doc&lang=1&id=312773 (citată la 10.12.2015).
196. Legea privind alocațiile sociale de stat pentru unele categorii de cetățeni nr. 499 din 14.07.1999. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova nr. 106-108 din 30.09.1999. <http://lex.justice.md/index.php?action=view&view=doc&lang=1&id=311676> (citată la 05.12.2015).
197. Legea privind modul de recalculare a sumei de compensare a pagubei cauzate angajaților în urma mutilării sau a altor vătămări ale sănătății în timpul exercitării obligațiilor de serviciu nr. 278-XIV din 11.02.1999. În: Moldova Suverană nr. 24-25 din 11.03.1999. <http://www.cnas.md/libview.php?l=ro&idc=183&id=576> (citată la 05.12.2015).
198. Legea Republicii Moldova cu privire la activitatea Poliției și statutul polițistului nr. 320 din 27.12.2012. În Monitorul Oficial al Republicii Moldova nr. 42-47 din 01.03.2013. <http://lex.justice.md/md/346886/> (citată la 01.02.2016).
199. Legea Republicii Moldova cu privire la Curtea Constituțională nr. 317 din 13.12.94. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova nr. 8 din 07.02.1995. <http://lex.justice.md/md/311650/> (citată la 05.12.2015).
200. Legea Republicii Moldova cu privire la Guvernul Republicii Moldova, adoptată la 31.05.1990. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova nr. 131-133 din 26.09.2002. <http://lex.justice.md/index.php?action=view&view=doc&id=312895> (citată la 05.12.2015).
201. Legea Republicii Moldova cu privire la întrunire nr. 26 din 22.02.2008. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova nr. 80 din 22.04.2008. <http://lex.justice.md/md/327693/> (citată la 05.12.2015).

202. Legea Republicii Moldova cu privire la migrațiune nr. 1518 din 06.12.2002. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova nr. 1-2 din 15.01.2003. http://lex.justice.md/document_rom.php?id=91F5C6FC:5BFF342B (citată la 05.12.2015).
203. Legea Republicii Moldova cu privire la privatizare, nr. 627-XII din 04.07.91 în redacția Legii nr. 100-XV din 07.03.03. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova nr.135-136 din 09.12.99. http://www.law-moldova.com/laws/rom/o_privatizatsii_ro.txt (citată la 05.12.2015).
204. Legea Republicii Moldova cu privire la privind prețul normativ și modul de vânzare-cumpărare a pământului nr. 1308 din 25.07.1997. În Monitorul Oficial al Republicii Moldova nr. 147-149 din 06.12.2001. <http://lex.justice.md/index.php?action=view&view=doc&id=313289> (citată la 23.03.2016).
205. Legea Republicii Moldova cu privire la procuratură nr. 294 din 25.12.2008. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova nr. 155 din 17.03.2009. <http://lex.justice.md/md/331011/> (citată la 05.12.2015).
206. Legea Republicii Moldova cu privire la Programul de privatizare pentru anii 1997-1998 nr. 1217. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova nr. 59-60 din 11.09.1997. <http://lex.justice.md/index.php?action=view&view=doc&lang=1&id=312745> (citată la 05.12.2015).
207. Legea Republicii Moldova cu privire la programul de stat de privatizare pentru anii 1995-1996, nr. 390 din 15.03.95. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova nr. 24 din 05.05.1995. <http://lex.justice.md/index.php?action=view&view=doc&lang=1&id=310879> (citată la 05.12.2015).
208. Legea Republicii Moldova cu privire la proprietatea publică a unităților administrativ-teritoriale nr. 523-XIV din 16 iulie 1999. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova nr. 124-125 din 11.11.1999. <http://lex.justice.md/md/311681/> (citată la 05.12.2015).
209. Legea Republicii Moldova cu privire la salarizare nr.847-XV din 14.02.2002. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova nr. 50-52 din 11.04.2002. http://lex.justice.md/document_rom.php?id=7E593B1D:B617DDCA (citată la 05.12.2015).
210. Legea Republicii Moldova cu privire la sindicate nr.1129-XIV din 07.07.2000. În: Monitorul Oficial al R.Moldova nr.130-132 din 19.10.2000. <http://www.law-moldova.com/laws/rom/profsojuzah-ro.txt> (citată la 05.12.2015).
211. Legea Republicii Moldova cu privire la statutul refugiaților nr.1286–XV din 25 iulie 2002. În: Monitorul Oficial al R.Moldova nr.126-127/1003 din 12.09.2002. http://www.undp.md/border/LEGEA_statut_refugiati.html (citată la 05.12.2015).

212. Legea Republicii Moldova pentru adoptarea regulamentului Parlamentului nr.797 din 02.04.1996. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova nr. 50 din 07.04.2007. <http://lex.justice.md/md/322831/> (citată la 05.12.2015).
213. Legea Republicii Moldova privind administrația publică locală, nr. 123-XV din 18.03.2003. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova nr. 149 din 19.03.2003. <http://lex.justice.md/documentrom.php?id=A7B13951:7AADF24F> (citată la 05.12.2015).
214. Legea Republicii Moldova privind Codul funciar nr. 828 din 25.12.91. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova nr. 107 din 04.09.2001. <http://lex.justice.md/index.php?action=view&view=doc&id=313324> (citată la 05.12.2015).
215. Legea cu privire la comerțul interior nr. 231 din 23.09.2010. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova nr. 206-209 din 22.10.2010. <http://lex.justice.md/md/336378/> (citată la 27.04.2017).
216. Legea Republicii Moldova privind contractul colectiv de muncă nr. 1303 din 25.02.1993. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova nr. 005 din 01.05.1993, abrogată de legea nr. 154-XV din 28.03.03, în: Monitorul Oficial al Republicii Moldova nr. 159 din 28.07.03. <http://lex.justice.md/index.php?action=view&view=doc&lang=1&id=311568> (citată la 05.12.2015).
217. Legea Republicii Moldova privind Inspekția Muncii nr.140-XV din 10.05.2001. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova nr. 68-71 din 29.06.2001. <http://lex.justice.md/viewdoc.php?action=view&view=doc&id=312768&lang=1> (citată la 05.12.2015).
218. Legea Republicii Moldova privind ocuparea forței de muncă și protecția socială a persoanelor aflate în căutarea unui loc de muncă nr.102 – XV din 13 martie 2003. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova nr. 70-72 din 15.04.2003. http://lex.justice.md/document_rom.php?id=2EBC3ACD:03933854 (citată la 05.12.2015).
219. Legea Republicii Moldova privind prețul normativ și modul de vânzare-cumpărare a pământului nr. 1308-XIII din 25.07.1997. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova nr. 147-149 din 06.12.2001. <http://lex.justice.md/index.php?action=view&view=doc&id=313289> (citată la 05.12.2015).
220. Legea Republicii Moldova privind taxele locale nr. 186-XIII din 19.07.94. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova nr. 55-56 din 18.04.2002. <http://lex.justice.md/index.php?action=view&view=doc&lang=1&id=311888> (citată la 05.12.2015).

221. Legea Republicii Moldova privind terenurile proprietate publică și delimitarea lor, nr. 981-XIV din 11.05.2000. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova nr. 94 din 03.08.2000. <http://lex.justice.md/index.php?action=view&view=doc&lang=1&id=310923> (citată la 05.12.2015).
222. Lupulescu D. Drept civil. Drepturile reale principale. București, Editura: Luminalex, 1997, 272 p.
223. Luțescu G. Teoria generală a drepturilor reale. Teoria patrimoniului. Clasificarea bunurilor. Drepturile reale principale. București, 1947, 648 p.
224. Manolache O. Tratat de drept comunitar. București: C.H. Beck, 2006, 960 p.
225. Mattei U., Baieș, S., Roșca, N. Principiile fundamentale ale dreptului de proprietate, Ed. ARC, 2000, 346 p.
226. Mazilu D. Drepturile omului – concept, exigențe și realități contemporane. București: Lumina Lex, 1999, 447 p.
227. Mărgineanu G., Mărgineanu L. Dreptul afacerilor. Chișinău: Elena-V.I., 721p.
228. Medeanu T. Accidentele de muncă, Vol. I, București, Lumina Lex, 1998, 303 p.
229. Mihalachi I. Drept Privat Român. Note de curs. Chișinău: Combinatul poligrafic, 2012, 268 p.
230. Moraru A., Porcescu Gh. Istoria sindicatelor din agricultură și industria prelucrătoare din Republica Moldova. Chișinău, Editura: Evrica, 2001, 255 p.
231. Muraru I. Drept constituțional și instituții politice. Volumul I. Editura: C.H. Beck, 2011, 200 p.
232. Muraru I., Tănăsescu E. Constituția României. Comentariu pe articole, București: C.H. Beck. 2008. 1507 p.
233. Negru T., Scorțescu C. Dreptul muncii. Chișinău, Editura: Laberint, 2010, 320 p.
234. Noul Testament. Evanghelia după Marcu. București, Editura: Adevărul, 2012, 490 p.
235. Pactul Internațional cu privire la Drepturile Economice, Sociale și Culturale, adoptat la 16 decembrie 1966 de Adunarea Generală a Organizației Națiunilor Unite la New-York. http://www.irdo.ro/file.php?fisiere_id=79&inline (citată la 5.12.2015); sau În: Tratatate internaționale la care Republica Moldova este parte (1990-1998). Vol. 1, Chișinău, Editura: Moldpres, 1999, 18-29 p.
236. Platon L. Teză de doctor. Garanțiile realizării dreptului fundamental la muncă în Republica Moldova. Chișinău, 2008, 150 p.
237. Pleșu I., Mititelu D. Dreptul Muncii. Constanța, Editura: Nautica, 2014, 136 p.

238. Poalelungi M. Aspecte teoretice și legale ale dreptului de proprietate conform Constituției și altor legi ale Republicii Moldova. În: Analele Universității de Stat din Moldova, Științe juridice, Serie Nouă, Nr. 3, Chișinău, 1999, p. 53-60.
239. Poalelungi M. Convenția Europeană a Drepturilor Omului: obligații pozitive și negative. Chișinău, Editura: Tipografia Centrală, 2015, 320 p.
240. Poalelungi M. Obligațiile pozitive și negative ale statului prin prisma Convenției europene pentru apărarea drepturilor omului și a libertăților fundamentale. Teză de doctor habilitat în drept, specialitatea 552.08 drept internațional și european public. ULIM, 2015. 324 p.
241. Poalelungi M., Splavnic S. Extraterritorialitatea Convenției Europene a Drepturilor Omului: obligații pozitive și juridice. Chișinău, Editura: Tipografia Centrală, 2014, 300 p.
242. Pop L. Dreptul de proprietate și dezmembrămintele sale. București, Editura: Lumina lex, 320p.
243. Popa V. Dreptul Public. Chișinău, Editura: Pressa, 1998, 460 p.
244. Preduca G. M. Drepturile Omului – valențe juridice și canonice. București: C.H.Beck, 2011, 416 p.
245. Protocolul 1 al Convenția pentru Apărarea drepturilor omului și a libertăților fundamentale, adoptat la Paris la 20.03.1952. În: Tratatate internaționale la care Republica Moldova este parte (1990-1998). Chișinău, Editura: Moldpres, 1999, 359-360 p.
246. Protocolul Opțional la Pactul Internațional cu privire la Drepturile Economice, Sociale și Culturale, adoptat la New York 6 octombrie 1999. <http://www.srdo.ro/wp-content/uploads/2015/10/PROTOCOLUL-OBTIONAL-CONVENTIA-DR.ECONOMICE.SOCIAL-SI-CULTURALE..pdf> (citată la 20.01.2016).
247. Purdă N. Protecția drepturilor omului. Mecanisme interne și internaționale. - București: Institutul român pentru Drepturile omului, Lumina Lex, 1992, 377 p.
248. Romandaș N., Boișteanu E. Dreptul Muncii. Chișinău: Reclama 2015, p. 736.
249. Roșca N., Baieș S. Dreptul afacerilor. Volumul I. Chișinău: F.E.-P. „Tipogr. Centrală”. 2004, 456 p.
250. Rusu I. Drept Constituțional și instituții politice. București: Lumina Lex, 2004. 458 p.-
251. Simina E., Tănăsescu E., Pavel N. Documente constituționale ale Regatului Unit al Marii Britanii și Irlandei de nord. București, Editura: ALL BECK, 2003. 120 p.
252. Smochină A. Istoria Universală a statului și dreptului, Epoca Modernă și Contemporană. Chișinău: F.E.P. „Tipografia Centrală”, 2002, 296 p.
253. Smochină A. Istoria universală a statului și dreptului. Chișinău, Editura: Tipografia Centrală, 2013, 552 p.

254. Stoica V. Drept civil Drepturile reale principale. Ediția 2. București, Editura: C.H.Beck, 2013, 541 p.
255. Susarenco Gh., Popa V. Raportul național privind exercitarea justiției constituțional în Republica Moldova. Editura: Prut Internațional, Chișinău 2004, 110 p.
256. Șterbeț V. Reforma judiciară și de drept în Republica Moldova. Realizări. Probleme. Perspective. Chișinău, Tipografia Centrală, 2005, 311 p.
257. Tănăsescu S., Moraru D. Dreptul Constituțional si Instituții Politice. București: C.H.Beck, 2011, 216 p.
258. Teodoroiu I. Drept constituțional și instituții politice contemporane. vol. 2. București: Editura: SYLVI, 2002, 352 p.
259. Teosa V. Libertatea asocierii sindicale: reflecții istorice și practici contemporane. În MOLDOSCOPIE (Probleme de analiză politică) nr.2 (XLV) 2009 Chișinău: CEP USM, 2009 p. 135-136. (202 p).
260. Țiclea A. Tratat de dreptul muncii. Ediția a V-a, București: Universul juridic, 2011, 1012 p.
261. Țurcan S. Aspecte privind consacrarea drepturilor fundamentale ale omului în Constituțiile statelor Uniunii Europene. În: Materialele colocviului internațional „Promovarea drepturilor omului în contextul integrării europene: teorie si practică” cu tema „Dreptul internațional umanoitar la 60 de ani de la semnarea Convențiilor de la Geneva”, Chișinău, 30-31 octombrie 2009, Institutul Cercetări în Domeniul Protecției Drepturilor Omului, ULIM, Comitetul International al Crucii Roșii, ULIM, 2010, p. 234-237.
262. Țurcan S. Reglementarea constituțională a principiului caracterului excepțional al restrângerii exercitării unor drepturi și libertăți fundamentale. În: Materialele colocviului internațional „Promovarea drepturilor omului în contextul integrării europene: teorie si practică” cu tema „Metode și forme de racordare a cadrului juridic al Republicii Moldova și al Uniunii Europene în materie de azil”, Chișinău, 10 decembrie 2010, Institutul Cercetări în Domeniul Protecției Drepturilor Omului, ULIM, Înaltul Comisariat al ONU pentru Refugiați, Centrul de Drept al Avocaților, Chișinău, ULIM, 2012, p. 90-97.
263. Țurcan S., Baeșu V. Libertatea economică ca drept fundamental al omului. În: Studii juridice universitare. Chișinău, 2016, Nr. 3-4 (236 p.), p. 65- 76.
264. Voicu M., Popoacă M. Dreptul muncii, Vol. II. Convenții internaționale. București: Lumina Lex, 2001. 284 p.
265. Volcinschi V., Baieș S. Drept privat roman. (Scheme). Chișinău: Tipografia Centrală, 2001, 87 p.

266. Volcinschi V., Cebotari S., Mandrabura R., Tarlapan A., Bacalu N., Hîncu V. Drept privat roman. Chişinău: Business Elita, 2014, 298 p.
267. Vrabie G. Drept constituțional și instituții politice, vol.1, Iași: Editura „Cugetarea”, 1999, 490 p.
268. Zaprojan V. Reflecții teoretice asupra definițiilor „drepturi ale omului” și „drepturi fundamentale”. În: materialele Conferinței internaționale științifico-practice “Contribuții la dezvoltarea doctrinară a dreptului. In honorem Elena Aramă, doctor habilitat în drept, profesor universitar. Om emerit”. Chişinău, 14-15 martie 2009, p. 442-448.

Referințele bibliografice în limba rusă:

269. Алебастрова И. А. Основы американского конституционализма, Москва: изд. Юриспруденция, 2001, 160 с.
270. Алексеев, С. С. Право: Азбука - теория - философия: опыт комплексного исследования. Москва: Статут, 1999, 712 p.
271. Арановский, К. В. Государственное право зарубежных стран. Учебное пособие. Москва: ИД «Форум»; ИНФРА-М, - 2000, 488 с.
272. Венедиктов, А. В. Избранные труды по гражданскому праву. В 2 т. Т. II. М.: „Статут”, 2004. – 557 с. (Классика российской цивилистики.). <http://civil.consultant.ru/elib/books/32/info/> (citată la 26.11.2015).
273. Всемирная история. - Т. 1. 4-е изд., испр. и перераб./Глав. ред. М. Аксёнова. – М.: Аванта -, 1997, 688 с.
274. Дубровин В. Н. Конституции зарубежных стран. Москва, Издательство: Юрлитформ, 2000, 365 с.
275. Енгибарян Р. В., Тадевосян, Э. В. Конституционное право. Москва: Юрист, 2000, 492 с.
276. Кант, И. Сочинения на нем. и рус. языках. Т. 1. Москва: Мысль. 1963. 543 с.
277. Конституционное право зарубежных стран: Учебник для вузов / Под общ. ред. чл.-корр. РАН, проф. М. В. Баглая, д.ю.н., проф. Ю. И. Лейбо и д.ю.н., проф. Л. М. Энтина,- М.: Норма, 2004, 832 с. <http://krasinskiy.ru/Baglaj.pdf> (citată la 4.12.2015).
278. Локк, Джон. Два трактата о правлении. http://grachev62.narod.ru/Lock/Lokk_ogl.html (citată la 25.11.2015).

279. Макили-Алиев К.Н.О. Влияние международного права прав человека на национальные отрасли конституционного права. Диссертация на соискание ученой степени доктора кандидат права. Кишинэу: Академия Наук Молдовы, 2014. 347 с.
280. Маркс К. Энгельс, Ф. Сочинения. Т. 1. М.-Л. 1928. www.hrights.ru/text/b8/Chapter3.htm (citată la 25.11.2015).
281. Медушевский, А. Н. Сравнительное конституционное право и политические институты. Москва: ГУ ВШЭ, 2002, 512 с.
282. Прудников, М.Н., История государства и права зарубежных стран. Серия «Высшее образование» Ростов-на-Дону. Изд-во „Феникс”, 2003, 384 с.
283. Сапронова М. А. Государственный строй и конституции Арабских Республик. Москва: Изд. Муравей, 2003, 328 с.
284. Словинский К. И. Собственность в гражданском праве. Учеб.- практ. Пособие. -2-е изд. – Москва: ”Дело”, 2000, 512 с.
285. Фоков А. П. Конституционное регулирование собственности в России и некоторых зарубежных странах (сравнительно-правовое исследование)// Научные труды. Российская академия юридических наук. Выпуск 3. В трёх томах. Том 3. Москва: Изд. Группа «Юрист», 2003. - с. 46 - 48.
286. Хачатурян В. М. История мировых цивилизаций. Москва: Издательский дом „Дрофа”, 1998, 400 с.

Referințele bibliografice în limba engleză, franceză și italiană:

287. Amselek P. Hierarchies des normes et hierarchies des fonctions normatives de Letat, Economica, Paris, 1996. http://paul-amselek.com/textes/fausse_idee_claire.pdf (citată la 26.11.2015).
288. Baeșu V. Constituțional Regulations-Juridical Fundamental Criteria of Economic and Civil Norms. În. Studii juridice universitare, Nr. 1-2, ULIM, 2011, p. 139-147.
289. Bechellion D. Qu'est-ce qu'une regle de droit, Ed. Odile Jacob, 1997, 304 p.
290. Bobio N. Teoria generale del diritto, G Giappichelli Editore, Torino, 1993, 297 p. https://giuseppicapograssi.files.wordpress.com/2015/07/norberto_bobbo_teorie_generale_deldirittobookzz-org.pdf (citată la 9.12.2015).
291. Brownlie I., Goodwin S. Basic Documents on Human Rights, 4th edition. New York: Oxford, 2002. 896 p.
292. Buchanan J. M., Limitele libertății, Institutul European, 1977. http://issuu.com/raducom/docs/james_m._buchanan-limitele_libertat (citată la 26.11.2015).

293. Duverger M. Elements de droit public. Paris: PUF, 1983. <http://www.worldcat.org/title/elements-de-droit-public/oclc/832604469> (citat la 25.11.2015).
294. Grzegorzczuk C, Michaut F., Troper M. Le positivisme juridique, Paris: L.G.D.J., 1992, 536 p. <http://www.anayasa.gen.tr/ang-2-s-1-112.pdf> (citat la 30.11.2015).
295. Grzegorzczuk C, Michaut F., Troper. Le positivisme juridique. Paris: L.G.D.J., 1992. 536 p. <http://www.gbv.de/dms/spk/sbb/recht/toc/278448143.pdf> (citat la 30.11.2015).
296. Grzegorzczuk C. Le positivisme comme methodology juridique http://www.persee.fr/doc/dreso_0769-3362_1996_num_33_1_1722_t1_0458_0000_2 (citat la 30.11.2015).
297. Hamon Fr., Troper M., Burdeau G. Droit constitutionnel, 27 ed., L.G.D.J., 2011, 896 p. <http://www.amazon.fr/Droit-constitutionnel-Francis-Hamon/dp/2275036520> (citat la 30.11.2015).
298. Herrera C. M. La philosophie du droit de Hans Kelsen. Une introduction, Ed. Universite Laval, 2004, p. 114. <https://www.pulaval.com/produit/la-philosophie-du-droit-de-hans-kelsen-une-introduction> (citat la 30.11.2015).
299. Kelsen H. Theorie generale des normes, P.U.F., Paris, 1996. http://www.puf.com/Auteur:Hans_Kelsen (citat la 30.11.2015).
300. Kelsen H. Theorie generale du droit et l'Etat. <http://www.universalis.fr/encyclopedie/hans-kelsen/3-theorie-du-droit-et-de-l-etat/> (citat la 30.11.2015).
301. Lerminier E. Introduction générale à l'histoire du droit, 1829. După Bolca M., Istoria proprietății în trecutul românesc. Cluj-Napoca, 2010, p. 3. http://doctorat.ubbcluj.ro/sustinerea_publica/rezumat/2010/istorie/BOLCA_MIRCEA-O.pdf (citat la 30.11.2015).
302. Ost Fr. Entre ordre et desordre: le jeu du droit. Discussion du paradigme autopoietique au droit. În: Archives de philosophie du droit, p. 133-162. <http://cat.inist.fr/?aModele=afficheN&cpsidt=11930456> (citat la 27.11.2015).
303. Pescatore P. Introduction à la science du droit, Luxembourg: Office des imprimés de l'Etat, 1978, 524 p. <http://www.worldcat.org/title/introduction-a-la-science-du-droit/oclc/12760470> (citat la 30.11.2015).
304. Puig P. Hierarchie des normes: du systeme au principe, Revue Francaise de droit constitutionnel nr. 4/2001. <https://tel.archives-ouvertes.fr/tel-00583842/document> (citat la 30.11.2015).
305. Seve R. Introduction, în Archives de Philosophie du droit, t. 31, 345-346 p. <http://www.gbv.de/dms/spk/sbb/recht/toc/195003101.pdf> (citat la 28.11.2015).

306. Speța AGISI c/Royaume-Uni, Serie A nr. 108 din 24 octomrie 1986. www.bioetica.ro/index.php/arhiva-bioetica/.../18/19 (citata la 27.11.2015).
307. Speța Broniowski c/ Poloniei din 24 ianuarie 2004. <http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng/pages/search.aspx?i=00161828> (citata la 12.03.2016).
308. Speța Chassagnou et autre c/France din 29 aprilie 1999. [http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=00162843#{\"itemid\":\[\"001-62843\"\]}](http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=00162843#{\) (citata la 28.11.2015).
309. Speța Demir și Bayakara c/ Turciei din 12 noiembrie 2008. <http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng/pages/search.aspx?i=001-89558> (citata la 12.03.2016).
310. Speța dintre Federacion de Servicios Privados del sindicato Comisiones Obreras si Tyco Integrated Security SL si Tyco Integrated Fire & Security Corporation Servicios SA din 10 septembrie 2015. http://www.euroavocatura.ro/articole/1934/Hotararea_CJUE_Timpulde_deplasare_al_salariatilor_fara_loc_de_munca_fix_de_la_domiciliu_la_primulclient_si_e_la_ultimul_client_la_domiciliu_constituie_timp_de_lucru (citata la 25.03.2016).
311. Speța Fleri Stoler et Camilleri c/Malta 2006. hudoc.echr.coe.int/.../pdf/?... (citata la 28.11.2015).
312. Speța Gistafsson c/Suedia 18/1995/524/610. http://www.kurt.nu/indexeuroparatt/europadomstolen_domar_text/Gustavsson2.html (citata la 4.12.2015).
313. Speța Gustafsson c/ Suediei din 25 aprilie 1996. <http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng/pages/search.aspx?i=001-57993> (citata la 15.02.2016).
314. Speța James et autres c/Royaume-Uni septembrie 2006. hudoc.echr.coe.int/... (citata la 30.11.2015).
315. Speța James et autres c/Royaume-Uni, Serie A nr. 98 din 21 februarie 1986. https://books.google.md/books?id=VAjwEclupCEC&pg=PA467&lpg=PA467&dq=James+et+autres+c/RoyaumeUni+21+februarie+1986&source=bl&ots=zkttcInAy&sig=xbfj3flaz2JiSSMJzx4zYnTzge_U&hl=en&sa=X&redir_esc=y#v=onepage&q=James%20et%20autres%20c%2FRoyaume-Uni%2021%20februarie%201986&f=false (citata la 26.11.2015)
316. Speța Kopecky c/ Slovacia din 28 septembrie 2004. <http://www.1cor.com/1315/?form1155.replyids=953> (citata la 12.03.2017).
317. Speța Novoseletskiy c/ Ucrainei din 22 februarie 2005. <http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng/pages/search.aspx?i=001-68372> (citata la 16.02.2016).
318. Speța Oneryildis c/Turciei din 30 noiembrie 2014. <http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng/pages/search.aspx?i=001-67614> (citata la 20.02.2016).
319. Speța Păduraru c/ României din 1 decembrie 2002. <http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng/pages/search.aspx?i=001-71444> (citata la 20.02.2016).

320. Speța Schidt și Dahlstrom c/ Suediei din 17 iulie 1974. <http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng/pages/search.asph?i=001-73549> (citată la 20.01.2016).
321. Speța Sigurdur A. Sigurjonsson c/Irlanda 2.06.1993. [http://hudoc.echr.coe.int/fre?i=001-62401#{"itemid":\["001-62401"\]}](http://hudoc.echr.coe.int/fre?i=001-62401#{) (citată la 28.11.2015).
322. Speța Siliadin c/ Franței din 26 iulie 2005. <http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng/pages/search.asph?i=001-69891> (citată la 13.02.2016).
323. Speța Sporrang and Lonroth c/Sueden 23 September 1982. [http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57580#{"itemid":\["001-57580"\]}](http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57580#{) (citată la 4.12.2015).
324. Speța Uniunea Națională a Poliției Belgiene c/ Belgiei din 27 octombrie 1975. <http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng/pages/search.asph?i=001-57435> (citată la 10.02.2016).
325. Speța Van der Mussele c/ Belgiei din 23 noiembrie 1983. <http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng/pages/search.asph?i=001-57591> (citată la 10.02.2016).
326. Speța Wilson, National Union of Journalists et autres c/Turquie. http://www.rtdh.eu/pdf/20020702wilson-national-union-journalists_c_uk.pdf (citată la 11.12.2015).
327. Speța Yucos c/Rusia. [http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001145730#{"itemid":\["001145730"\]}](http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001145730#{) (citată la 30.11.2015).
328. Troper M. Kelsen et l'ideologie des constitutionnalistes français, în L'actualité de Hans Kelsen en France. <http://www.historiaconstitucional.com/index.php/historiaconstitucional/article/viewFile/223/191> (citată la 25.11.2015).
329. Troper M. Systeme juridique et Atat, Archives de philosophie du droit, Le Systeme juridique, Syrei, 1986, t. 31, p. 43. <http://www.dhdi.free.fr/recherches/theoriedroit/articles/ostvdkcomplex.htm> (citată la 27.11.2015).
330. Van Boven TH. C. Conceptualizing collective human rights. Unesco, Paris, France. 1982. p. 20 <http://www.sunypress.edu/pdf/53499.pdf> (vizată la 5.12.2015).
331. Vasak K. The international dimensions of human rights. Unesco, Paris, France. 1982. p. 215-230. <http://unesdoc.unesco.org/images/0005/000562/056230Eo.pdf> (vizată la 5.12.2015).

Resurse electronice:

332. Dicționarul explicativ al limbii române definește proprietatea ca fiind stăpânirea deplină asupra unui bun. <https://dexonline.ro/definitie/prorietate> (vizată la 5.12.2015).
333. Jean-Jacques Rousseau. <https://g1b2i3.wordpress.com/tag/discurs/> (citată la 28.11.2015).

334. Păun C. Salariul minim european. <http://cristianpaun.finantare.ro/2012/04/18/salariul-minim-european/> (citată la 20.01.2016).
335. Produsul intern brut al Republicii Moldova. <http://www.statistica.md/category.php?l=ro&idc=191> și <http://www.expert-grup.org/ro/biblioteca/item/1135-cheltuieli-agricultura&category=180> (citată la 13.02.2016).

DECLARAȚIA PRIVIND ASUMAREA RĂSPUNDERII

Subsemnatul, declar pe proprie răspundere că materialele prezentate în teza de doctorat, se referă la propriile activități și realizări, în caz contrar urmând să suport consecințele, în conformitate cu legislația în vigoare.

Baeșu Valeriu

Semnătura

Data

Curriculum vitae
Europass
Informații personale

Nume/Prenume BAEȘU Valeriu
Adresă(e) mun. Chișinău, or. Cricova str. Păcii 103
Telefon(oane) 069157182; 079157182;(022) 552400
E-mail(uri) e-mail: valeriu.baesu@gmail.com
Cetățenia MDA,
Data nașterii 28 mai 1982, r-l Briceni, s. Caracușenii-Vechi
Sex Masculin

Experiență profesională

Perioada Septembrie 2006 – prezent
Funcția sau postul ocupat Lector universitar, Catedra Drept Privat, Facultatea Drept, ULIM

Perioada Septembrie 2016 – prezent
Funcția sau postul ocupat Prodecan al Facultății Drept ULIM

Numele și adresa angajatorului Universitatea Liberă Internațională din Moldova (ULIM), str. Vlaicu-Pârcălab, 52, Chișinău, Republica Moldova
Tipul activității/sectorul de activitate lector universitar

Educație și formare

Perioada 1988 – 1997
Numele și tipul instituției de învățământ/furnizorului de formare Liceul teoretic nr. 2, or. Briceni

Perioada 1997 – 2000
Numele și tipul instituției de învățământ/furnizorului de formare Liceul teoretic “ Vasile Alecsandri” mun. Chișinău

Disciplinele principale studiate/competențe profesionale dobândite

Perioada	2000– 2004																									
Numele și tipul instituției de învățământ/furnizorului de formare	Universitatea Liberă Internațională din Moldova																									
Calificarea / diploma obținută	Diplomă de licență în drept																									
Perioada	2004 – 2006																									
Numele și tipul instituției de învățământ/furnizorului de formare	Universitatea Liberă Internațională din Moldova																									
Calificarea / diploma obținută	Master în drept																									
Perioada	2004 – 2007																									
Numele și tipul instituției de învățământ/furnizorului de formare	Universitatea de Liberă Internațională din Moldova																									
Calificarea / diploma obținută	Diplomă de licență în economie																									
Perioada	2007 – 2011																									
Numele și tipul instituției de învățământ/furnizorului de formare	Universitatea de Liberă Internațională din Moldova																									
Calificarea/diploma obținută	Diplomă de licență în asistență socială																									
Limba maternă	Română																									
Limbi străine cunoscute																										
Autoevaluare	<table border="1"> <thead> <tr> <th colspan="2">Înțelegere</th> <th colspan="2">Vorbire</th> <th>Scriere</th> </tr> <tr> <th>Ascultare</th> <th>Citire</th> <th>Participare la conversație</th> <th>Discurs oral</th> <th>Exprimare scrisă</th> </tr> </thead> <tbody> <tr> <td>A2</td> <td>A2</td> <td>A2</td> <td>A2</td> <td>A2</td> </tr> <tr> <td></td> <td></td> <td></td> <td></td> <td></td> </tr> <tr> <td>C2</td> <td>C2</td> <td>C2</td> <td>C2</td> <td>C2</td> </tr> </tbody> </table>	Înțelegere		Vorbire		Scriere	Ascultare	Citire	Participare la conversație	Discurs oral	Exprimare scrisă	A2	A2	A2	A2	A2						C2	C2	C2	C2	C2
Înțelegere		Vorbire		Scriere																						
Ascultare	Citire	Participare la conversație	Discurs oral	Exprimare scrisă																						
A2	A2	A2	A2	A2																						
C2	C2	C2	C2	C2																						
Limba engleză																										
Limba rusă																										
Competențe și abilități sociale	Câteva aspecte care mă caracterizează sunt comunicativitatea, punctualitatea, onestitatea, perseverența. Manifest spirit analitic și obiectiv, dobândit de-a lungul anilor de activitate.																									
Competențe și aptitudini tehnice	Operare PC: Windows, MS Office; Navigare pe internet;																									

Competențe și aptitudini de utilizare a calculatorului

O bună stăpânire a programelor Word, Power Point etc.

Articole publicate (2008-2017)

1. Caracteristica drepturilor economice ale omului reieșind din prevederile constituționale ale Republicii Moldova. În: Studii Juridice Universitare. Chișinău, 2008. (280) p. 233-238. ISSN 1857-4122.
2. Dreptul de proprietate reieșind din prevederile constituționale ale Republicii Moldova și a jurisdicției CEDO. În: Studii Juridice Universitare. Chișinău, 2009, Nr. 1-2. (320). p. 227-240.
3. Constitutional Regulations – Juridical Fundamental Criteria of Economic and Civil Norms. În: Studii Juridice Universitare. Chișinău, 2011, Nr. 1-2. (352). p. 139-147.
4. Aspecte filozofice asupra delimitării conceptului de drept în raport cu drepturile fundamentale ale omului. În: Studii Juridice Universitare. Chișinău, 2011, Nr. 3-4. (258). p. 127-145. ISSN 1857-4122.
5. Libertatea contractuală – fundament juridic al contractului civil. În: Studii Juridice Universitare. Chișinău, 2013, Nr. 1-2. (321) p. 159-167. ISSN 1857-4122.
6. Libertatea contractuală la nivelul Convenției Europene a Drepturilor Omului. În: Studii Juridice universitare. Chișinău, 2013, Nr. 3-4. (308) p. 159-167. ISSN 1857-4122.
7. Originea și evoluția istorică a drepturilor fundamentale ale omului. În: Studii juridice universitare. Chișinău, 2014, Nr. 1-2. (324). p. 94-107. ISSN 1857-4122.
8. Aspectele constituționale ale dreptului la muncă și al dreptului la protecția muncii. În: Studii juridice universitare. Chișinău, 2014, Nr. 3-4. (218) p. 92-101. ISSN 1857-4122.
9. Drepturile economice ale omului - drepturi subiective sau libertăți publice. În: Studii juridice Universitare. Chișinău, 2015, Nr. 1-2. (188) p. 89-100. ISSN 1857-4122.
10. Conținutul dreptului la muncă și dreptului la protecția muncii din perspectiva reglementărilor juridice ale Republicii Moldova. În: Studii juridice Universitare. Chișinău, 2015, Nr. 3-4. (218). p. 83-94. ISSN 1857-4122.
11. Protecția constituțională a dreptului de proprietate. În: Studii juridice universitare. Chișinău, 2016, Nr. 1-2 (210), p. 168-176. ISSN 1857-4122.
12. Reglementarea juridică a dreptului de a se afilia la sindicate. În: Studii juridice universitare. Chișinău, 2016, Nr. 3-4, p. 83-92. ISSN 1857-4122.
13. Libertatea economică. În: Studii juridice universitare. Chișinău, 2016, Nr. 3-4, p. 65-76. ISSN 1857-4122.
14. Constituționalizarea drepturilor economice ale omului și elucidarea prezenței lor în conținutul legii supreme a statului. În: Legea și viața. Chișinău, 2017, în curs de publicare.

1. Atributele dreptului de proprietate reieșind din prevederile legale ale Republicii Moldova. În: materialele Conferinței internaționale științifico-practice organizată de ICDPDO și Reprezentanța CICR la Moscova, Asociația de Drept Internațional Umanitar din Moldova cu genericul “Promovarea drepturilor omului în contextul integrării europene: teorie și practică. Persoanele dispărute fără veste: constatări, concluzii, recomandări”. ULIM, 9-10 iunie 2009, p. 283-289. ISBN 978-9975-52-067-6.
2. Caracterele juridice ale dreptului la moștenire în baza prevederilor constituționale ale Republicii Moldova și jurisdicției CEDO. În: Materialele Conferinței științifice internaționale: Probleme actuale ale istoriei, teoriei dreptului și științelor administrației publice. Organizată de Academia de Studii Economice din Moldova; Centru de Stat și Drept în cadrul Institutului de Istorie, Stat și Drept al Academiei de Știință a Moldovei; Academia de Administrare Publică pe lângă Președintele Republicii Moldova, 1-2 octombrie, Chișinău 2009, p. 162-164. ISBN 978-9975-75-513-9.
3. Istoricul apariției și dezvoltării dreptului la moștenire în Republica Moldova. În: materialele Conferinței internaționale științifico-practice “Promovarea drepturilor omului în contextul integrării europene: teorie și practică. Dreptul internațional umanitar la 60 de ani de la semnarea Convențiilor de la Geneva”. ULIM, 30-31 octombrie 2009, p. 639-650. ISBN 978-9975-52-083-6.
4. Protecția socială a muncii reieșind din prevederile constituționale ale Republicii Moldova și a jurisdicției internaționale. În: materialele Conferinței internaționale științifice “Știința juridică autohtonă prin prisma valorilor și tradițiilor europene. Știința juridică în contextul promovării valorilor statului de drept”. ULIM, 13-14 mai 2010, p. 246-254. ISBN 978-9975-52-094-2.
5. Principiul libertății contractuale prin prisma dreptului public și a dreptului privat. În: Materialele Conferinței științifice internaționale anuale a doctoranzilor și a tinerilor cercetători: Edificarea statului de drept și punerea în valoare a patrimoniului cultural și istoric al Moldovei în contextul integrării europene. Organizată de Institutul de Istorie, Stat și Drept al Academiei de Științe a Moldovei; Universitatea Academiei de Știință a Republicii Moldova; Institutul de Istorie Universală al Academiei de Știință din Rusia; Institutul de cercetări Juridice „Academicianul Andrei Rădulescu al Academiei Române” Ediția a V-a, Chișinău, 31 martie 2011, p. 266-273. ISBN 978-9975-4286-3-7.
6. Reglementarea constituțională – criteriu fundamental al juridicității normelor economico-civile. În: Materialele conferinței științifice “Știința juridică autohtonă prin prisma valorilor și tradițiilor europene. Metode și forme de racordare a studiilor juridice autohtone la standardele și valorile europene.” ULIM, 19 octombrie 2011, p. 189-198. ISBN 978-9975-52-165-9.
7. Originea drepturilor fundamentale ale omului în principatele românești. În: Materialele conferinței științifice “Știința juridică autohtonă prin prisma valorilor și tradițiilor europene. Știința juridică universitară în contextul procesului de promovare a valorilor general-umane.” ULIM, 10 decembrie 2013 - 14 noiembrie 2014, p. 55-61. ISBN 978-9975-3058-2-2.

8. Investigarea gradului de reglementare a drepturilor economice ale omului în convențiile internaționale. În: Materialele conferinței științifice “Știința juridică autohtonă prin prisma valorilor și tradițiilor europene. Știința universală în contextul promovării conceptului de punere în aplicare a acordului de asociere dintre Uniunea Europeană și Republica Moldova” ULIM, 16 octombrie 2015, p. 33-45. ISBN 978-9975-124-63-8.